

TARAS BULBA

Nikolaj Vasil'jevič Gogol'

TARAS BULBA

NIKOLAJ VASILJEVIČ GOGOL'

eknizky.sk

Obsah

I.	1
II.	13
III.	25
IV.	35
V.	45
VI.	57
VII.	69
VIII.	85
IX.	95
X.	109
XI.	117
XII.	129

I.

Hej, otoč se, synu! Jaký jsi směšný! Co to máte na sobě za popske kutny? A takhle chodí všichni v Akademii?“

Těmito slovy uvítal starý Bulba své dva syny, kteří byli na studiích v kyjevské burse a přijeli teď domů k otci.

Jeho synové slezli právě s koní. Byli to dva silní chlapíci, kteří se ještě dívali zpodelbí, jako seminaristé, nedávno vypuštění. Jejich plné, zdravé tváře byly pokryty prvním chmýřím, jehož se břitva ještě nedotkla. Byli velmi zaraženi takovýmto uvítáním otcovým a stáli bez hnutí, sklopivše oči k zemi.

„Stůjte, stůjte! Nechte mě, ať si vás pořádně prohlédnu,“ pokračoval otec, toče jimi: „Jaké to máte na sobě dlouhé svitky! To jsou svitky! Takových dosud ani nebylo na světě! Zkuste běžet některý! To rád uvidím, nezaplete-li se do šosů a nepleskne sebou na zem.“

„Nesměj se, nesměj se, baťko!“ řekl nakonec starší z obou synů.

„Hledme, jaký je pyšný! A proč bych se nemohl smát?“ „Tak; i když jsi můj táta, Bůh ví, že tě zmlátím, budeš-li se smát.“

„A to se podívejme na synáčka! Jakže! Tátu?“ řekl Taras, ucouvnuv podivem o několik kroků.

„Ano, třeba i tátu. Urazí-li mne kdo, pak se nedívám, kdo to je, ani má-li nárok na mou úctu.“

„A jak se chceš se mnou bít? Pěstmi?“

„Jakkoli.“

„Tak tedy pojď na pěsti!“ zvolal Bulba, vyhrnuje si rukávy; „uvidím, jak se vyznáš v zápase na pěsti.“

A otec a syn místo přivítání po dlouhé odluce počali se častovati ranami do boků, do břicha i do prsou, hned couvajíce a zkoumajíce se, hned zase znovu útočíce.

2 Taras Bulba

„Dívejte se, dobří lidé: starý se zbláznil! Docela se pomátl na rozum!“ mluvila bledá, pohublá, dobrá jejich matka, stojící na zápraží, která se ještě nedostala k tomu, aby objala své zbožňované děti. „Děti přijedou domů, víc než rok jsme je neviděli, a on si smysl bít se pěstmi!“

„Opravdu, bije se skvěle!“ pravil Bulba, ustávaje v zápase. „Na mou věru, dobře!“ pokračoval, trochu si upravuje šaty. „Tak, že až člověku zajde chuť to s ním zkoušet. Dobrý z něho bude kozák. Nu pozdrav Bůh, synku! Dej se obejmout!“ A otec a syn se počali líbat. „Dobře, synku! Tak mlať každého, jak jsi mlátil mne: nikomu nic nedaruj! Ale šaty máš na sobě přece jen směšné: co ti to tuhle visí za provázek? A ty, nemehlo, co ty tu stojíš se svěšenýma rukama?“ pravil, obraceje se k mladšímu synovi. „Co ty, psí synu, mne nemlátíš?“

„Vida, co si ještě nevymyslíl,“ řekla matka, která zatím objímala mladšího syna. „Co mu nevrže do palice: aby vlastní dítě tlouklo otce! Jako by teď na to byla zrovna chvíle: dítě je mladé, přijelo z daleka, znavilo se...“ (Tomu dítěti bylo přes dvacet let a vysoké bylo rovný sáh.) „Potřebovalo by si teď odpočinout a něco pojist a on je nutí do pračky.“

„Ehe, tys mazlíček, jak vidím!“ řekl Bulba. „Neposlouchej, synku, matku: je to ženská, ničemu nerozumí. Jaképak mazlení s vámi? Vaše mazlení — toť širé pole a dobrý kůň: to je mazlení pro vás! A vidíte tuhle šavli? Toť vaše matka! To všecko jsou hlouposti, co vám vtloukají do hlav: i Akademie, i všechny ty knížky, slabikáře a filosofie, to všecko je čertvíco, a podle mne, naplít na to na všecko!“

A tu Bulba vypustil z úst slovo takové, jakého se v tisku neužívá. „A vůbec, lépe bude, vypravím-li vás ještě tento týden do Záporoží. Tam je věda — a jaká věda! Tam je pro vás škola: jen tam nabereíte rozum.“

„Všeho všudy jeden týden mají zůstat doma?“ zvolala žalostně jejich pohublá matka se slzami v očích. „Ani jim, chudinkám,

nedopřejí se poveselit, s rodným domem se seznámit, a já ani nebudu mít možnost vynadívati se na ně.“

„Přestaň s tím vytím, stará! Kozák není k tomu, aby se babral se ženskými. Ty by sis je oba nejraději schovala pod sukně a seděla na nich jako slepice na vejcích. Běž, běž a hled, ať nám dáš na stůl vše, co máš: netřeba nám koblih, medových koláčů, makových buchet a jiných sladkostí: přitáhni nám celého berana, celou srnu nám přival a medovinu čtyřicetiletou! A hodně kořalky, ne kořalku s vymyšlenostmi, s hrozkami a různými sračičkami, ale čistou, pěnivou kořalku, aby hrála a šuměla jako vztekla!“

Bulba odvedl své syny do světnice, odkud rychle vyběhly dvě hezké holčice s červenými korály, děvečky, které

uklízely. Bylo zřejmo, že příjezd mladých pánů, kteří neradi komu co odpouštějí, je polekal, anebo že se chtěly prostě zachovat podle svého ženského obyčeje: vyvrísknout a horem pádem utíkat, spatří-li mužského, a potom, hrozně se stydíce, dlouho se schovávat za rukáv. Světnice byla zařízena podle vkusu oné doby, na niž se zachovaly živé upomínky leda v písních a lidových dumách, jichž už teď na Ukrajině nezpívají bradatí starci-slepci, doprovázeni tichým drnkáním bandury před lidem je obstoupivším — podle vkusu oné válečné, těžké doby, kdy na Ukrajině se počínaly odehrávati půtky a bitky o unii. Všude ve světnici bylo čisto, vše bylo vymazáno barevnou hlinou. Po stěnách visely šavle, nahajky, sítě na pracky, čeřeny a ručnice, umně okovaný růžek na prach, zlatá koňská uzda a pouta pro koně se stříbrnými plíšky. Okna ve světnici byla malinká s kulatými, matnými sklíčky, jaká teď vidáme leda ve starých kostelích a jimiž nebylo lze se dívati jinak, než nazdvihla-li se posuvná tabulka. Kolem oken a dveří byly červené ornamenty. Na policích v koutech stály džbány, láhve a sklínky ze zeleného a modrého skla, tepané stříbrné poháry, pozlacené číše práce rozmanité: benátské, turecké, čerkeské, které do světnice Bulbovy se dostaly všemožnými cestami ze třetí a čtvrté ruky, což bylo velmi obvyklé za oněch hrdinských

4 Taras Bulba

časů. Podél celé komnaty stály jilmové lavice, ohromný stůl stál v parádním koutě pod obrazy, široká kamna se zápecím, výklenky a římsami, obložená barevnými, pestrými kachly — to vše bylo velmi dobře známo našim dvěma junákům, kteří přicházeli každoročně domů na prázdniny — přicházeli proto, že neměli ještě koní, i proto, že nebylo zvykem dovolovati

školákům, aby jezdili koňmo. Měli jen dlouhé čuby, za které je mohl vykrácati každý kozák, nosící zbraň. Teprve když byli propuštěni ze školy, poslal jim Bulba ze svého stáda pár mladých hřebců.

U příležitosti příjezdu synů poručil Bulba, aby byli seznáni všichni setníci a všichni hodnostáři plukovní, které zastihnou doma; a když dva z nich se dostavili a s nimi jesaul Dmitro Tovkač, starý jeho druh, představil jim ihned své syny se slovy: „Podívejte se, jací jsou chlapíci! Brzy je pošlu na Síč.“ Hosté se pozdravili s Bulbou i s oběma jinochy, kterým řekli, že jednájí správně a že pro mladé muže není školy lepší nad záporožskou Síč.

„Nuže, páni bratři, posadte se za stůl, kam je komu libo! Nu, synci! Především se napijem kořalky,“ říkal Bulba. „Požehnej nám, Bože! Budte zdraví, synkové, ty, Ostape, i ty, Andriji! Dej Bůh, aby se vám na vojně vždycky dobře dařilo! Abyste bili basurmany: Turky abyste bili, i Tatary abyste bili; a začnou-li Laši něco proti víře naší, abyste bili i Lachy! Nu, nastav sklenici! Což, je dobrá kořalka? A jak se říká kořalce po latinsku? Ech, ech, synku, hlupáci byli Latiníci: ani nevěděli, že je kořalka na světě. A poslyš, jakpak se jmenoval ten, co psal ty latinské virše? Slabě se vyznám v grámotě, a tedy ani dobře nevím: Horác či jak?“

„Hledme, jaký je táta!“ řekl si v duchu starší syn Ostap. „Víš všechno, šelma stará, ale dělá, jako by neuměl do pěti počítat.“

„Domnívám se, že vám archimandrita ke kořalce ani čichnout nedal,“ pokračoval Taras. „A příznejte se, synci, řezali vás hodně březovými metlami a čerstvou višní po zádech i po všem, co má

kozák? A ježto jste už nabrali příliš mnoho rozumu, možná, že vás vypláceli i důtkami? A to nejen každou sobotu, ale snad i každou středu a čtvrtek?“

„Je zbytečné, bařko, vzpomínat na to, co bylo,“ odpověděl chladnokrevně Ostap. „Co bylo, to minulo.“

„Jen ať to zkusí teď!“ zvolal Andrij, „jen ať teď na mne někdo sáhne! Jen ať se mi teď dostane pod ruku nějaká tatarská potvora, však pozná, co je šavle kozácká!“

„Dobře, synku, přísám Bohu dobře! A když to došlo už tak daleko, pak tedy i já pojedu s vámi! Bůh ví, že pojedu! Kýho čerta bych tu vyčkával? Rozsívát pohanku, dělat šafaře, hlídat ovce a prasata, babit se s ženou? Ech, čert ji vem: jsem kozák, mám jí dost! Co na tom, že není vojna? Pojedu s vámi do Záporoží — zahýřit si. Bůh ví, že pojedu!“ A starý Bulba se ponenáhlu rozehříval, rozpaloval, až se nakonec dohřál docela, vstal zpoza stolu, vzal na se důstojné vzezření a dupl nohou. „Zítřa jedeme! Jaké odklady? Kýho dábla tu vysedíme? K čemu je nám ta chajda? Nač je nám to všecko? K čemu potřebujeme ty hrnce?“ řekl a jal se rozbíjeti hrnce a láhve a házeti je na zem.

Ubohá stařenka, která už přivykla takovým kouskům svého muže, seděla na lavici a smutně se na to dívala. Nesměla k tomu říci nic; ale slyšíc rozhodnutí, jež bylo pro ni tak strašlivé, nemohla potlačit slzy; pohlédla na své děti, s nimiž jí hrozilo tak brzké rozloučení — a nikdo by nedovedl vypsati všecko němou nezměrnost jejího žalu, který se chvěl v jejich očích a v křečovitě stažených rtech.

Bulba byl strašný tvrdohlavec. Byla to jedna z těch povah, které se mohly vyvinout jen v tvrdém XVII. věku v polokočovném koutě Evropy, kdy celá jižní prvotní

Rus, opuštěná svými knížaty, byla zpusťována a na uhel spálena nezakrotnými nájezdy mongolských lupičů; kdy člověk, pozbyvší domov i střechu nad hlavou, stával se zde odvážlivcem; kdy na dosah hrozných sousedů a stálých nebezpečí usazoval se na spáleništích a

6 Taras Bulba

zvykal si hledět jim zpřímá do očí, odnaučiv se věděti, je-li na světě nějaký strach; kdy od pradávna mírný duch slovanský zachvácen byl bojovným plamenem a kdy vzniklo kozáctvo — široký, bujný rozmach ruské přírody, a kdy všechna poříčí, přívozy, pobřeží, svahy řek a jiná příhodná místa hustě osídlili kozáci, jichž počtu nikdo neznal, takže smělí jejich druhové mohli právem odpovědět sultánovi, který si přál věděti, kolik je kozáků: „Kdopak to ví! Je jich u nás natroušeno po celé stepi: co bajrak, to kozák (kde jaký malý úvoz, tam je i kozák).“ Byl to opravdu neobyčejný projev ruské síly: vykresalo jej z hrudi národa křesadlo běd. Místo dřívějších údělů a malých městeček, plných psářů a lovcích, místo nevražících na sebe a obchodujících svými městy drobných knížátek, vznikly hrozné osady, kureně a hrazené okruhy, spojené společným nebezpečstvím a nenávisí k nekřesťanským lupičům. Je již z dějepisu známo všem, jak jejich věčný zápas a neklidný život zachránil Evropu před nezkrotnými nájezdy, které hrozily vyvrátit ji z kořenů. Polští králové, kteří místo údělných knížat se stali vládci oněch rozlehlých krajů, byť i velmi vzdálenými a slabými, pochopili význam kozáctva i výhody, které jim přinášel tento jeho vojenský a strážný život. Povzbuzovali je a lichotili těmto jejich sklonům. Pod jich vzdáleným panstvím přetvářeli hetmani, zvolení ze středu samých kozáků, hrazené okruhy a kureně v pluky a v pravidelné okrsky. Nebylo to pravidelné řadové vojsko; takového by tu nikdo neviděl; ale v čas války a všeobecné pohotovosti dostavil se každý v osmi dnech, ne později, na koni a v plné své výzbroji, maje od krále platu všeho všudy jeden dukát, a ve dvou týdnech se shromáždilo takové vojsko, jaké by nikdo nedostal dohromady žádnými odvody a rekrutýrkou. A když se válečné tažení skončilo, odcházel vojín ke svým luhům a rolím, k dněprovským přívozům, chytal ryby, obchodoval, vařil pivo a byl svobodným kozákem. Souvěcí cizozemci podívovali se tehdy právem jeho neobyčejným způsobem. Nebylo řemesla, ve kterém by se kozák nevyznal:

uměl pálit kořalku, hotovit vůz, namlít prachu, vyznal se v práci kovářské i klempířské a nádavkem dovedl hýřit, až se hory zelenaly, pít a vyvádět, jak dovede jenom Rus — vše to mu bylo hračkou. Kromě kozáků rejstrových, kteří pokládali za svou povinnost hlásiti se k službě v čas války, bylo lze, kdykoliv to kázala naléhavá potřeba, nabrati celé houfy dobrovolníků — stačilo, aby jesaulové prošli rynky a návsemi všech městysů a osad a křikli z plna hrdla, stojíce na voze: „Hej, vy pivaři, sládcí! Dost jste se už navařili piva, naváleli se za pecí a nakrmili much svými tučnými těly! Jděte si nyní dobývat rytířské slávy a cti! A vy, oráči, pohankáři, ovčáci, holkaři! Dost jste se nachodili za pluhem, namazali v hlíně svých žlutých holínek, dost jste se našli za ženskými a namrhali síly rytířské! Čas je získávat si slávy kozácké!“ A slova ta byla jako jiskry, padší do suchého troudu. Oráč lámal svůj pluh, pivovarníci a sládcí opouštěli své kádě a rozbíjeli bečky, řemeslník a obchodník posílal k čertu své řemeslo i krám, roztloukal hrnce v domě — a všichni, ať to byl, kdo byl, vsedali na kůň. Slovem, ruská povaha nabývala zde mohutného, širokého rozmachu, pevné tvárnosti.

Taras byl ze starých, kořených plukovníků; byl celý stvořen pro neklid války a vyznamenával se hrubou přímostí svých způsobů. Tehdy se již počínal projevovati vliv Polsky na ruskou šlechtu. Mnozí přejímali už polské mravy, obklopovali se přepychem, drželi četné služebnictvo, sokoly, lovcí, hostiny, dvůr. Tarasovi se to nelíbilo. Měl rád prostý život kozácký a znesvářil se s těmi ze svých druhů, kteří se přikláněli na stranu varšavskou, a říkal jim, že jsou otroky polských pánů. Nikdy neznaje únavy, pokládal se za zákonitého ochránce pravoslaví. O své újmě přijížděl do vesnic, kde si stěžovali na útisk nájemců a na přírázky k novým daním z „dýmu“. Sám se svými kozáky vykonával nad nimi soud a ustanovil si pravidlem, že ve třech případech vždy je nutno chopit se šavle, totiž: když komisaři královští projevovali v něčem neúctu k starešinám a stáli před nimi, nesmekajíce čepice; když se vysmívali pravoslaví a

nectili obyčejně předků; a nakonec, když nepřáteli byli basurmani a Turci, proti nimž pokládal za přípustné pozdvihnouti zbraň v případě jakémkoliv.

Těšil se už předem myšlenkou, jak se objeví se svými dvěma syny v Síči a řekne: „Podívejte se, jaké jsem vám přivedl junáky!“ Jak je představí všem starým druhům, v bitvách zakaleným; jak bude pozorovati jejich první činy v díle vojenském i v hýření, které rovněž pokládal za jednu z hlavních ctností rytířských. Z počátku chtěl je vypraviti samotné; ale když viděl, jak jsou svěží, urostlí a tělesně krásní, tu se rozplamenil jeho duch vojenský a Bulba se rozhodl, že nazítří i on sám pojede s nimi, třebaže jediným důvodem k tomu byla jeho neústupná vůle. A hned již se staral a dával rozkazy, vybíral koně a zbroj pro své mladé syny, nahlížel do koníren a do skladů, určoval sluhy, kteří měli s nimi nazítří jeti. Úřad svůj odevzdal jesaulu Tovkačovi s přísným příkazem, aby se ihned dostavil s celým plukem, jakmile mu pošle ze Síče takový vzkaz. Ačkoli byl podnapilý a ač v jeho hlavě dosud kvasil chmel, přece nezapomněl na nic; dal dokonce rozkaz, aby napojili koně a nasypali jim do žlabu hrubozrné, nejlepší pšenice, a vrátil se z obchůzky, všecek znaven svými starostmi.

„Nu, děti, teď musíme jít spat a zítra uděláme, co Bůh dá. Ale nestel nám postele! Nám netřeba postelí; budeme spát venku.“

Noc právě byla objala nebesa; ale Bulba se vždycky ukládal k spánku časně. Natáhl se na koberci, přikryl se ovčím kožichem, protože noční vzduch byl dosti svěží a protože Bulba rád se přikryl tepleji, když byl doma. Brzy zachrápal a za ním všecek dvůr; vše, co leželo v různých jeho koutech, všecko zachrápalo a zahvízdalo. První ze všech usnula hlídka, neboť se napila ze všech nejvíce na oslavu příjezdu panyčů.

Jediná ubohá matka nespala. Sklonila se k hlavám svých drahých synů, kteří leželi vedle sebe; rozčesávala hřebenem jejich mladé, rozčuchané kučery a smáčela je slzami. Dívala se na ně celou bytostí,

hleděla na ně všemi svými smysly, všecka se proměnila v jediný pohled a nemohla se vynadívati. Odkojila je vlastními prsy; vychovala je a vypěstovala — a teď vidí je před sebou na jediný jen okamžik.

„Synové moji, synové moji milí! Co bude s vámi? Co vás očekává?“ říkala a slzy zůstávaly tkvěti ve vráskách, jež změnily krásnou kdysi její tvář. Byla opravdu k politování, jako každá žena onoho hrdinského věku. Jen jediný okamžik žila láskou, jen v první horečce vášně, v první horečce mládí, a už drsný svůdce její opouštěl ji pro šavli, pro druhy své, pro pitky. Viděla muže dva, tři dny v roce a pak o něm nebylo slechu po několik let. A i když se s ním viděla, i když žili spolu, co to bylo za život? Musela snášeti urážky, ba i bití; viděla, jak vlídnosti se jí dostává leda z milosti; byla jakousi podivnou bytostí v tomto sboru rytířů bez žen, jimž bujné Záporoží dávalo svůj divoký kolorit. Mládí bez radosti mihlo se před ní a její krásná, svěží líčka odkvetla a pokryla se předčasnými vráskami. Všecka láska, všecky city, vše, co je v ženě něžného a vášnivého — vše to se proměnilo v ní v jediný cit mateřský. S žářem, s vášní, se slzami, jako stepní čejka kroužila nad svými dětmi. Její syny, její drahé syny jí teď berou — berou jí je, aby je už nikdy neviděla. Kdož ví, může se stát, že v první bitvě srubne jim Tatar hlavu, a ona nebude vědět, kde leží jejich pohozená těla, která rozklove potulný dravý pták; a ona za každou kapku jejich krve dala by sebe celou. Vzlykajíc, hleděla jim do očí, když všemocný spánek počínal je už zavírat, a myslila si: „Snad Bůh dá, že Bulba, až procitne, odloží odjezd na den, na dva; snad si usmyslil vyjeti tak brzy jen proto, že moc pil.“

Měsíc osvěcoval již dávno s nebes výše celý dvůr, plný spáčů, hustou skupinu vrb a vysoký buřeň, ve kterém se ztrácel tyčkový plot, obklopující dvůr. Matka pořád ještě seděla v hlavách svých milených synů, ani na minutku nespouštěla s nich oči a na spaní nemyslíla. Koně, tušíce úsvit, ulehli už všichni do trávy a přestali žrát; hoření listy vrb si začaly šepotati a šeptající pramének spustil se po

nich ponenáhlu až docela dolů. Matka seděla až do svítání, vůbec nepocítujíc únavy, a v nitru svém si přála, aby se noc protáhla co nejdéle. Ze stepi sem dolehlo hlasné zaržání hříběte; na nebi se jasné zaleskly rudé prouhy.

Náhle se Bulba probudil a vyskočil. Velmi dobře si pamatoval, co byl včera prikazoval. „Nu, chlapci! Dost jste se prospali! Je čas, je čas! Napojte koně! A kde je stará? (Tak obyčejně říkával ženě.) Honem, stará, chystej nám něco k snědku; máme dalekou cestu před sebou!“

Ubohá staruška, ztrativši poslední naději, loudala se smutně do chalupy. Zatím co se slzami v očích připravovala vše, čeho bylo třeba k snídani, udílel Bulba rozkazy, proháněl se konírnou a sám vybíral pro své děti nejlepší výstroj.

Bursáci se mžikem změnili: místo umazaných bot objevily se na nich červené safiánové boty se stříbrnými podkůvkami; šarvary, široké jak Černé moře, s tisícem záhybů a náběrů, přepásané zlatým očkurem; k očkuru byly připevněny dlouhé řemínky se štetci a jinými potřebami pro dýmku. Kazakin růžové barvy, ze sukna jasného jak oheň, přepásán byl vzorkovaným pásem; čekaněné turecké pistole byly zastrčeny za pás; šavle jim řinčela o nohu. Jejich tváře, ještě málo osmahlé, jako by zkrásněly a zbělely; mladistvé černé knírky jaksi ostřeji se teď odrážely od jejich bělosti a zdravé, mohutné barvy mládí; vypadali krásně pod černými beranými čepicemi se zlatými dýnky. Ubohá matka! Když je spatřila, nebyla schopna pronést slovo a slzy se jí nahrnuly do očí.

„Nu, synové, všechno je hotovo. Není, proč otálet,“ řekl nakonec Bulba. „Nyní podle křesťanského obyčeje musíme si všichni před cestou na chvíli sednout.“

Všichni si sedli, nevyjímajíc ani sluchy, kteří stáli uctivě u dveří.

„A teď, matko, dej svým dětem požehnání!“ řekl Bulba. „Modli se k Bohu, aby bojovali chrabře, aby vždycky si chránili čest rytířskou, aby vždycky se zastávali víry Kristovy. A ne-li, pak ať

raději zahynou, aby po nich ani sled nezůstal na světě! Přistupte, děti, k matce: modlitba matčina přináší spásu na vodě i na zemi!“

Matka, slabá matka je objala, vyňala dva nevelké svaté obrázky a vzlykajíc zavěsila jim je na šije. „Opatruj vás... Matka Boží... nezapomínejte, synáčkové, na svou matku. Pošlete aspoň jednu zprávičku o sobě!...“ Dále mluvit nemohla.

„Nu pojedeme, děti!“ zvolal Bulba.

U podjezdu stáli osedlaní koně. Bulba vyskočil na svého Čerta, který zběsile uskočil, pocítiv na sobě dvacetipudové břemeno; byl Taras neobyčejně těžký a tlustý.

Když matka viděla, že i synové vsedají na koně, vrhla se k mladšímu, v jehož tváři se zračilo víc jakési něžnosti; chopila ho za třmen, přitiskla se k jeho sedlu a se zoufalstvím v očích nepouštěla ho ze svých rukou. Dva silní kozáci ji opatrně chopili a odnesli ji do chalupy. Ale když jezdci vyjeli ze vrat, vyběhla matka rychlostí srny, nijak neodpovídající jejím letům, za vrata, s nepochopitelnou silou zastavila koně a objala jednoho ze svých synů s jakous šílenou, bezvědomou horoucností. Opět ji odvedli.

Mladí kozáci jeli nesví a potlačovali slzy, bojíce se otce, který i sám byl poněkud zaražen, třeba se snažil nedávati to na jevo. Den byl šedivý; zeleň jasně svítila; ptáci štěbetali jaksi bez ladu. Urazivše kus cesty, ohlédli se kozáci nazad: jejich chutor jako by byl zalezl do země, nad zemí bylo viděti jenom dva komíny jejich skromného domku a vrcholy stromů, po jejichž sucích šplhávali jako veverka; ještě prostírala se před nimi louka, která mohla jim připomenouti celou historii jejich života od let, kdy se v ní váleli v rosné trávě, do let, kdy čekali na černobrvou kozačku, bázlivě přes ni běžící čerstvými, bystrými nohama. Hle, už jen tyč nad studní s kolem od vozu, nahoře přivázaným, trčí osaměle do nebe; už rovina, kterou projeli, zdá se z dálky výšinou a zastřela již vše. — Sbohem, dětství, hry a všecko, všecko!

II.

Všichni tři jezdci jeli mlčky Starý Taras myslel na dávné časy: mýjela před ním jeho mladost, jeho léta, jeho uplynulá léta, která vždycky oplakává kozák, toužící, aby celý jeho život byl mládím. Myslel na to, s kým ze svých dřívějších soudruhů se v Síci setká. Počítal, kteří z nich už pomřeli a kteří jsou ještě na živu. Slza se tiše perlila na jeho zornici a zešedivělá jeho hlava se unyle nachýlila.

Jeho synové byli zaměstnáni jinými myšlenkami. Ale je třeba povědět víc o jeho synech. Po dvanáctém roce byli dáni do kyjevské Akademie, poněvadž všichni vážení hodnostáři tehdejší doby považovali za nezbytné dáti vzdělání svým dětem, ačkoliv se to dělo jen proto, aby později vše docela zapomněli. Jako všichni chlapi, vstupující do bursy, byli tehdy divocí, vychováni jsouce na svobodě. Tam teprve se obyčejně trochu obrousili a nabývali čehosi společného, co je činilo navzájem si podobnými. Starší z nich, Ostap, začal svou životní dráhu tím, že hned v prvním roce utekl. Přivedli ho zpátky, strašlivě mu nařezali a posadili ho ke knize. Čtyřikrát zakopal svůj slabikář do země a čtyřikrát mu koupili nový, nelidsky ho zmlátivše. Ale není pochyby, že by to byl opakoval i po páté, kdyby mu byl otec nedal slavnostní slib, že ho nechá sloužiti v klášteře jako novice po celých dvacet let, a kdyby se mu byl předem nezapřisáhl, že co živ neuvidí Záporoží, jestliže se v Akademii nevyučí všem vědám. Je zajímavé, že takto mluvil též Taras Bulba, který tupil všecku učenost, a jak jsme již slyšeli, radil svým dětem, aby se jí vůbec nezabývaly. Od té doby počal Ostap s neobyčejnou snaživostí vysedávati za nudnou knihou a brzy se vyrovnal nejlepším žákům. Tehdejší způsob učení rozcházel se nesmírně se způsobem života. Ty scholastické, gramatické, rétorické a logické jemnosti neměly najisto žádného vztahu k době a nikdy se neužívaly a

neopakovaly v životě. Ti, kdož se jim učili, nemohli nikdy k ničemu upotřebiti svých vědomostí, třeba i těch méně scholastických. Sami tehdejší učenci byli nevědomci větší než kdo jiný, protože byli docela vzdáleni jakékoli zkušenosti. Přitom ono republikánské zřízení bursy, ono úžasné množství mladých, silných, zdravých lidí, to vše muselo je vést k činnosti, ležící zcela mimo jejich školské zaměstnání. S jedné strany špatná výživa, kromě toho časté trestání hladem, dále mnohé potřeby, jež se probouzejí ve svěžím, zdravém a silném jinochu, to všechno dohromady budilo v nich podnikavost, která se později rozvíjela v Záporoží. Hladová bursa běhala po ulicích Kyjeva a nutila kdekoho k opatrnosti. Obchodnice, sedící na tržišti, po každé zakrývaly rukama své pirohy, preclíky a tykvová semínka, jako orlice zakrývá své děti, sotva zahlédly mimojdoucího bursáka. Konsul, jehož povinností bylo dohlížet na soudruhy jemu podřízené, měl tak strašné kapsy ve svých šarovarech, že v nich mohl umístit celý krám obchodnice, někam se zahleděvší. Tito bursáci tvořili svět zcela pro sebe: do vyšší společnosti, jež se skládala z ruských a polských šlechticů, přístupu neměli. Sám vojvoda Adam Kysel, ač poskytoval Akademii svou ochranu, neuváděl je do společnosti a přikazoval, aby byli držáni co nejpřísněji. Příklad ten byl ostatně zcela zbytečný, neboť rektor a profesoremniši nelitovali lískovek a důtek a často liktoři na jejich rozkaz zbili své konsuly tak krutě, že ti si po několik neděl podrbávali šarovary. Pro mnohé z nich nebylo to vůbec ničím, leda že se jim to zdálo čímsi o trochu silnějším, než dobrá vodka s pepřem; ale jiným se nakonec omrzely takové neustálé výprasky a oni utíkali do Záporoží, jestliže dovedli najíti cestu a jestliže je cestou nechytli. Ostap Bulba se nikterak nezbavil neúprosných metel, třeba se začal s velikým úsilím učit logice, ba i bohosloví. Je přirozené, že tím vším musela jeho povaha zesurověti a nabýti tvrdosti, jakou se kozáci vždycky vyznačovali. Ostap byl vždycky pokládán za jednoho z nejlepších kamarádů. Zřídka býval vůdcem jiných při jejich směělých podnikcích — očesati cizí sad nebo

zahradu; zato však byl vždycky z prvních, kdo se přihlásili pod prapor podnikavého bursáka, a nikdy, v žádném případě nevyzradil svých soudruhů; žádné důtky a metly nedovedly ho přiměti k něčemu takovému. Byl hluchý ke všem jiným zájmům kromě vojny a bujné pitky; aspoň skoro nikdy na nic jiného nemyslel. Byl otevřený k sobě rovným. Byl dobrý, a to v míře a způsobu, v jakých při takové povaze a v tehdejší době se mohla dobrota vůbec projevovati. V duši byl pohnut slzami své ubohé matky a to jediné ho kormoutilo a přimělo zádumčivě svěsit hlavu.

Jeho mladší bratr Andrij byl citově poněkud živější a jaksí vyvinutější. Učil se snáze a bez námahy, s jakou obyčejně se učení podjímá povaha silná a těžkopádná. Byl vynalézavější nežli jeho bratr; častěji býval náčelníkem dosti nebezpečných podniků a leckdy s pomocí svého vynalézavého umu dovedl se vyhnouti trestu, zatím co jeho bratr Ostap, nestaraje se o nic, svlékal halenu a lehal si na podlahu, vůbec nepomýšleje na to, aby prosil za odpuštění. I v něm kypěla touha po činech, ale jeho duše byla zároveň přístupna i jiným citům. Potřeba lásky vzplanula v něm živě, když mu minulo osmnáct let. Stále častěji začala se zjevovat žena v jeho horoucích snech; poslouchaje filosofické disputace, spatřoval ji každým okamžikem, svěží, černoookou, něžnou. Neustále míhala se před ním její zářivá, pružná ňadra, její něžná a sličná ruka, zcela obnažená; i sám šat, který se ovíjel okolo jejích panenských a přitom silných údů, vydychoval v jeho snech jakousi nevýslovnou rozkoš. Před svými soudruhy ukryval Andrij pečlivě tato hnutí vášnivé duše jinošské, poněvadž v tehdejší době bylo hanbou a nectí pro kozáka myslet na ženu a na lásku, dokud neprodělal bitvu.

V posledních letech býval vůbec řidčeji vůdcem tlupy, ale zato častěji se procházel samotou v některém osamělém zákoutí Kyjeva, ponořeném do višňových sadů, mezi nizounkými domky, vábně hledícími do ulice. Někdy se zatoulal i do ulice aristokratů v nynějším starém Kyjevě, kde bydleli maloruští a polští šlechtici a

kde domy byly zbudovány s jakýmsi přepychem. Jedenkráte, když se kamsi zahleděl, div na něho nenajel kočár jakéhosi polského pána, a kočí s hrozitánskými kníry, sedící na kozlíku, švihl ho dosti citelně bičem. Mladý bursák vzplanul hněvem: s šílenou smělostí popadl mohutnou svou rukou zadní koleso a kočár zastavil. Ale kočí, boje se odplaty, práskl do koní, koně trhli — a Andrij, který na své štěstí včas pustil ruku, natáhl se jak dlouhý, tak široký tváří přímo do bláta. Nejzvonivější a nejharmoničtější smích rozlehl se nad ním. Andrij pozvedl zraky a spatřil u okna krasavici, jaké dosud, co živ byl, neviděl: černookou a bílou jako sníh, ozářený jitřním ruměncem slunce. Smála se z celé duše a smích dodával zářivého půvabu její oslnivé kráse. Andrij zdřevěněl. Hleděl na ni, jsa docela popleten a roztržitě si utíraje s tváře bláto, kterým se ještě více pomazával. Kdo je asi ona krasavice? Chtěl to vyzvědět od čeledi, která, bohatě vystrojena, stála v zástupu za vraty, obklopujíc mladého banduristu. Ale čeled se dala do smíchu, spatřivši jeho zamazaný obličej, a neuznala ho za hodna odpovědi. Konečně se dověděl, že je to dcera kovenského vojvody, který na čas přijel do města. Příští noci s drzostí, vlastní jediným bursákům, protáhl se Andrij plotem do sadu, vylezl na strom, který dosahoval větvemi až na samou střechu domu, se stromu přešel na střechu a komínem se spustil přímo do ložnice krásky, která v tu chvíli seděla před svící a vyndávala si s uší drahocenné náušnice. Krásná Polka, spatřivši náhle před sebou neznámého člověka, polekala se tak, že nebyla mocna jediného slova; ale když viděla, že bursák stojí se sklopenýma očima, neosměluje se z ostýchavosti pohnouti rukou, a když v něm poznala jinocha, který před jejíma očima se natáhl na ulici do bláta, tu znovu ji přepadl smích. Přitom v rysech Andrijových nebylo nic děsivého: byl velmi hezký. Polka se smála od srdce a dlouho se jím bavila. Krasavice byla větroplaška jako každá Polačka; ale její oči, oči divukrásné, pronikavě jasné, vysílaly pohled dlouhý jako nekonečno. Bursák nebyl schopen pohnouti rukou, byl spoután, jako by v pytlí seděl, když vojvodova

dcera směle k němu přistoupila, když mu nasadila na hlavu zářivý svůj diadém, když mu na rty pověsila své náušnice a hodila na něho svou mušelinovou průzračnou košilkou s ozdobnými pásy, vyšitými zlatem. Strojila ho a prováděla s ním tisíce různých hloupostí s dětskou rozverností, jakou se vyznačují lehkomyšlné Polky a která ubohého bursáka přiváděla do stále větších rozpaků. Byl směšnou figurou, když tu stál s otevřenými ústy, hledě nehnuté do jejích oslnivých očí. Zaklepání na dveře, ozvavší se v tu chvíli, ji vylekalo. Poručila mu, aby se schoval pod postel, a jakmile pak neklid přešel, zavolala svou komornou, zajatou Tatarku, a přikázala jí, aby ho opatrně vyvedla do sadu a odtud přes plot na ulici. Ale tentokrát nedostal se náš bursák přes plot tak šťastně; probudivší se hlídač praštil ho pořádně přes nohy a sběhnuvší se čeled tloukla ho ještě dlouho na ulici, dokud ho nespasily jeho bystré nohy. Chodit kolem domu bylo pak velmi nebezpečné, neboť čeládka vojvodova byla velmi početná. Andrij se s dívkou setkal ještě jednou v kostele; zpozorovala ho a velmi příjemně se na něho usmála, jako na starého známého; zahlédl ji pak letmo ještě jednou; brzy poté však vojvoda kovenský odjel a místo krásné černoooké Polky vyhlížela z oken jakási tlustá tvář. To bylo, o čem přemýšlel Andrij, svěsiv hlavu a upřev oči na hřívu svého koně.

A zatím už dávno přijala je všechny step do svých zelených objetí a vysoká tráva obklíčila je a skryla a jen černé kozácké čepice míhaly se mezi jejími stébly.

„E, e, e! Copak jste tak ztichli, chlapci?“ promluvil konečně Bulba, probрав se ze své zádumčivosti. „Jako nějací mniši! Ech, k dáblu se všemi myšlenkami! Vezměte dýmky do zubů, zakouříme si, pohodneme koně a poletíme tak, že nás ani pták nedožene!“

A kozáci, nahnuvše se ke koním, zmizeli v trávě. Už ani jejich černé čepice nebylo vidět, toliko pruh podupané trávy ukazoval stopu jejich bystrého běhu.

Dávno vyhlédlo slunce na vyjasněném nebi a živitelným,

teplodárným světlem svým zalilo step. Všecko, co bylo smutného a ospalého v duši kozáků, zmizelo v okamžiku. Jejich srdce se otřepala jako ptáci.

Čím dál tím krásnější byla step. Tehdy všecek jih, celé to prostranství, které tvoří nynější Novorosiji až do samého Černého moře, bylo zelenou panenskou pustinou. Nikdy nedotkl se pluh nezměrných vln divokého rostlinstva; jediní jen koně, skrývající se v něm jako v lese, vydupávali v něm stezky. Nic nemohlo být v přírodě krásnějšího. Celý povrch země vyhlížel jako zelenozlatý okeán, po kterém byly roztroušeny miliony rozmanitých květů. Skrze tenká, vysoká stébla trávy prokukovaly blankytné, modré a fialové chrpy; žlutá kručinka vynášela vzhůru svůj jehlancovitý vrcholek; bílý luční jetel pestřil se na povrchu svými čapkami, podobnými slunečníkům; pšeničný klas, zanesený sem bůhvíodkud, naléval se v houštině. Pod jemnými jich stébly pobíhaly koroptve, natahující krky. Vzduch byl naplněn tisícem různých ptačích hlásků. V nebi bez hnutí viseli jestřábi, rozepjavše křídla a upřevše nehnuté oči do trávy. Křik hejna divokých hus, letícího kdesi stranou, odrážel se bůhví ve kterém dalekém jezeře. Z trávy vzlétal pravidelnými rozmachy křídel racek a s rozkoší se koupal v modrých vlnách vzdušných. Ztratil se tam ve výšině a kmitá se už jen jako černá tečka; a hle, tam se přemetl křídly vzhůru a zableskl se v slunci. Čert vás vem, stepi, jak jste krásné!

Naši cestovatelé se zastavovali pouze na několik minut, aby poobědvali, při čemž jedoucí s nimi oddíl deseti kozáků slézal s koní, odvažoval dřevěné bandasky s kořalkou a tykve, kterých užívali místo nádob. Jedli pouze chléb se sádlem nebo pšeničné placky a pili pouze po jedné sklence, jen aby se posilnili, neboť Taras Bulba nikdy nedovoloval opíjet se na cestě, a pokračovali v jízdě až do večera. Večer celá step se úplně změnila. Celé její pestré prostranství bývalo zachvacováno posledním prudkým odleskem slunce a postupně temnělo; bylo viděti, jak po ní probíhá stín a step se stávala

tmavě zelenou. Páry vystupovaly stále hustěji; každý kvítek, každá travička vydechovala amburu a celá step dýmala vůní.

Po temněmodrém nebi načrtány byly jako obrovským štětcem široké pruhy z růžového zlata; zřídka se bělala v chumáčích lehká a průzračná oblaka a větérek, nade vše svěží a svůdný jak mořské vlny, sotva se kolébal ve vrcholcích trávy a sotva se dotýkal tváří. Všecka hudba, zvučící za dne, utichala a vystřídávala se jinou. Pestří slyši vylézali ze svých děr, stavěli se na zadní tlapy a ohlušovali step svým hvizdem. Cvrkot lučních kobylek stával se silnějším. Chvillemi bylo slyšeti s některého osamělého jezera křik labuti, který jako stříbro zvučel vzduchem. Cestovatelé se zastavovali uprostřed stepi a chystali si nocleh. Rozdělavali oheň a stavěli na něj kotel, ve kterém si vařili kuliš; z kotle vycházela pára a šikmo se ploužila vzduchem vzhůru. Povečeřevše, uléhali kozáci ke spánku, nechávajíce své spoutané koně popásat se v trávě. Lehali si na své haleny. Přímo na ně dívaly se noční hvězdy. Do uší kozáků zazníval hlas nescíslného světa hmyzů, jichž byla tráva plna: všecek jeho cvrkot a svistot a bzučení — to vše se hlasitě ozývalo nocí, očišťovalo se ve svěžím vzduchu a ukolébávalo dřímající sluch. Jestliže někdo z nich na chvíli vstal, tu se mu zdálo, že step je poseta zářivými jiskrami svítících svatojanských mušek. Někdy osvěcovalo se nebe vzdálenou záplavou, způsobenou vypalováním suchého rákosí po lukách i podél řek, a temná řada labutí, letících na sever, ozařovala se náhle stříbrně-růžovým světlem; tu se zdálo, jako by po temném nebi létaly červené šátky.

Pocestní putovali beze všech příhod. Nikde na jejich cestě se nevyskytovalo stromoví: stále táž nekonečná, volná, překrásná step. Jen čas od času modraly se stranou od cesty vrcholky dalekého lesa, táhnoucího se po březích

Dněpru. Pouze jedenkrát ukázal Taras synům na malinkou tečku, černající se daleko v trávě, a řekl: „Podívejte se, děti, tamhle uhání Tatar.“ Malinká hlavička s kníry upřela zdaleka své uzounké oči přímo na ně, vtáhla chřípěmi vzduch jako honící pes a zmizela

jako srna, zpozorovavši, že kozáků je třináct. „No tak, děti, pokuste se dohnati Tatařina! Ech, ani se nepokoušejte — co živi budete, ho nechytíte: jeho kůň je rychlejší než můj Čert.“ Přesto však se Bulba z opatrnosti zajistil, boje se, aby někde vskrytu nebyla záloha. Když dojeli k neveliké říčce, zvané Tatarka a vlévající se do Dněpru, vjeli se svými koni do vody a dlouho pluli po řece, aby skryli svou stopu; teprve pak vyjeli zase na břeh a pokračovali v cestě.

Za tři dny poté nebyli už daleko od místa, které bylo cílem jejich výpravy. Vzduch se náhle ochladil. Kozáci pocítili blízkost Dněpru. Hle, tam v dáli probleskuje, odděliv se temným pruhem od obzoru. Válo to od něho chladnými vlnami; rozléval se blíže a blíže a zachvátil nakonec polovinu celého povrchu zemského. Bylo to ono místo, kde Dněpr, dosud sevřený prahy, nakonec vítězí a šumí jako moře, rozlévaje se po své vůli; ono místo, kde ostrovy, naházené do jeho středu, vytačují jej ještě dále z břehů a kde jeho vlny se rozlévají široce po zemi, nesetkávající se ani se skalami, ani s vyvýšeninami. Kozáci seskočili s koní, vstoupili na prám a po třech hodinách plavby dorazili ku břehům ostrova Chortyce, na němž se tehdy rozkládala Síč, která tak často měnila své sídlo.

Shluk lidí se hádal na břehu s převozníkem. Kozáci dali do pořádku své koně. Taras vzal na se důstojnou tvářnost, utáhl si pevněji pás a hrdě si přejel rukou po knírech. Také jeho mladí synové prohlédli se od hlavy až k patě s jakýmsi strachem a neurčitou rozkoší, a všichni společně vjeli pak do předměstí, ležícího na půl versty od Síče. Vjíždějíce tam, byli ohlušeni úderem padesáti kovářských kladiv, bušících v dvacetipěti kovárnách, jež byly vyryty v zemi a pokryty drnem. Silní koželuzi seděli pod stříškami podjezdů na ulici a mnuli mohutnými rukama býčí kůže; kramáři seděli pod plátěnými Stánky u hromad pazourků, křesadel a prachu; Armén vyvěsil drahé šátky; Tatar otáčel na rožni beraní pečínku s nádivkou; žid, vystrkuje hlavu kupředu, cedil kořalku z bečky. Ale první, kdo se jim namanul do cesty, byl Záporožec, který spal na samém pro-

středku cesty, roztáhnuv ruce i nohy. Taras Bulba neodolal, aby se nezastavil a jím se nepokochal.

„Ech, jak důkladně se roztáhl! U všech všudy, jaká to nádherná postava!“ zvolal, zastaviv koně. Byl to opravdu obraz dosti smělý: Záporožec, jako nějaký lev, rozvalil se na cestě; hrdě poodhozený jeho čub zabíral půl lokte půdy; šarovary z růžového drahého sukna byly umazány dehtem na důkaz, jak dokonale jimi pohrdá. Když se jím pokochal, prodíral se Bulba dále těsnou ulicí, přeplněnou řemeslníky, kteří tu prováděli hned na místě své řemeslo, i lidmi všech národností, naplňujícími toto předměstí Síče, které se podobalo jarmarku a které odívalo a krmilo Síč, umějíci jen hýřiti a páľiti z ručnic.

Nakonec přejeli předměstím a spatřili několik roztroušených kureňů, pokrytých drnem nebo po tatarsku plstí. Některé byly opatřeny děly. Nikde nebylo viděti plot, ani žádný z těch nizounkých domků se závěsy na nízkých dřevěných sloupečkách, jaké bylo viděti v předměstí. Neveliký val a záseka, vůbec nikým nechráněná, byly důkazem podivuhodné bezstarostnosti. Několik statných Záporožců, ležících s dýmkami v zubech na samé cestě, podívalo se na ně dosti lhostejně, aniž se pohnuli s místa. Taras se syny projeli opatrně mezi nimi, říkajíce: „Budte zdraví, pánové!“ — „Budte zdraví i vy,“ odpovídali Záporožci. Všude po celém prostranství pestřil se lid v malebných skupinách. Na osmahlých tvářích bylo viděti, že všichni byli zakaleni v bitvách a že prodělali všeliké svízele. Tak to je ona, ta Síč! To je to hnízdo, z něhož vylétají všichni ti kozáci, hrdí a silní jako lvi! Tak odtud tedy se rozlévá svoboda a kozáctvo po celé Ukrajině!

Cestovatelé vjeli na veliké náměstí, kde se obyčejně shromažďovala rada. Na velké, převržené bečce seděl Záporožec bez košile; držel ji v rukou a zvolna zašíval v ní díry. Tu jim zase zatarasila cestu celá tlupa muzikantů, uprostřed nichž tančil mladý Záporožec, naraziv si čapku na stranu a vyhazuje ruce do výše.

Křičel jen: „Hrajte rychleji, muzikanti! Nelituj, Fomo, kořalky pro pravoslavné křesťany!“ A Foma s modřinou pod okem nalíval bez rozdílu každému, kdo přišel, po ohromném korbeli. Okolo mladého Záporožce čtyři starší sekali dosti zdobna nohama, vyskakovali jako vítr stranou skoro na hlavy muzikantům, a pojednou, přisednuvše, tančili v dřepu a prudce a silně bili svými stříbrnými podkovami do země, důkladně udupané. Duněla hluše kol dokola a hopáky a třepáky, odbíjené zvučícími podkovami bot, rozléhaly se daleko vzduchem. Ale jeden z kozáků vykřikoval rychleji než ostatní a hnal se za druhými v tanci. Jeho čupřina lítala po větru, jeho silná hrud byla zcela obnažena; měl na sobě teplý zimní kožich a pot se z něho lil proudem jako z vědra. — „Tak si aspoň svlec kožich!“ zvolal konečně Taras. „Vidíš, jak se z něho kouří.“ — „Nemohu,“ křičel Záporožec. — „A proč?“ — „Nemohu; mám už takový zvyk: co svléknu, to propiju.“ Však čepici už dávno junák neměl, neměl ani pás na kaftaně, ani vyšívaný šátek: všechno již odešlo, kam třeba. Zástup vzrůstal: k tancujícím se přidávali jiní a nebylo lze viděti bez vnitřního pohnutí, jak všichni oddupávali nej svobodnější, nej zběsilejší tanec, jaký kdy svět viděl a který podle svých mohutných vynálezců byl nazván kozáčkem.

„Ech, nemít koně,“ vzkřikl Taras, „sám bych se na mou duši dal do tance.“

Zatím však počali se objevovati v zástupu i šedí, staří čubové, ctění pro své zásluhy celou Sící, kteří nejednou bývali stařešiny. Brzy setkal se Taras s množstvím známých tváří. Ostap a Andrij slyšeli samé pozdravy: „Ach, to jsi ty, Pečeryco! Bud zdráv, Kozolupe! Odkud tě Bůh přináší, Tarasi? Jak ty ses sem dostal, Doloto? Zdráv bud, Kirdaho! Zdráv bud, Hustý! Zdalipak jsem si pomyslíl, že tě uvidím, Řemeni!“ A rekové, shromáždivší se sem z celého bujného světa východního Ruska, líbali se spolu a tu bylo slyšeti otázky: „A co Kasjan? Co Borodavka? Co Koloper? Co Pidystok?“ A v odpověď slyšel Taras Bulba jen to, že Borodavka byl oběšen v Tolopaně, že

s Kolopera stáhli kůži pod Kizikirmenem, že Pidsytkova hlava byla nasolena v bečce a odeslána do samého Cařihradu. Svěsil hlavu starý Bulba a řekl zamýšleně: „Dobří to byli kozáci!“

III.

Už asi týden žil Taras Bulba se svými syny na Síči. Ostap a Andrij se málo zaměstnávali vojenským výcvikem. Síč se nerada mořila vojenskými cvičeními a nerada ztrácela čas; mládež se v ní vychovávala a vzdělávala toliko zkušeností v samém žáru bojů, které proto byly téměř nepřetržité. Kozáci považovali za nudné obírat se v přestávkách mezi bitvami učením nějaké disciplině, kromě snad střelení do terče, zřídka jen koňských dostihů a lovení zvěře ve stepích a na luzích; všecek ostatní čas byl věnován hýření, příznaku to širokého rozmachu svobody duševní. Celá Síč představovala neobyčejné divadlo: bylo to jakési nepřetržité hodování, bál, který se začal hlučně a ztratil svůj konec. Někteří kozáci se zabývali řemesly, jiní měli krámky a obchodovali; ale většina hýřila od rána do večera, jestliže v jejich kapsách zvonila ještě možnost hýřiti a jestliže ukořistěné peníze nepřešly již do rukou kramářů a krčmářů. Toto obecné hodování mělo v sobě cosi okouzlujícího. Nebyla to schůzka pijanů, kteří se opíjejí ze žalu; byla to prostě zběsilá nevázanost veselí. Každý, kdo sem přišel, zapomínal a odvrhoval vše, čím se dosud zabýval. Lze říci, že plil na svou minulost a oddával se bezstarostně svobodě a společnosti zrovna takových hýřilů, jaký byl sám, hýřilů, kteří neměli ani příbuzných, ani svého koutu, ani rodiny, leda jen volné nebe a věčné hody své duše. Z toho pramenilo ono zběsilé veselí, které by se nebylo mohlo zrodit ze žádného jiného zdroje. Povídání a tlachání ve shromáždějším se zástupu, líně odpočívajícím na zemi, bývalo často tak směšné a dýchalo takovou silou živé povídky, že bylo třeba mít všecek chladnokrevný zevnějšek Záporožce, aby posluchač dovedl zachovati nehybný výraz obličeje, aniž pohnul knírem — ostrý to rys, jakým se až dosud odlišuje Jihorus od svých ostatních bratří. Veselí bylo opilé, hlučné; ale při tom všem to nebyla

žádná temná krčma, kde člověk chce zapomenout v mračném a hyzdivém veselí, nýbrž úzký kroužek spolužáků a kamarádů. Rozdíl byl pouze v tom, že neseděli za knížkou a nenaslouchali nudným výkladům učitelovým, nýbrž podnikali útoky na pěti tisících koní; že místo louky, kde si školáci hrají míčem, měli ničím nechráněné hranice, o něž se nikdo nestaral, kde Tatar vystrkoval svou bystrou hlavu a přes které nehybně a přísně hleděl Turek ve svém zeleném turbanu. A rozdíl byl v tom, že tu nebylo násilné vůle, která by je shromažďovala ve škole, nýbrž že oni sami opustili otce a matky a utekli z domů svých rodičů; že tu byli lidé, okolo jichž krků se již omotávala oprátka a kteří místo bledé smrti uzřeli život, a to život v plném jeho rozmachu; že tu byli takoví, kteří podle urozeného zvyku nedovedli udržeti v kapse ani kopejku; že tu byli takoví, kteří až dosud pokládali červonec za bohatství a jejichž kapsy, díky židovským nájemcům, mohls obracet na ruby bez obavy, že z nich něco vypadne. Byli tu všichni bursáci, kteří nesnesli akademických prutů a kteří si neodnesli ze školy znalost ani jediného písmene; zároveň s nimi byli tu však i takoví, kteří věděli, kdo to byl Horác, Cicero a římská republika. Bylo tu mnoho důstojníků, kteří se později vyznamenali ve vojsku královském; bylo tu množství vycvičených, zkušených partyzánů, kteří měli ušlechtilé přesvědčení, že je docela jedno, kde bojují, jen když bojují, neboť se nesluší, aby urozený muž žil bez boje. Bylo mnoho i takových, kteří proto přišli do Síče, aby potom říkali, že byli v Síči a že jsou již otužilí rytíři; ale kdo zde vlastně nebyl? Tato podivná republika byla právě to, čeho potřeboval onen věk. Milovníci vojenského života, milovníci zlatých pohárů, skvostných brokátů, dukátů a reálů mohli tu kdykoli najít práci. Jediní jen zbožňovatelé žen nemohli tu najít nic, neboť ani na předměstích Síče nesměla se ukázat žádná žena.

Ostapovi a Andrijovi bylo neobyčejně podivné, že za jejich pobytu přišlo do Síče ohromné množství lidí a že se jich nikdo ani neotázal, odkud jsou, kdo jsou a jak se jmenují. Přicházeli sem,

jako by se vraceli do svého vlastního domu, z něhož teprve před hodinou byli odešli. Příchozí se jen dostavil ke košovému, který se ho obyčejně otázel: „Pozdrav Bůh! Což, v Krista věříš?“ — „Věřím,“ odpovídal příchozí. — „A ve svatou Trojici věříš?“ — „Věřím.“ — „A do kostela chodíš?“ — „Chodím.“ — „No tak se pokřížuj!“ Příchozí se pokřížoval. „Je dobře,“ řekl košový. „Sám si vyber, do kterého kureně chceš vstoupit.“ Tím se obyčejně celá ceremonie končila. A celá Síč se modlila v jednom chrámu a byla hotova hájit jej do poslední kapky krve, ačkoliv ani slyšeti nechtěla o postech a zdrželivosti. Jenom židé, Arméni a Tataři, poháněni silnou touhou po výdělku, osmělovali se bydleti a obchodovati v předměstí, protože Záporožci nikdy neměli rádi smlouvání a platili tolika penězi, kolik jich ruka z kapsy vytáhla. Ostatně úděl těchto ziskuchtivých kramářů byl velmi žalostný: podobali se lidem, kteří se usadili na úpatí Vesuvu, neboť Záporožci, jakmile se jim nedostávalo peněz, ihned jim statečně rozbíjeli jejich krámy a brali si zboží zadarmo. Síč se skládala z více nežli šedesáti kurenů, které se velmi podobaly jednodivým nezávislým republikám a ještě více škole a burse dětské, v níž se žije na celé zaopatření. Nikdo se ničím nezásoboval a nic si sám neuschovával: všechno bylo v rukou kurenního atamana, kterému se za to obyčejně dostávalo jména táty. Ten měl v rukou peníze, šatstvo, všechny potraviny, salamatu, kaši, ano i topivo; jemu dávali peníze do úschovy. Nezřídka docházelo k hádkám mezi kurení; v takovém případě se obyčejně ihned strhla rvačka. Kureně naplnily náměstí a pěstmi si navzájem otloukaly boky, dokud nakonec jeden z nich nenabyl vrchu a nezvítězil; tu pak začínalo hýření. Taková byla tato Síč, která měla tolik půvabů pro mladé lidi.

Ostap a Andrij vrhli se s celou vznětlivostí jinošství do tohoto rozvířeného moře a ihned zapomněli na otcovský dům, na bursu i na vše, co jim dříve rozvlňovalo duši, a oddali se novému životu. Všecko je bavilo: bujně zvyky Síče, její nesložité zřízení a zákony, které se jim někdy zdály až příliš přísné pro tuto svévolnou republiku. Jestliže

se kozák dopustil krádeže, jestliže ukradl i něco zcela bezcenného, považovalo se to už za úhonu celého kozáctva, a tu pak přivazovali provinilce jakožto bezectného k pranýři a vedle něho pokládali dubovou hůl, jíž každý mimojdoucí byl povinen ho udeřit, dokud ho takto neutloukli do smrti. Neplaticího dlužníka přivazovali řetězem k dělu, kde musel sedět tak dlouho, dokud někdo z jeho soudruhů se neodhodlal ho vysvobodit, tím že za něho zaplatil dluh.

Ale ze všeho největší dojem udělal na Andrije strašný způsob, jakým se trestala vražda. Přímo před očima vrahovými vyryli jámu, spustili ho do ní živého, nad něho postavili rakev s tělem člověka, jež zabil, a potom oba zasypali zemí. Ještě dlouho poté tanul Andrijovi před očima strašný obřad popravý a onen za živa zasypaný člověk stále se mu zjevoval i s onou děsnou rakví.

Brzy dobyli si oba mladí muži přízně kozáků. Často spolu s jinými soudruhy ze svého kureně, a někdy s celým kureněm i s kurení sousedními, vyjížděli do stepi na lov nesčíslného množství všemožných stepních ptáků, jelenů a srn, anebo se vydávali k jezerům, řekám a potokům, které byly losem přiděleny každému kurení, a tam prostírali čeřeny a sítě a vytahovali bohatý úlovek, kterým zásobovali celý svůj kureně. Ačkoliv tu nebylo zkoušek, při nichž by kozák ukazoval svou způsobilost, přece jen obrátili na sebe pozornost mezi jinými mladíky svou přímočarou povahou a zdarem ve všem podnikání. Směle a jistě stříleli do cíle, přelouvali Dněpr proti proudu — výkon, za který byl nováček slavnostně přijímán do kruhu kozáckého.

Ale starý Taras chystal pro ně činnost jinou. Jemu nebyl po chuti takovýto prázdňý život — on toužil po skutečných činech. Stále přemýšlel, jak by pohnul Síč k odvážnému podniku, při kterém by bylo lze rytíři se poveseliti, jak náleží. Konečně jednoho dne přišel za košovým a řekl mu rovnou:

„Což, košový, nebyl by čas, aby se Záporožci poveselili?“

„Není kde se veselit,“ odpovídal košový, vyňav z úst maličkou dýmku a odplivnuv si stranou.

„Jak, není kde ? Můžeme jít na Turka nebo na Tatara.“
 „Nemůžeme ani na Turka, ani na Tatara,“ odpověděl košový, vstrčiv si zase chladnokrevně dýmku do úst.

„Jak nemůžeme?“

„Tak. Slíbili jsme sultánovi mír.“

„Ale vždyť je basurman! A Bůh i písmo svaté velí, abychom basurmany bili.“

„Nemáme k tomu práva. Kdybychom se byli nezapřísáhli svou vírou, tu by to snad ještě bylo možné; ale teď je to nemožné.“

„Jak nemožné? Jak to mluvíš: nemáme práva? Uvaž, mám dva syny, oba mladé. Ani jeden, ani druhý nebyli ještě na vojně a ty říkáš, že nemáme práva; ty říkáš: netřeba Záporožcům táhnouti do pole.“

„Nu zkrátka, nesluší se to.“

„Tak patrně se sluší, aby nadarmo hynula síla kozácká, aby člověk posel jako pes, aniž vykonal dobrý skutek, aniž přinesl jakýkoliv užitek vlasti a všemu křesťanstvu; tak nač tedy žijeme, proč vlastně žijeme, k čertu ? Vylož mi to! Jsi člověk chytrý, ne nadarmo zvolili tě košovým. Vylož mi, nač vlastně žijem?“

Na tuto otázku nedal košový odpovědi. Byl to kozák paličatý. Chvilí mlčel a potom řekl: „A válčit se přece nebude.“

„Válčit se tedy nebude?“ optal se znovu Taras.

„Ne.“

„Tak tedy i myslet na to je zbytečné?“

„I myslet na to je zbytečné.“

„No počkej, čertova pracko!“ řekl si Bulba, „já tě proženu!“ A slíbil si, že se ihned košovému pomstí.

Smluvil se s tím i s oním, pohostil všechny kořalkou a opilí kozáci v počtu několika mužů přihnali se přímo na náměstí, kde stály litavry, přivázané ke sloupu, do kterých se obyčejně bilo, aby se shromáždila rada. Nenašedše paliček, které byly vždy uschovány u bubeníka,

popadli kozáci polena a začali tlouci do litaver. Na zvuk litaver první přiběhl bubeník, vysoký chlap s jedním pouze okem, které nadto bylo ještě strašně ospalé.

„Kdo se tu opovažuje bubnovat?“ vzkřikl.

„Mlč, vezmi své paličky a bubnuj, když ti poroučejí!“ odpovídali podnapilí starešinové.

Ihned vytáhl bubeník z kapsy paličky, které byl vzal s sebou, dobře věda, jak se končívají takové výjevy. Litavry zarachotily a brzy jako čmeláci začaly se slétati na náměstí černé skupiny Záporožců. Všichni se shromáždili do kruhu a po třetím zabubnování objevili se konečně stařešinové: košový, drže v ruce palici, odznak svého důstojenství, sudí s vojskovou pečetí, písař s kalamářem a jesaul s žezlem. Košový a stařešinové smekli čepice a klaněli se na všechny strany kozákům, kteří tu stáli hrdě, opírajíce si ruce v bok.

„Co znamená toto shromáždění? Čeho si přejete, pánové?“ řekl košový. Nadávky a křik nedaly mu domluvit.

„Odlož palici! Odlož, čertův synu, ihned palici! Nechceme tě už!“ vykřikovali kozáci ze zástupu. Jak se zdálo, chtěly se některé ze střizlivých kurenů vzepřít; ale opilé i střizlivé kureně pustily se do sebe pěstmi. Křik a rámus byl všeobecný.

Košový chtěl promluvit, ale cítě, že rozlícený, svévolný dav by ho mohl utlouci k smrti, což se v takových případech skoro vždy stávalo, poklonil se velmi nízko, položil palici a zmizel v zástupu.

„Poroučíte, pánové, abychom i my odložili odznaky svých důstojenství?“ zeptali se sudí, písař i jesaul a ihned se chystali na místě položití kalamář, vojskovou pečeť a žezlo.

„Ne, vy zůstanete!“ křičeli z davu. „Jen košového jsme museli vyhnat, protože je to baba, a my chceme, aby košovým byl mužský.“

„Koho teď zvolíte košovým?“ otázali se starešinové.

„Kukubenka volte!“ volala část.

„Nechceme Kukubenka!“ křičela druhá. „Je na to ještě mlád: ještě mu neoschlo mlíko na Bradě.“

„Šylo ať je atamanem!“ křičeli jedni. „Šyla udělejte košovým!“

„Tobě vrazit šidlo do hřbetu!“ volal dav, nadávaje. „Co je Šylo za kozáka, dovedl-li krást jako Tatar, z čubky syn? K čertu do pytle s ožralým Šylem!“

„Borodatého, Borodatého zvolme košovým!“

„Nechceme Borodatého! K čertově mámě s Borodatým!“

„Křičte Kird'ahu!“ řekl Taras Bulba šepem některým kozákům.

„Kird'ahu! Kird'ahu!“ křičel zástup. „Borodatého! Borodatého. Kird'ahu! Kird'ahu! Šyla! K čertu s Šylem! Kird'ahu!“

Všichni kandidáti, slyšíce, že jejich jméno bylo vyvoláno, okamžitě vyšli ze zástupu, aby nezavdali ani nej menšího důvodu k domněnce, že by snad napomáhali svým osobním účastenstvím svému zvolení.

„Kird'ahu! Kird'ahu!“ ozývalo se silněji nad jiná jména. „Borodatého!“ Jali se prosazovati věc pěstmí a Kird'aha zvítězil.

„Dojděte pro Kird'ahu!“ volali. Asi deset kozáků se ihned oddělilo od zástupu; někteří z nich se sotva drželi na nohou — do toho stupně dovedli se už zatím zříditi — a vypravili se přímo za Kird'ahou, aby mu oznámili, že byl zvolen.

Kird'aha, přestárlý už sice, ale chytrý kozák, seděl už dávno ve svém kurení a tvářil se, jako by neměl ani zdání o tom, co se stalo. „Co je, pánové? Čeho si žádáte?“ otázal se jich.

„Pojd'! Zvolili tě košovým.“

„Smilujte se, pánové!“ prosil Kird'aha; „kdež bych já byl hoděn takové cti! Kdež bych já mohl košovým býti! Vždyť nemám ani dost rozumu, abych mohl zastávati takový úřad. Cožpak jste nenašli nikoho lepšího v celém vojsku?“

„Seber se a pojd, slyšíš?“ křičeli Záporožci. Dva z nich ho chytili pod pažďím a přitáhli ho konečně, ať jakkoli se vzpíral nohama, na náměstí, častujíce ho nadávkami, bušíce mu do zad pěstmí, pobízejíce ho štulci a domlouvajíce mu: „Nevzpírej se, čertův synu! Ber poctu,

sobáko, když ti ji dávají!“ Takto byl Kirdaha uveden do shromáždění kozáků.

„Nu, pánové!“ obrátili se kozáci, kteří ho přivedli, ke všemu lidu. „Jste srozuměni, aby tento kozák byl naším košovým?“

„Všichni jsme srozuměni!“ zvolal zástup a dlouho burácel křik po celém prostranství.

Jeden ze stařešinů vzal palici a podal ji nově zvolenému košovému. Podle zavedeného obyčeje Kirdaha ihned odmítl ji přijmouti. Starešina mu ji podal po druhé; Kirdaha ji odmítl i po druhé, ale po třetí konečně palici přijal. Pochvalný křik se rozlehl celým zástupem a opět zahučelo celé pole kozáckým křikem v šíř i v dál. Tu ze středu shromážděného lidu vystoupili čtyři nejstarší kozáci s šedými vousy a čupřinami (příliš starých na Síči nebylo, neboť nikdo ze Záporožců neumíral smrtí přirozenou) — všichni nabrali pak hrstmi hlínu, která se tou dobou deštěm rozmočila v bláto, a položili mu ji na hlavu. Mokrý hlína mu tekla po hlavě, tekla mu po knírech a po tvářích a pomazala mu celý obličej blátem. Ale Kirdaha stál, nehýbaje se s místa, a děkoval kozákům za čest, kterou mu prokázali, Takto se skončila hlučná volba, o níž nevíme, byli-li s ní jiní tak spokojeni, jak s ní byl spokojen Bulba: pomstil se jí předešlému košovému; nad to byl Kirdaha jeho starý přítel, který se s ním zúčastnil jedněch a týchž pozemních i námořních výprav válečných, podíleje se s ním o svízele a trampoty vojenského života. Zástup se rozptýlil, aby oslavil volbu, a počalo se hýření, jakého Ostap a Andrij dosud neviděl. Kořaleční šenky byly rozbity; medovina, kořalka a pivo se braly jednoduše tak, bez peněz; šenkýři byli rádi, když vyvázli aspoň se zdravou kůží. Noc minula v křiku a zpěvu, oslavujícím válečné činy kozáctva, a vyšlý měsíc dlouho ještě viděl tlupy hudebníků, procházejících ulicemi s bandurami, torbany a kulatými balalajkami, i tlupy kostelních zpěváků, které si na Síči vydržovali pro zpěv chrámový i pro oslavování činů kozáckých. Konečně chmel a únava počaly zmáhati křepeké hlavy kozácké. Bylo

viděti, jak tu a tam padá kozák na zem; jak kamarád, objev kamaráda, rozcitlivěv se, ano i zaplakav, valí se na zem zároveň s ním. Tam uléhala do chumáče celá skupina; tam jiný zkoušel, jak by se uložil pohodlněji, a lehl si rovnou do dřevěného koryta. Poslední, silnější než ostatní, vydával ještě jakési nesouvislé zvuky; konečně i jej podtřásla síla chmeloviny, svalil se i on — usnula celá Síč.

IV.

Nazítří radil se už Taras Bulba s novým košovým, jak pohnout Záporožce k nějakému podniku. Košový byl kozák rozumný a chytrý, znal Záporožce skrz naskrz a z počátku říkal: „Přísahu nelze porušit, naprosto nelze“; ale potom se odmlčel a dodal: „Nic nedělá, bude to možné; přísahu neporušíme, ale něco si vymyslíme. Jen ať se shromáždí lid, nesmí to však vypadat, jako bych to byl nařídil já, nýbrž prostě z vlastní vůle — vy už víte, jak to zařídit — a my se starešiny příběhneme ihned na náměstí, jako bychom o ničem nevěděli.“

Neuplynula ani hodina od jejich rozmluvy a už zarachotily litavry. Kde se vzali, tu se vzali opilí a nerozumní kozáci. Spousta kozáckých čepic přihnala se pojednou na náměstí. Bylo slyšet výkřiky: „Kdo a proč? Kvůli čemu svolali hromadu?“ Nikdo neodpovídal. Konečně v tom i onom koutě počaly se ozývat hlasy: „Nadarmo hyne síla kozácká. Vojny není! Hle, starešinové se stali pecivály, zarostli tukem. Jak vidět, není pravdy na světě!“ Ostatní kozáci z počátku naslouchali a potom i sami počali říkat: „A opravdu není žádné pravdy na světě!“ Zdálo se, že starešinové jsou těmito řečmi udiveni. Nakonec košový postoupil vpřed a řekl: „Dovolte, pánové Záporožci, abych pronesl řeč!“

„Mluv!“

„Tak tedy, co se toho týče, chci dáti v úvahu, pánové dobroději — ale vy možná sami to víte lépe — že mnozí Záporožci jsou dlužní židům v krčmách i svým bratřím tolik, že už ani sám čert jim nedá na úvěr. Pak ještě strany toho chtěl bych se zmínit, že je mnoho takových mladíků, kteří dosud ani okem nespátřili, jak vypadá vojna, a zatím, jak sami víte, pánové, mladému člověku bez vojny býti*“

nelze. Jaký pak bude z něho Záporožec, jestliže ještě ani jednou nebil basurmana?“

„Dobře mluví,“ řekl si Bulba.

„Nemyslete však, pánové, že to snad říkám proto, abych porušil mír: toho mne Bůh uchovej! Já to říkám jen tak. Ale přitom náš chrám Páně — hanba je povídat, jak vypadá: kolik je to už let, co z milosti Boží stojí Síč, ale dosud nejen sám kostel je zevně bez ozdob, ale i obrazy v něm nemají žádné okras, a kdyby to byla jen stříbrná říza, kterou by někomu napadlo jim pořídit; mají jen to, co jim někteří kozáci odkázali v závěti; ale i ty jejich odkazy byly ubohé, protože všechno, co měli, za svého života propili. Já držím tuto řeč ne proto, abychom začali vojnu s busurmany; slíbili jsme sultánu mír a měli bychom veliký hřích, neboť jsme přísahali na naši víru, že zachováme mír.“

„Co to žvaní za nesmysly?“ řekl si Bulba.

„Vidíte tedy, pánové, že vojnu začít nemůžeme: rytířská čest nám to nedovolí. Ale hleďte, co si podle svého bídneho rozumu myslím: myslím, abychom pustili jenom naše mladé se čluny, ať trošičku poplení břehy Natolie! Co o tom soudíte, pánové?“

„Veď nás, veď nás všechny!“ křičel dav se všech stran; „jsme připraveni za víru položit hlavy.“

Košový se polekal. Nikterak neměl v úmyslu pozdvihnouti celé Záporoží. Porušit mír zdálo se mu tentokrát věcí nesprávnou.

„Dovolíte, pánové, abych pronesl ještě jednu řeč.“

„Dost!“ křičeli Záporožci. „Nic lepšího neřekneš.“

„Když tak, ať je tomu tak! Jsem sluha vaší vůle. Je to známá věc, i v Písmě Svatém stojí to psáno, že hlas lidu je hlas Boží. Nic nelze vymyslet moudřejšího nad to, co vymyslel všecek lid. Ale jen to chtěl bych připomenout: vám je známo, pánové, že sultán nenechá bez trestu zábavu, které si dopřejí naši mladí. My pak tehdy byli bychom připraveni, naše síly by byly čerstvé a nebáli bychom se nikoho. Kdežto za naší nepřítomnosti i Tatar může sem vpadnout: oni, psi

turečtí, nezaútočí tváří v tvář a hospodáři do domu přijít se neodvází, ale zezadu zakousnou se mu do paty a bolestně se zakousnou. A jestliže už došlo na to, abych mluvil pravdu, pak řeknu, že ani člunů nemáme dost v zásobě, ba že ani prachu není namleto v takovém množství, aby se mohli na výpravu vydati všichni. Ale já, prosím, rád bych, aby se vypravili, jsem sluha vaší vůle.“

Chytrý ataman se odmlčel. Skupiny kozáků se začaly domlouvat, kurenní atamané se počali radit; opilých nebylo na štěstí mnoho, a tak se tedy rozhodli uposlechnouti rozumné rady.

Hned nato se odebralo několik mužů na protější břeh Dněpru do vojskové pokladnice, kde v nepřístupných skrýších, pod vodou a v rákosí, byly uloženy peníze vojska a část zbraní, dobytých na nepříteli. Druzí se vrhli ke člunům, aby je prohlédli a vystrojili na cestu. V okamžiku naplnil se břeh davem. Objevilo se několik tesařů se sekerami v ruce. Staří, osmahlí, širokoplecí a silnonozí Záporožci s kníry prošedivělými i černými, vyhrnuvše si šarovary, stáli po kolena ve vodě a silným lanem stahovali čluny s břehu. Jiní tahali připravená suchá břevna a rozmanité dříví. Tam pobíjeli člun deskami; onde zas, převrátivše jej dnem vzhůru, ucpávali jej konopím a vysmolovali; onde uvazovali k boku jiných člunů podle kozáckého způsobu otepi dlouhého rákosí, aby mořské vlny čluny nezatapily; tam daleko po celém pobřeží zapálili ohně a v měděných kotlech vařili smolu na zalévání lodí. Zkušení a staří kozáci poučovali mladé. Bouchání a křik pracovníků rozléhal se po celém okolí: živý břeh se všecek kolébal a pohyboval.

V tu chvíli přirážel ku břehu veliký prám. Houf lidí, stojících na něm, už zdaleka mával rukama. Byli to kozáci v roztrhaných halenách. Jich neutěšený zevnějšek — mnozí neměli na sobě nic než košili a kratičkou dýmku v zubech — svědčil o tom, že právě unikli nějaké pohromě, anebo že se rozhýřili tak, až prohýřili všechno, co měli na sobě. Z jich středu vystoupil ramenatý kozák malé postavy, člověk asi padesátiletý, a zastavil se v popředí. Křičel a mával rukou

víc než ostatní; ale pro bouchání a křik pracujících nebylo slyšet, co povídá.

„Jakou novinu jste donesli?“ otázal se košový, když prám přirazil ku břehu. Všichni dělníci přestali pracovat, zvedli sekery a dláta a hleděli zvědavě na příchozí.

„Špatnou,“ křičel s prámu nevysoký kozák.

„A jakou?“

„Dovolíte, pánové Záporožci, abych pronesl řeč?“

„Mluv!“

„Anebo chcete snad svolati radu?“

„Mluv, jsme tu všichni.“

Všecek lid se shlukl dohromady.

„Což jste nic neslyšeli o tom, co se děje v hetmanštině?“

„A co?“ ozval se jeden z kurenních atamanů.

„Inu co! Je vidět, že vám asi Tatar zacpal uši koudelí, když jste nic neslyšeli.“

„Tak pověz, co se tam děje!“

„Děje se tam to, že od svého narození a křtu jste nic takového ještě neviděli.“

„Tak nám už řekni, co se tam děje, z čubky synu!“ vykřikl kdosi ze zástupu, ztrativ patrně trpělivost.

„Takové teď nastaly časy, že už ani svaté chrámy nejsou naše.“

„Jak nejsou naše?“

„Židé je teď mají v pachtu. A jestliže židu předem nezaplátíš, tak už ani mši svatou sloužití nemůžeš.“

„Co to povídáš?“

„A jestliže psovský žid neučiní předem znamení svou nečistou rukou na posvátném chlebu velkonočním, pak už ani chleby světí nesmíš.“

„On lže, páni bratři! Není možné, aby nečistý žid dělal znamení na posvátných chlebech velkonočních.“

„Poslechněte si ještě co vám dále povím: ksjondzi jezdí teď po

celé Ukrajině v taratajkách. Zlo není v tom, že jezdí v taratajkách, ale v tom, že do nich nezapřahují koně, nýbrž jednoduše pravoslavné křesťany. Poslouchejte! Ještě vám něco povím: už prý si židovky šijí sukně z říz našich popů. Vidíte, jaké věci se dějí na Ukrajině, pánové! A vy tu sedíte v Záporoží, veselíte se, a jak vidět, nahnal vám Tatar takový strach, že už nemáte ani oči, ani uši — nic už nemáte a nic neslyšíte, co se děje na světě.“

„Počkej, počkej!“ přerušil ho košový, který tu dosud stál s očima k zemi sklopenýma, tak jako i všichni Záporožci, kteří ve věcech vážných nikdy se nedávali unésti prvním hnutím myslí, nýbrž mlčeli a zatím v tichu sbírali hroznou sílu své nevole. „Počkej! I já chci říci slovo. A co vy — aby čert ztřískal zpředu i zezadu vašeho tátu — co vy sami jste dělali? Cožpak jste neměli šavle, járku? Jak to, že jste dopustili, aby se páchalo takové bezpráví?“

„Ech, jak jsme dopustili, aby se páchalo takové bezpráví? ... Měli byste se o to sami pokusit, když jediných Lachů bylo padesát tisíc a když — nač ten hřích tajit — i mezi námi se našli psi, kteří už přijali jejich víru.“

„A co dělal váš hetman a vaši plukovníci?“

„Plukovníci naši nadělali takové dílo, že před takovým chraň Bůh každého z nás!“

„Jak to?“

„Tak, že hetman, upečený v měděném býku, leží teď ve Varšavě, a že ruce a hlavy plukovníků rozvázejí po jarmarcích, aby je ukazovali všemu lidu. Tady to máte, co nadělali plukovníci!“

Všecek dav se zavlnil. Z počátku zavládlo po celém břehu mlčení, jak tomu bývá před výbuchem sverpé bouře, ale pak rázem zahlaholily hlasy a celý břeh náhle se jal volatí: „Jak! Mají snad židé mít v nájmu křesťanské chrámy? Mají snad ksjondzi do svých vozů zapřahat pravoslavné křesťany? Jak! Máme snad připustit, aby proklatí kacíři takto mučili ruskou zem? Aby takto nakládali s plu-

kovníky a hetmanem? Toho nebude, toho bohdá nebude!“ Takováto slova se ozývala se všech konců shromáždění.

Rozhučeli se Záporožci a uvědomili si svou sílu. To už nebylo rozčilení lehkomyšlného davu: to už se pobouřily všechny ty povahy těžké a pevné, které se nerozštěpí snadno, ale které, jednou se rozpálivše, úporně a dlouho si uchovávají svůj vnitřní žár.

„Pověste všechny židáky!“ ozval se výkřik ze zástupu. „Aby nešili svým židovkám sukně z říz našich popů! Aby nedělali znamení na našich svatých chlebech velkonočních! Utopte je všechny v Dněpru, pohany!“ Tato slova, která vykřikl kdosi ze zástupu, proletěla jako blesk všemi hlavami a dav se hnal do předměstí s úmyslem podřezati všechny židy.

Ubozí synové Izraele, kteří ztratili všecku přítomnost ducha, beztoho malého, poschovávali se v prázdných bečkách od kořalky, v pecích, zalézali i pod sukně svých židovek; ale kozáci je našli všude.

„Jasněvelmožní pánové!“ křičel vysoký a jako tyčka dlouhý žid, vystrčivší z hloučku svých soudruhů ubohou, strachem zkřivenou tvář. „Jasněvelmožní pánové! Dovolte nám říci jen slovo, jediné slovo! Takovou věc vám povíme, jaké jste dosud ještě nikdy neslyšeli — věc tak závažnou, že ani vypovědět nelze, jak je důležitá!“

„Nu, ať to povědí,“ řekl Bulba, který vždycky rád vyslechl obviněného.

„Jasní pánové!“ volal žid. „Takových pánů ještě nikdy svět neviděl, bůhví nikdy! Takových dobrých, krásných a statečných pánů ještě nikdy nebylo na světě!“

Jeho hlas skomíral a třásl se strachem. „Jak by bylo možné, abychom si my myslili o Záporožcích něco nepěkného? Ti, kdo jsou nájemci na Ukrajině, ti vůbec nejsou naši! Bůh je mi svědkem, že to nejsou naši. To vůbec nejsou židé. Čert ví, co vlastně jsou; ti jsou cosi takového, nač jenom naplít a zahodit to! Hledte, i tamhle ti vám řeknou totéž. Že je to pravda, šlema, že je to pravda, šmule!“

„Pán Bůh ví, že pravda,“ odpověděli ze zástupu Šlema a Šmul v otrhaných jermolkách, oba bílí jako křída.

„My ještě nikdy,“ pokračoval dlouhý žid, „nesčuchávali jsme se s nepřítelem, a o katolících ani slyšet nechceme: ať se jim ve snách čert zjevuje! My jsme se Záporožci jako vlastní bratři...“

„Jakže ? Záporožci že jsou vašimi bratry ?“ zvolal kdosi z davu. „Na to si počkáte, židé proklatí! Do Dněpru s nimi, pánové, všechny je utopit, pohany!“

Slova ta jako by se stala signálem. Židy pochytali a jali se je házeti do vody. Žalostný křik se ozval na všech stranách, ale suroví Záporožci se jen smáli, vidouce, jak nohy židů ve střevících a v punčochách se klátí ve vzduchu.

Ubohý řečník, jenž sám na sebe byl přivolal neštěstí, vydral se z kaftanu, za který ho chytili, a v jediné jen strakaté a těsné kamizole objal nohy Bulbovy a úpěl hlasem žalostným. „Mocný veliteli, jasněvelmožný pane! Znal jsem bratra vašeho, nebožtíka Doroše. Byl to voják, jenž byl ozdobou všeho rytířstva. Osm set cekýnů jsem mu dal, když se musel vykupovat z tureckého zajetí...“

„Ty jsi znal mého bratra?“ zeptal se Taras.

„Bůh je mi svědkem, že znal. Byl to pán velkodušný.“ „A jak tobě říkají?“

„Jankel.“

„Dobrá,“ pravil Taras. Potom, rozmysliv se, obrátil se ke kozákům a řekl jim: „Na pověšení žida je vždycky dost času, bude-li toho třeba; pro dnešek však ho dejte mně!“

Po těch slovech zavedl ho Bulba ke svému obozu, u něhož stáli jeho kozáci. „Zalez pod vůz, lež tam a ani se nehni, a vy, bratří, žida nepouštějte!“

Takto k nim promluviv, odešel na náměstí, poněvadž tam už dávno se shromažďoval všechen lid. Všichni okamžitě opustili břeh a nechali práce o člunech, neboť nyní nadcházelo válečné tažení po souši a nikoli výprava námořní, i nebylo teď třeba korábů a čajek

kozáckých, nýbrž vozů a koní. Nyní už všichni si přáli výpravy, i staří, i mladí; všichni, k radě všech starešin, kurenních atamanů i košového, a z vůle všeho záporožského vojska, byli rozhodnuti jíti přímo na Polsku, pomstít se za všechno zlo a za potupu víry a slávy kozácké, zmocnit se kořisti v městech, pustit oheň na vesnice i na úrodu a roznést svou slávu daleko po stepi. Všichni si ihned připínali pásy a vyzbrojovali se. Košový vyrostl o celý loket. To už nebyl nesmělý vykonavatel lehkovážných přání volného lidu: nyní to byl neomezený vládce, byl to despota, který uměl jen rozkazovat. Všichni ti svévolní a hýřiví rytíři stáli tu teď uctivě ve vyrovnaných řadách, schýlivše hlavy a neosmělující se pozdvihnouti zraky, když jim košový udílel své rozkazy; udílel je tiše, nekřiče a nepospíchaje, odmílčuje se chvílemi, jako starý, v díle válečném velezkušený kozák, jenž ne po prvé uvádí ve skutek záměry, moudře promyšlené.

„Připravte se, všichni se důkladně připravte!“ říkal jim. „Dejte do pořádku vozy a kolomaznice, vyzkoušejte zbraně! Šatstva s sebou neberte mnoho: jednu košili a dvoje šarovary na kozáka, po hrníčku salamaty a tlučeného prosa — více ať nikdo s sebou nemá! Na vozech bude v zásobě vše, čeho třeba. Každý kozák ať má pár koní! A přiberte asi dvě stě párů volů, neboť na říčních brodech a v místech bahnitých bude volů třeba. A především, pánové, zachovejte pořádek! Víím, že jsou mezi vámi takoví, kteří sotva Pán Bůh sešle nějakou tu kořist, ihned by trhali nankýny a drahé aksamity sobě na onučky. Zanechte tohoto čertovského návyku, zahazujte všelijaké ty sukně, berte jen zbraně, naskytnou-li se vám dobré, a dukáty a stříbro, protože nezaberou mnoho místa a přihodí se vždy a všude. A tohle vám, pánové, říkám už napřed: pakliže se někdo na pochodu opije, nebude se nad ním konat žádný soud: jako psa dám ho za krk odvléci k obozu, ať je to kdokoliv, třeba nejstatečnější kozák z celého vojska; a jako pes bude zastřelen na místě a pohozen bez pohřbu na pospas dravým ptákům, neboť opilec na pochodu křesťanského pohřbu si nezaslouží. Vy mladí ve všem poslouchejte starých! Ťukne-

li vás koule, nebo škrábne-li vás šavle po hlavě či po jiné části těla, nevšímejte si příliš takových maličkostí: rozmíchejte náboj prachu ve sklence šedé, vypijte to naráz a ono to přejde — ani horečka z toho nebude; a na ránu, není-li příliš velká, přiložte prostě trochu hlíny, rozmíchané se slinou na dlani, rána pěkně přischne. Nuže, do práce, do práce, hoši, nespěchejte a pěkně se dejte do práce!“

Tak mluvil košový, a jakmile dokončil řeč, pustili se všichni kozáci ihned do práce. Celá Síc vystrízlivěla, nikde nebyl bys našel jediného opilého kozáka, tak jako by nikdy žádného opilého mezi nimi nebylo. Jedni spravovali obruče kol a vyměňovali nápravy u vozů; jiní nosili do vozů pytle s proviantem, do jiných pak nakládali zbraně; tam ti zase přiháněli koně a voly. Se všech stran se ozýval koňský dusot, střelba z ručnic na zkoušku, řinčení šavlí, bučení býků, skřípění otáčených vozů, hovor, pronikavý křik a pobízení. A brzy roztáhl se kozácký tábor v šir i v dál po celém prostranství. A dlouho by byl musel běžeti ten, kdo by byl zachtěl proběhnout jej celý, od jednoho konce ke druhému. V nevelkém dřevěném kostelíku odsloužil kněz pobožnost a pokropil všechny kozáky svěcenou vodou; všichni políbili kříž. Když se tábor pohnul a vyrazil ze Síce, obrátili všichni kozáci hlavy dozadu: „Bud sbohem, naše matko!“ říkali skoro jedněmi ústy. „Kéž tě chrání Bůh od každého neštěstí!“

Projížděje předměstím, všiml si Taras Bulba, že jeho židáček Jankel rozbil už jakýsi stan s plátěným přístřeškem a že prodává pazourky, šroubky, prach a všelijaké vojenské potřeby, jaké se hodí na pochodu, ba i koláče a chleba.

„Čertovský žid,“ řekl si Taras, rozjel se k němu na koni a řekl mu: „Co zde sedíš, hlupáku? Chceš, aby tě zastřelili jako vrabce?“

Místo odpovědi přistoupil k němu Jankel blíže, a dáváje mu oběma rukama na srozuměnou, že mu chce svěřiti nějaké tajemství, řekl: „Nechť jen pán mlčí a nikomu nic neříká; mezi kozáckými vozy je jeden můj: vezu na něm vše, čeho kozáci potřebují, a budu jim

44 Taras Bulba

cestou prodávat všecek proviant za ceny tak laciné, za jaké dosud ještě žádnýžid neprodával. Bůh je mi svědek! Bůhje mi svědek!“

Taras Bulba pokrčil rameny, podivil se čipernosti židovské a rozjel se za táborem.

V.

Brzy celé jihozápadní Polsko se stalo kořistí strachu. Všude bylo slyšet hlasy: „Zápороžci! Ukázali se Zápороžci!...“ Všecko, co mohlo běžet, utíkalo. Vše se zdvíhalo a rozbíhalo podle zvyku oné nepořádné a bezstarostné doby, kdy nestavěli ani pevnosti, ani hrady, a kdy člověk robil si své obydlí ze slámy na čas a jak se dalo. Myslíl si: „Nač bych vyplýtvával práci a peníze na chatu, když tak jako tak bude stržena za tatarského nájezdu!“ Všecko se poplašilo: jeden vyměňoval voly a pluh za koně a ručnici a odcházel k pluku; jiný se schovával, odháněje skot a odnášeje, co jen mohl unésti. Vyskytovali se leckdy na cestě i takoví, kteří vítali hosty rukou ozbrojenou; více však bylo těch, kdo prchali, co mohli nejdříve. Všichni věděli, že je nesnadno stavět se na odpor bujnému, bojovnému zástupu, proslulému pode jménem vojska zápороžského, které pod zevnější nevázanou nespořádaností tajilo pořádek, pohotový ve chvíli boje. Jezdci jeli, aniž zatěžovali a uhřáli své koně; pěšáci šli zvolna za vozy a celý tábor se pohyboval vpřed jen v noci, za dne odpočívaje a vole k tomu cíli místa pustá, neosídlená, a lesy, kterých bylo tehdy ještě sdostatek. Dopředu byly vysílány rozvědky a hlídky, aby se vyptávaly a vyzvídaly, kde, co a jak je. A často se kozáci objevovali pojednou v místech, kde nejméně bylo se jich nadíti — a tehdy se všecko loučilo s životem: požáry zachvacovaly vesnice; hovězí dobytek a koně, pokud jich nehnali za vojskem, byli zabíjeni hned na místě. Zdálo se, že kozáci víc hodují, než konají svůj pochod. Vlasy vstávaly by dnes člověku na hlavě při pohledu na strašlivá svědectví sveřeposti tehdejší polodivoké doby, jaká všude provázela Zápороžce. Povražděná nemluvnata, uřezané prsy žen, kůže, po kolena stažená s nohou lidí, kteří byli puštěni na svobodu — slovem lze říci, že kozáci hrubou mincí spláceli své dluhy z dřívějších dob. Prelát kteréhosi kláštera,

zvěděl, že se přiblížili, vyslal k nim dva mnichy, aby jim řekli, že si nepočínají tak, jak je slušno; že mezi Záporožci a vládou není neshody, že porušují své závazky ke králi a tím také i každé právo národní. „Vyřid svému biskupu ode mne a ode všech Záporožců,“ řekl košový, „aby se ničeho nebál: to že kozáci si zatím ještě jen zapalují a rozkuřují své dýmky.“ A brzy nato bylo velkolepé opatství zachváčeno ničivými plameny a jeho obrovská gotická okna hleděla přísně rozestupujícími se vlnami plamenů. Prchající tlupy mnichů, židů a žen zalidňovaly náhle města, v nichž byla nějaká naděje v posádce a městskou vojenskou hotovost. Opožděná pomoc, posílaná čas od času vládou a záležející v nečetných plucích, bud nemohla najít město, kam byla poslána, anebo bývala zachváčena strachem, obracela se při prvním setkání s kozáky zády k nim a prchala na svých rychlých koních. Stávalo se však také, že někteří vojevůdcové království, vítězivší až dosud v dřívějších bojích, spojovali své síly a odhodlávali se stanouti čelem proti Záporožcům. A právě v těchto utkáních vyzkoušeli se více než v čem jiném mladí kozáci, kteří se neúčastnili loupeží, shánění kořisti a srážek s nepřítelem bezmocným, kteří hořeli touhou ukázat se před starými, změřit se v boji muže proti muži s obratným a vychloubavým Lachem, pávícím se na hrdém koni v jepanči, jejíž rozhozené rukávy vlály po větru. Milá to byla věda! Mnohé už dobyli si koňské úpráže, drahých šavlí a pušek. Za jeden měsíc zmužněla a úplně se přerodila nedávno teprve se opeřivší ptáčata a stala se muži; rysy jejich obličejů, v nichž až dosud byla patrna jakási jinošská měkkost, staly se teď hroznými a silnými. A starému Tarasovi bylo příjemno viděti, že oba jeho synové jsou z prvních. Ostapovi, jak se zdálo, od narození byla souzena dráha vojenská a nesnadné umění konati dílo válečné. Aniž kdy pozbyl duchapřítomnosti, aniž kdy upadl v rozpaky, dovedl s chladnokrevností, skoro nepřirozenou u mladíka dvacetidvouletého, v jediném okamžiku odhadnout stav bitvy i celé její nebezpečí, dovedl ihned nalézt prostředek, jak se mu vyhnout, ale vyhnout se

mu jen proto, aby pak tím jistěji je přemohl. Jeho pohyby počaly se již vyznačovat zkušenou jistotou a nebylo lze nepozorovat v nich příznaky budoucího vojevůdce. Celé jeho tělo dýchalo křepkostí a jeho rytířské vlastnosti nabyly již mohutné síly vlastností lva. „Ó, to bude kdysi dobrý plukovník!“ říkával starý Taras. „Ba věru, dobrý z něho bude plukovník, takový, že i svého tátu strčí do kapsy.“

Andrij pohroužil se celý do kouzelné hudby kulí a mečů. Nechápal, co to je promýšleti, vypočítávali či měřiti předem své síly a síly cizí. Viděl v bitvě šílenou rozkoš a opojení: prožíval bujný kvas ve chvílích, kdy se člověku rozpálí hlava, kdy v očích se mu všecko míhá a plete, kdy hlavy lítají dolů a koně hřmotně padají na zem, zatím co on uhání jak opilý za hvizdu kulí a bleskotu šavlí, rozdává rány všem a necítí těch, které sám dostává. Nejednou podivoval se otec i Andrijovi, vida jak syn, poháněn toliko vznětlivým nadšením, odvažoval se toho, čeho by se nikdy nebyl odvážil muž chladnokrevný a rozumný, a jediným zběsilým svým nápořem vykonal div, nad nímž nemohli neužasnouti bojovníci zestárlí v bitvách. Divíval se starý Taras a říkával: „I ten, aby ho čert vzal, je dobrý voják. Není jako Ostap, ale je také dobrý, dobrý voják.“

Vojsko se rozhodlo táhnout přímo na město Dubno, kde, jak se proslýchalo, je prý mnoho peněz a obyvatelé jsou bohatí. Pochod byl proveden za půldruhého dne a Záporožci se objevili před městem. Obyvatelé se rozhodli, že se budou bránit do posledních sil a do krajnosti, a raději chtěli umřítí na náměstích a na ulicích před svými prahy, než aby vpustili nepřítel do svých domů. Vysoký násep vinul se okolo města; kde val byl nižší, tam nad něj vyčnívala kamenná stěna nebo dům, použitý k umístění baterie, anebo i dubová palisáda. Posádka byla silná a byla si vědoma důležitosti své úlohy. Záporožci se zhorka drápali na val, ale byli uvítáni silnou střelbou kartáčovou. Měšťané a obyvatelstvo městské zřejmě rovněž nechtěli zahálet a stáli v hloučcích na pevnostním valu. V jejich zracích bylo lze čísti zoufalé odhodlání k odporu; také ženy se rozhodly účastnit se boje a na hlavy

Záporožci lítaly kameny, hrnce, bečky, vřelá voda a nakonec pytle písku, oslepujícího jim oči. Záporožci neradi bojovali s pevnostmi. Obléhání měst nebylo jejich oborem. Košový nařídil ústup a řekl: „Nic nevadí, páni bratři, couvneme. Ale ať jsem pohanský Tatar a ne křesťan, jestliže pustíme jen jediného z nich z města ven. Ať tam všichni pozcípají hladem, psi!“ Vojsko ustoupilo, obklíčilo celé město a nemajíc co dělat, jalo se pustošit okolí, spalovat blízké vesnice a stohy nevymláceného obilí a pouštět stáda koní na role, jichž se dosud kosa nedotkla a kde jako naschvál se kolébaly těžké klasy, výsledek neobyčejné úrody, která v ten rok štědře odměnila námahu zemědělců. S hrůzou pozorovali obležení z města, jak jsou ničeny zdroje jejich života. Zatím Záporožci, obklíčivše celé město dvojí řadou svých vozů, rozložili se stejně jako v Síci po kureních, kouřili své dýmčičky, vyměňovali si dobyté zbraně, hráli v čechardu nebo v sudou a lichou a dívali se s vražednou chladnokrevností na město. V noci rozdělávali ohně; kuchaři vařili v každém kurení kaši v obrovských měděných kotlech; u ohňů, hořících po celou noc, stála bdělá stráž. Ale brzy z nedostatku zaměstnání a z dlouhotrvající střízlivosti, která nebyla spojena s žádnou prací, počali se Záporožci ponenáhlu nuditi. Košový dokonce poručil, aby porce pálenky byla zdvojnásobena, jak se někdy dělalo ve vojsku, nebylo-li namáhavých podniků a pochodů. Mladým lidem, zvláště synům Tarase Bulby, se takový život nelíbil. Andrijovi se zřejmě stýskalo. „Hlavo nerozumná,“ říkal mu Taras. „Trp, kozáče, budeš atamanem! Dobrým vojákem není ještě ten, kdo nepozbyl ducha při vážném podniku, dobrým vojákem je ten, kdo ani v nečinnosti si nesteskne, kdo všechno přetrpí a kdo, děj se co děj, přece jen provede svou.“ Neshodne se však vznětlivý jinoch se starcem; každý z nich má jinou povahu a jinýma očima hledí na touž věc.

Ale zatím přitáhl Tarasův pluk, veden jsa Tovkačem; s Tovkačem přišli ještě dva jesaulové, písař a ostatní plukovní hodnostáři; všech kozáků v pluku nabralo se přes čtyři tisíce. Mezi

nimi bylo i nemálo dobrovolníků na koních, kteří sami, z vlastní vůle, bez jakékoli výzvy, vydali se na pochod, jakmile uslyšeli, oč jde. Jesaulové přivezli synům Tarasovým požehnání od jejich staré matičky a každému i obrázek na cypřišovém dřevě z Mezihorského kláštera v Kyjevě. Oba bratři zavěsili si svatý obrázek na šije a bezděky se zamyslili, vzpomínajíce na starou matku. Co jim předpovídá, co jim říká její požehnání? Žehná jim k vítězství nad nepřítelem a k veselému návratu do vlasti s kořistí a slávou, věčně opěvovanou banduristy, anebo ?... Ale neznáma je budoucnost, stojí před člověkem, podobna podzimní mlze, která se zvedla z bažiny: beze smyslu lítají v ní ptáci nahoru dolů, mávajíce křídly a nerozeznávajíce zrakem druh druhu — holubice, nevidouc jestřába, a jestřáb, nevidě holubice — a žádný z nich neví, jak daleko letí od své vlastní záhuby...

Ostap dal se již do práce a dávno odešel ke kureňům; Andrij, sám nevěda proč, cítil na srdci jakousi dusivou tíhu. Kozáci byli už po večeři. Dávno již pohasl večer a divukrásná červencová noc naplnila vzduch; ale Andrij nešel ke kureňům, nešel spat a bezděky se díval na obraz, prostírající se před ním.

Na nebi tenkými a ostrými třípyty kmitaly se nespočetné hvězdy. Pole široko daleko bylo poseto porůznu rozestavenými vozy s visícími na nich kolomaznicemi, politými dehtem, vozy se všelikým zbožím a proviantem, ukořistěným nepříteli. Vedle vozů, pod vozy i opodál vozů — všude bylo vidět Záporožce, rozloživší se v trávě. Všichni spali v malebných posicích: tam ten si podestlal pod hlavu žok z rohože, ten zde čepici, onen použil prostě za podušku boku svého kamaráda. Šavle, samopalná puška, dýmka o krátkém troubeli s mosaznými plíšky, s železnými šparáky a křesadlem — od těch věcí se nikdy neodloučil žádný kozák. Složivše nohy pod sebe, leželi těžcí volí jako velké bělavé hromady a vypadali z daleka jako šedivé balvany, rozházené po svažujícím se poli. Se všech stran počalo se již ozývati z trávy mocné chrápání spícího vojska, jemuž odpovídali z

pole hlasitým řeháním hřebci, zlobící se na pouta svých nohou. A zatím se přimísilo cosi velkolepého a hrozného do krásy červencové noci. To byly záře požárů, dohořívajících v dáli. Na jednom místě rozestírala se záplava klidně a majestátně po nebi; na jiném, setkav se s čímsi hořlavým, plamen náhle vyrazil, jakoby zachvácen vichřicí, a svistě vzletěl až pod samé hvězdy a jeho odtržené chuchvaly hasly v daleku až pod samým nebem. Oude vypálený černý klášter jako nějaký přísný mnich-kartuzián tyčil se hrozivě, zjevuje při každém záblesku mračnou velebu svou; tam hořel klášterní sad: zdálo se, že slyšíš, jak syčí stromy, halíce se v dým, a kdykoli vyskočil plamen, osvětlil vždy fosforečným, fialověrudým světlem vatrče zralých švestek, anebo proměňoval v červené zlato hrušky zde onde se žlutající, mezi nimiž se černalo tělo ubohého žida či mnicha, visící na zdi budovy nebo na suku stromu a hynoucí v ohni zároveň se stavením. Nad ohněm v dáli kroužili ptáci, kteří vypadali jako hejno tmavých malých křížků na ohnivém pozadí. Zdálo se, že obležené město usnulo: hroty jeho věží, střechy, palisády i zdi hradební zjevovaly se tiše při záblescích dalekých požárů. Andrij obešel řady kozácké. Ohně, u nichž seděly stráže, chystaly se každým okamžikem uhasnout a samy stráže spaly, nacpavše se asi pořádně kaší a haluškami s celým kozáckým apetitem. Andrij se trochu podivil takové bezstarostnosti a pomyslně si: „Ještě dobře, že není nablízku silný nepřítel, že není, koho se bát.“ Konečně i sám odešel k jednomu z vozů, vylezl na něj a lehl si na záda, založiv si ruce pod hlavu; ale usnout nemohl a dlouho se díval do nebe, které celé se před ním otevíralo; vzduch byl čistý a průzračný; husté roje hvězd, tvořících mléčnou dráhu, šikmým pruhem se táhnoucí nebem, byly zality světlem. Chvillemi jako by Andrij ztrácel vědomí a jako by jakási lehká mlha zacláňela mu na okamžik nebe; ale hned nato se nebe opět očišťovalo od mlhy a Andrij viděl je zase.

V tu chvíli se mu zdálo, že se před ním mihl jakýsi podivný obraz lidské tváře. Domnívaje se, že je to pouhé mámení snu, které

se ihned rozptýlí, rozevřel oči širě a spatřil, že se k němu skutečně naklání jakýsi zubožený, vyzáblý obličej a že se mu dívá přímo do očí. Vlasy, dlouhé a černé jako uhel, neupravené a rozčuchané, vylézaly zpod tmavé plachetky, přehozené přes hlavu; i podle divného lesku očí i podle mrtvolné snědosti obličeje, jehož ostré rysy vystupovaly z prítmí, spíše bys byl soudil, že je to přízrak. Andrij bezděky sáhl rukou po pistoli a řekl, skoro se třesa: „Kdo jsi? Jsi-li nečistý duch, táhni mi s očí; jsi-li živý člověk, pak sis vybral špatně chvíli k žertům — skolím tě jednou ranou!“

V odpověď na to položil si přízrak prst na rty a zdálo se, že prosí Andrije, aby mlčel. Andrij pustil ruku s pistole a jal se pozorněji prohlížeti jeho tvář. Podle dlouhých vlasů, podle krku a poloobnažených osmahlých prsou poznal, že je to žena. Ale nebyla to rodačka zdejší: celý její obličej byl snědý, jakoby neduhem zmořený; široké lícní kosti silně vystupovaly ze vpadlých tváří pod nimi; úzké oči se zdvíhaly obloukovitým zářezem vzhůru. Čím déle se Andrij vhlížel do jejích rysů, tím více nacházel v nich cosi známého. Konečně se již nemohl přemoci a otázal se: „Pověz, kdo jsi? Mně se zdá, jako bych tě znal, či že jsem tě kdesi viděl.“

„Přede dvěma roky v Kyjevě!“

„Přede dvěma roky v Kyjevě,“ opakoval Andrij, snaže se vybavit si v mysli vše, co se mu zachovalo v paměti z jeho bursácké minulosti. Ještě jednou se na ni upřeně podíval a náhle vykřikl na celé hrdlo: „Ty jsi — Tatarka! Služka pannačky, dcerky vojvodovy...“

„Pst!“ sykla Tatarka, spínajíc prosebně ruce, na celém těle se třesouc a zároveň se ohlížejíc, aby zjistila, neprobudil-li někoho hlasitý výkřik Andrijův.

„Řekni, řekni, proč a jak jsi sem přišla?“ mluvil Andrij, sotva dechu popadaje, šeptem, přerývaným co chvíli vnitřním vzrušením. „Kde je pannačka? Je ještě živa?“

„Je zde v městě.“

„V městě?“ div zas nevykřikl Andrij, cítě, jak se mu krev valí k srdci. „A proč je v městě?“

„Protože sám starý pán je v městě: již půl druhého roku sídlí v Dubně jako vojvoda.“

„A je vdána? Tak mluv přece — jsi ty mi divná! Co ona teď...“

„Ona už druhý den nic nejedla.“

„Jak to?“

„Nikdo z městských obyvatelů nemá už dávno ani kouska chleba, všichni už dávno jedí jen hlínu.“

Andrij ztrnul.

„Pannočka tě spatřila s městského náspu mezi jinými Záporožci. Pravila mi: Jdi a vyříd rytíři: vzpomíná-li na mne, ať přijde za mnou; a nevzpomíná-li, ať ti dá kousek chleba pro mou starou matku, protože já nechci vidět, jak matka umírá před mýma očima. Nechť raději zemru dříve já a ona po mně. Pros ho, obejmí mu kolena i nohy; i on má starou matku — ať pro její památku nám dá chleba!“

Mnoho všelikých citů probudilo se a rozeplálo v prsou kozákových.

„Ale jak ses sem dostala? Kudy jsi sem přišla?“

„Podzemní chodbou.“

„Což je tu podzemní chodba?“

„Je.“

„Kde?“

„Neprozdíš mne, rytíři?“

„Přísahám při svatém kříži.“

„Sestoupíš-li do rokle a přejdeš potok, tam, kde je rákosí.“

„A chodba vede až do města?“

„Přímo pod městský klášter.“

„Pojďme, pojďme hned!“

„Ale pro Krista a svatou Pannu Marii: kousek chleba!“ „Dobře, dostaneš ho. Postůj zde u vozu, anebo ještě lépe, lehni si na vůz: tam tě nikdo neuvidí; všechno spí; já se vrátím ihned.“

A Andrij se vydal k vozům, v nichž byly uloženy zásoby, náležející jeho kurení. Srdce mu bušilo. Celá minulost, vše to, co bylo přehlušeno nynějším tábořením kozáckým, drsným životem vojenským — vše to vyplulo naráz na povrch a zatopilo naopak celou přítomnost. Znovu jako z temných vln mořských vynořila se před ním ona pyšná žena; znovu zasvítily v jeho paměti její krásné ruce, její oči, smějící se ústa, husté, temněorechové vlasy, v prstencích jí padající na prsa, jakož i všecky kypré, souměrné a ladné údy její dívčí postavy. Ne, obrazy ony nepohasly, nevymizely z jeho hrudi; ustoupily jen do pozadí, aby udělaly místo jiným silným dojmům a citům; ale často, často zneklidňovaly hluboký spánek mladého kozáka a často, probudiv se, lehával Andrij beze spánku na loži, aniž si dovedl vyložití, co je toho příčinou.

Šel a tlukot jeho srdce se stával silnějším a silnějším při pouhé myšlence, že ji opět uvidí, a mladá jeho kolena se třásla. Než došel k vozům, zapomněl úplně, proč sem vlastně přišel; vztáhl ruku k čelu a dlouho si je třel, snaže se připomenout si, co má vlastně dělat. Konečně se zachvěl a všecek se polekal: najednou si vzpomněl, že ona umírá hladem. Vrhł se k vozu a popadł několik velkých, černých pecnů; ale hned nato si pomyslıl: Nebude tento pokrm, jaký se hodí pro silného a nevybíravého Záporožce, příliš hrubý a nevhodný pro její něžnou soustavu tělesnou? A tu si vzpomněl, jak včera košový plíšnil kuchaře, že navařili naráz kaši z veškeré pohankové mouky, ač by jí dobře bylo stačilo na třikrát. Zcela přesvědčen, že v kotlech najde s dostatek salamaty, vytáhl Andrij otcův pochodový kotlík a šel s ním za kuchařem jejich kureně, který spal u dvou desetivědrových kotlů, pod nimiž ještě doutnal oheň. Nahlédl do kotlů a užasl, vida, že jsou oba prázdné. Bylo třeba sil nadlidských, aby to všecko snědli, a to tím spíše, že jejich kurení se počítalo lidí méně než v kureních ostatních. Nahlédl i do kotlů jiných kurenů — nikde nic. Bezděky si vzpomněl na pořekadlo: Záporožci jsou jako děti; mají-li málo — snědí to, mají-li hodně — také nic nenechají. Co si počít? Ale kdesi

na voze otcova pluku je tuším pytel bílého chleba, který našli, když plenili klášterní pekárnu. Šel přímo k vozu otcovu; ale pytel na voze již nebyl. Položil si jej pod hlavu Ostap, který, natažen podél vozu na zemi, chrápal na celé kolo. Andrij chopil pytel jednou rukou a trhl jím tak, že Ostapova hlava padla na zem a Ostap sám v polospánku se vzpřimil, a sedě se zavřenýma očima, vykřikl, co měl síly: „Držte ho, držte ho, čertova Lacha! A chytněte koně, koně chytněte!“ — „Mlč, nebo tě zabiju!“ vykřikl polekaně Andrij, rozpráhnuv se po něm pytlem. Ale Ostap už tak jako tak neříkal nic a uklidnil se; zato se dal do takového chrápání, že jeho dechem se rozvlnila tráva, na níž ležel. Andrij se plaše rozhlédl na všechny strany, aby zjistil, neprobudilo-li Ostapovo blábolení ze sna nikoho z kozáků. V sousedním kureni se skutečně nazvedla jedna čupřinatá hlava, rozhlédla se sem i tam, ale brzy opět klesla na zem. Andrij sečkal asi dvě minuty, a potom se vydal na cestu se svým břemenem. Tatarka ležela, sotva dýchajíc. „Vstaň! Jdeme. Všichni spí, neboj se! Uneseš alespoň jeden z těchto pecnů, nepoberu-li všechny sám?“ To řka, hodil si pytel na záda, a jda mimo kterýsi vůz, stáhl s něho ještě jeden pytel s prosem, ba zabral ještě i pecny, které chtěl dáti Tatarce, a poněkud sehnut pod tíhou břemene, kráčel směle mezi řadami spících Záporožců.

„Andriji!“ zvolal starý Bulba ve chvíli, kdy syn kráčel mimo něj. Srdce Andrijovo přestalo tlouci; zastavil se, a celý se třesa, zeptal se tiše: „Co je?“

„S tebou jde ženská! Věř mi, vstanu a nařežu ti, co se do tebe vejde! Z ženských ti nepojde nic dobrého!“ To řka, podepřel si hlavu o loket a jal se pozorně prohlížeti Tatarku, zahalenou v plachetku.

Andrij stál položiv a polomrtev, a nemaje odvahy podívat se otcu do tváře. Potom však přece pozvedl oči a vzhlédl na něho; viděl, že starý Bulba už zase usnul, složiv hlavu do dlaní.

Andrij se pokřižoval. Úlek vymizel z jeho srdce ještě rychleji, než je byl zavalil. Když se obrátil a pohlédl na Tatarku, spatřil ji, jak před ním stojí, podobna temné žulové soše, všechna jsouc zahalena

plachetkou; záře dalekého požáru, vzplanuvši, osvětlila jen její oči, ztrnulé jako oči mrtvoly. Zatahl ji za rukáv a oba se vydali společně na cestu, ustavičně se ohlížejíce, a sestoupili konečně po svahu do hlubokého úvozu — byla to téměř rokle, jakým se někde říká žlab — po jehož dnu se líně smýkal potok, zarostlý ostřicí a posetý mechovitými kupkami země. Sestoupivše do tohoto úvozu, zmizeli úplně s dohledu celého prostoru, na němž se rozkládal kozácký tábor. Alespoň když se Andrij ohlédl, spatřil, že jako příkrá stěna, vyšší než postava lidská, zvedá se za ním stráž, na jejímž hřebenu se kolébalo několik stébel polní trávy; nad nimi vystupoval na nebe měsíc ve tvaru šikmo obráceného srpku z ohnivě rudého zlata. Podle větěrku, táhnuvšího ze stepi, dalo se soudit, že do svítání není už daleko. Ale nikde nebylo slyšeti z dáli zpěv kohoutů: ani v městě, ani v pobořených okolních vesnicích dávno již nezbyl ani jediný. Po nevelké lávce přešli přes potok, za nímž se zvedal protější břeh, který se zdál ještě vyšší než břeh, ježž měli za zády; tvořil přímo strž. Zdálo se, že toto místo je pevným a o sobě postačujícím opěrným bodem městského opevnění; alespoň hliněný val byl tu nižší a nebylo za ním tušiti posádku. Zato však opodál tyčila se silná stěna klášterní. Srázný břeh všecek zarostl buřením a v nízkém úvalu mezi ním a potokem rostlo vysoké rákosí skoro zvyši člověka. Na hřebenu strže bylo vidět zbytky plotu, svědčící o tom, že tu kdysi bývala zahrada; před plotem bujely široké listy lopuchové; za ním rostla lebeda, divoké, pichlavé bodláčí a slunečnice, zvedající hlavu výš než všecko rostlinstvo ostatní. Zde si Tatarka zula stěvíce a šla bosky, zdvíhajíc opatrně sukně, neboť půda byla tu bahnitá a plná vody. Prodírajíce se rákosím, zastavili se před hromadou chrastí a otýpek z proutí. Odsunuvše chrastí, odkryli cosi jako podzemní klenbu — otvor málo větší, než bývá otvor chlebové pece. Tatarka sehnula hlavu a vešla první; za ní vešel i Andrij, shýbaje se, co mohl nejnižše, aby prošel se svými pytli, a oba se brzy octli v čiré tmě.

VI.

Andrij tak tak že se prodíral vpřed v temné a úzké podzemní chodbě, kráčeje za Tatarkou a táhna na zádech pytle s chlebem. „Brzy již bude vidět,“ řekla jeho průvodkyně. „Blížíme se k místu, kde jsem zanechala lucernu.“ A skutečně: temné stěny podzemní chodby začaly ponenáhlu světleji. Poutníci došli k nevelkému prostranství, kde asi bývala kaple; ke stěně byl totiž přistaven nizounký stolek na způsob oltáře; nad ním byl zavěšen vybledlý obraz katolické Madony, skoro již docela setřený. Před ním visela nevelká stříbrná lampička, která jej slabounce osvětlovala. Tatarka se shýbla a zvedla mosaznou svítilnu, kterou zde byla zanechala; svítilna měla tenký, vysoký podstavec; na něm visel na řetízku kratiknot, jehlice na úpravu plamene a zhasinač. Tatarka vzala svítilnu a rozsvítila ji o plamen lampičky; světlo zesílilo a Andrij i Tatarka byli v chůzi hned silně osvětleni plamenem, hned zase pokryti stínem, temným jak uhl, připomínající tak obrazy Gerarda della Notte. Svěží, krásná tvář rytířova, kypící zdravím a mládím, byla v příkré protivě s vysíleným a bledým obličejem jeho spolupoutnice. Chodba se poněkud rozšířila, takže Andrij se mohl trochu napřímit. Zvědavě si prohlížel podzemní stěny, které mu připomínaly kyjevské jeskyně. Stejně jako v jeskyních kyjevských bylo i zde viděti výklenky ve stěnách a sem tam i rakve; místy se dokonce povalovaly i lidské kosti, které vlhkem změkly a rozsypaly se na prášek. Bylo zřejmo, že i zde žili světci, kteří se tu ukrývali před bouřemi, bolestmi a svody světa.

Vlhkost byla místy velmi značná: pod jejich nohama leckdy se objevila voda. Andrij se často musel zastavovat, aby jeho průvodkyně, jejíž mdloba se neustále vracela, si odpočinula: nevelký kousek chleba, který byla pozřela, rozbolnil jí jen žaludek, odvyklý

potravě, a Tatarka často zůstávala po několik minut stát na jednom místě.

Konečně se před nimi objevila malá železná dvířka. „Chvála Bohu, došli jsme,“ řekla Tatarka slabým hlasem a zvedla ruku, aby zaklepala na dveře: ale neměla k tomu síly. Místo ní udeřil Andrij silně do dveří. Rozlehlo se dunění, které ukazovalo na to, že za dveřmi je velká prázdná prostora. Zvuk se měnil, odráží se patrně od vysoké klenby. Asi za dvě minuty nato zachřestily klíče a bylo slyšet, jak někdo sestupuje po schodech. Konečně se dveře otevřely. Před nimi se objevil mnich, stojící na úzkém schodišti s klíči a svíčkou v ruce. Andrij se bezděky zarazil, vida katolického mnicha, který vždy vzbuzoval v kozácích tak nenávistné opovržení; zacházel s nimi méně lidsky než se židy. Také mnich trochu ucouvl, spatřiv záporožského kozáka; ale slovo, sotva srozumitelně pronesené Tatarkou, ho upokojilo. Posvítil jim, zavřel za nimi dveře a vedl je vzhůru po schodech, až se octli pod vysokou tmavou klenbou klášterního kostela. U jednoho z oltářů, na němž stály vysoké svícny se svíecemi, klečel kněz a tiše se modlil. Vedle něho s obou stran rovněž klečeli dva mladí ministranti ve fialových komžích, v bílých krajkových košílkách přes komže a s kadidelnicemi v rukou. Kněz se modlil o zázrak: aby Bůh zachránil město, aby posílil umdlévajícího ducha, aby seslal obleženým trpělivost a vzdálil od nich pokušitele, který jim našeptává reptání a malodušný, zbabělý nárek nad pozemskými bédami. Několik žen, podobných přízrakům, klečelo opodál; opíraly si, anebo si docela položily znavené hlavy na lenochy židlí a tmavých dřevěných lavic, stojících před nimi; několik mužů, rovněž pokorně klečících, opíralo se o sloupy a pilíře, na nichž spočívalo poboční klenutí. Okno s barevnými skly nad oltářem ozářilo se růžovým ruměncem jitra a od něho padaly na dlažbu modré, žluté a i jinak zbarvené pruhy světla, osvětlující náhle temný chrám. Celý oltář v hlubokém pozadí byl pojednou ozářen; kadidlový dým se vznášel ve vzduchu jako duhově zbarvený oblak.

Ne bez úžasu hleděl Andrij ze svého temného kouta na div, způsobený světlem. V tu chvíli majestátní hlahol varhan naplnil pojednou celý kostel; stával se silnějším a silnějším, rozrůstal se, přecházel v těžké rachocení hromu a potom pojednou, změniv se v hudbu nebeskou, vznesl se vysoko pod klenbou svými zpěvnými zvuky, připomínajícími tenké hlasy dívčí, a znovu se pak změnil v mohutný řev a hřmění a ztichl. A dlouho ještě vznášel se a třásl hromový rokot pod klenbami a Andrij s pootevřenými ústy se podíval majestátní hudbě.

V tu chvíli pocítil, že ho kdosi zatahal za cíp kaftanu. „Je čas,“ řekla Tatarka. Prošli kostelem, nikým nejsouce pozorováni, a vyšli pak na náměstí, prostírající se před kostelem. Dávno už ruměnily se červánky na nebi. Všecko věštilo východ slunce. Náměstí čtvercového tvaru bylo úplně liduprázdné; v jeho středu stály ještě dřevěné stolky, svědčící o tom, že snad ještě před týdnem tu bylo tržiště potravin. Ulice tehdy nedláždili. Byly prostě pokryty uschlým blátem. Náměstí bylo kolem dokola obestavěno nevelkými kamennými a hliněnými domy přízemními; v jejich stěnách bylo viděti dřevěné trámy a sloupy po celé jejich výšce, šikmo překřížené dřevěnými trámy příčnými, jak tehdy vůbec domy stavěli a jak lze i nyní viděti v některých městech Litvy a Polska. Všecky domy byly kryty nepoměrně vysokými střechami s množstvím vikýřů a větráků. Na jedné straně, skoro u kostela, stála budova vyšší než ostatní domy a od nich úplně odlišná, patrně městský magistrát nebo nějaký vládní úřad. Byl to dům o jednom poschodí, nad nímž nahoře se zvedala vížka o dvou obloucích, kde stála hlídka. Velký hodinový ciferník byl zasazen do její střechy. Náměstí bylo zdánlivě bez života; ale Andrijovi se zdálo, že zaslechl slabé zasténání. Rozhlédl se a spatřil na druhé straně náměstí skupinu dvou nebo tří lidí, ležících skoro bez hnutí na zemi. Zahleděl se tam pozorněji, chtěje rozeznati, spí-li ti lidé či jsou-li mrtvi, ale v tu chvíli zakopl o cosi, co leželo u jeho nohou. Bylo to mrtvé tělo ženy, podle všeho židovky. Zdálo

se, že je ještě mladá, ačkoliv ve znetvořených, vysílených rysech její tváře nebylo to lze poznati. Na hlavě měla červený hedvábný šátek, perly, snad pravé, snad skleněné, dvojí řadou zdobily její ušní boltce; dva či tři dlouhé vrkoče, celé zkadeřené, padaly jí na vyschlou šíji s vystupujícími žilami. Vedle ní leželo dítě, které se křečovitě zachytko rukou za její vyschlý prs, ježž zkroutilo ve svých prstících z bezděčné zlosti, že v něm nenašlo mléka. Dítě už neplakalo ani nekřičelo, a jen podle pohybů jeho břicha, mírně se zvedajícího a klesajícího, bylo možno se domnívat, že ještě neumřelo a že teprve se snad chystá vydechnout naposled. Andrij a Tatarka právě zahruli do ulice, když tu je náhle zastavil jakýsi zběsilce, který spatřiv, jaké drahocenné břemeno Andrij nese, vrhl se na něho jako tygr a zaryl do něho prsty, křiče: „Chleba!“ Ale neměl sil, jež by odpovídaly jeho zběsilosti; Andrij ho odstrčil a muž se svalil na zem. Jat soucitem, hodil mu Andrij jeden bochník, na nějž se muž vrhl jako vzteklý pes, zahryzl se do něho a zhltal jej a hned zde na místě na ulici ve strašných křečích vypustil ducha, dávno odvyknuv přijímati potravu. Skoro na každém kroku uváděly je v úžas strašlivé obrazy řádění hladu. Vypadalo to, jako by mnozí lidé už nesnesli muk ve svých domech a schválně vyběhli na ulici, očekávající, zda se k nim nesnese něco ze vzduchu, co by jim dodalo sil. U vrat jednoho domu seděla stařena a těžko bylo říci, usnula-li či zemřela, anebo zda se jen zabrala do myšlenek; jisté bylo, že už nic neslyšela a nic neviděla; sklonivši hlavu k prsům, seděla nehybně na jednom a témže místě. Se střechy jiného domu viselo ve smyčce provazu vytáhnuvši se a vyschlé tělo; ubožák nemohl již nakonec snést muka hladu a raději samovolnou smrtí se rozhodl uspišit svůj konec.

Vida takováto strašlivá svědectví hladu, neubráníl se Andrij, aby se neotázal Tatarce: „Což opravdu neměli nic, čím by se udrželi při životě? Octne-li se člověk v nejkrajnější nouzi, pak, nic naplat, musí se živit tím, čeho se snad až dosud štítíl. Může se živit i takovými

živočichy, které jinak zákon jísti nedovoluje; v takovém případě může použít za potravu všeho.“

„Všecko snědli,“ řekla Tatarka, „všecka zvířata: ani koně, ani psa, ba ani myš nenajdeš v celém městě. V městě našem se nikdy neshromažďovaly žádné zásoby: všecko se dováželo z vesnic.“

„Ale jak tedy, zmirajíce takovou strašnou smrtí, stále ještě myslíte, že město ubráníte?“

„Vojvoda by se byl už možná vzdal, ale včera ráno plukovník, který je v Budžanách, vypustil do města jestřába s poselstvím, aby město nevzdávali; že jim přijde se svým plukem na pomoc a že jen čeká na druhého plukovníka, aby přitáhli společně. A nyní je očekávají každou minutu... Ale už jsme došli k domu.“

Andrij viděl už zdaleka dům, který se nepodobal druhým a byl podle všeho vystavěn nějakým italským architektem; byl zbudován z krásných drobných cihel a měl přízemí a patro. Okna přízemí byla opatřena žulovými římsami, vysoko vyčnívajícími, poschodí se skládalo z nevelikých arkád, které tvořily galerii; mezi nimi bylo viděti mřížoví se znaky; na rozích domu byly rovněž znaky. Vnější široké schodiště z barevných cihel ústilo přímo na náměstí. Dole pod schodištěm seděl po každé straně jeden strážní vojín; jednou rukou třímali malebně a souměrně o zem opřenou halapartnu, druhou si podpírali schýlené hlavy a podobali se takto spíše sochám nežli živým bytostem. Nespali, ani nedřímali, ale zdálo se, že jsou ke všemu neteční; neobraceli ani pozornosti na to, kdo stoupá vzhůru po schodišti. Nahoře na schodišti spatřili bohatě vystrojeného a od hlavy až k patě vyzbrojeného vojína, který držel v ruce modlitební knížku. Obrátil k nim umdlené oči, ale Tatarka mu řekla jediné slovo a vojín znovu sklopil zrak na otevřené stránky své modlicí knížky. Vstoupili do první komnaty, dosti prostorné, která sloužila za pokoj přijímací či jednoduše předpokoj; byla plna vojáků, sedících v různých posicích u stěn, sluhů, písařů, číšníků a jiné dvorní čeledi, bez níž polský velmož, ať voják či statkář, se nemůže obejít, má-li ukázat

svou důstojnost. Bylo cítit čoud zhaslé svíce; dvě jiné hořely ještě ve dvou ohromných svícnech, zvýši téměř dospělého člověka, jež stály uprostřed komnaty, přestože už dávno se dívalo jitro mřížovím širokých oken. Andrij chtěl již přímo vejíti do širokých dubových dveří, ozdobených erbem a množstvím vyřezávaných okras; ale Tatarka ho zatahala za rukáv a ukázala mu na malé dveře v poboční stěně. Těmito dveřmi vyšli na chodbu a pak vstoupili do světnice, kterou si Andrij počal pozorně prohlížet. Světlo, pronikající skulinou okenice, dotklo se ledačehos: záclony malinové barvy, pozlacené římsy i obrazu na stěně. Tatarka dala Andrijovi pokyn, aby tu počkal, a otevřela pak dveře do jiné světnice, v níž Andrij zahlédl záblesk ohně. Zaslechl šept a tichý hlas, který způsobil, že se v něm všecko rozechvělo. Zhlédl otevřevšími se dveřmi, jak se tam rychle mihla ladná ženská postava s dlouhými, rozkošnými vlasy, jež jí padaly na ruku, zdviženou do výše. Tatarka se vrátila a vyzvala ho, aby vešel. Nevěděl, jak vešel a jak se za ním dveře zavřely. Ve světnici hořely dvě svíce a před svatým obrazem blikala lampička; pod obrazem stál vysoký stolek, jak tomu bývá u katolíků, se stupínky, na něž se kleká při modlitbě. Ale Andrijovy oči hledaly cosi jiného. Obrátil se na druhou stranu a spatřil ženu, která, jak se zdálo, ztrnula a zkameněla při jakémsi rychlém pohybu. Vypadalo to, jako by celá její postava se chtěla k němu vrhnouti a náhle se zastavila. I Andrij stanul před ní v úžasu. Nepředstavoval si, že ji uvidí takovouto: to již nebyla dívka, jak ji znal dříve; nic v ní nebylo podobno oné dívce, ale byla nyní dvakrát krásnější a čarovnější než dříve; tehdy v ní bylo cosi nedokončeného, nedovršeného; nyní však byl to výtvar, kterému umělec již dal konečný dotek štětce. Tam to byla rozkošná, vrtošivá dívenka; toto však byla krasavice, žena, jejíž celá krása se byla plně rozvila. Plný cit se zračil v jejích pozdvižených očích, nikoli drobty, nikoli náznaky citu, nýbrž cit celý. Ještě v nich úplně nevyschly slzy a pokrývaly je třpytivou vláhou, která pronikala duši; její prsa, šíje a ramena vypsěla do těch krásných mezí, jaké jsou dány

kráse, zcela se rozvivší; vlasy, které jí dříve poletovaly v lehkých kučerách po tváři, změnily se nyní v hustý, nádherný vrkoč, jehož část byla podchycena, jiná však se rozestřela po celé délce ruky a tenkými, dlouhými, překrásně zavinutými kadeřemi jí padala na prsa. Zdálo se, že všechny její rysy, až do posledního, se změnily. Marně se namáhal Andrij, aby mezi nimi našel aspoň jeden z těch, které byly uloženy v jeho paměti — neobjevil ani jediný. Ať jakkoli veliká byla její bledost, přece nezastínila její zázračnou krásu, naopak jako by jí přidala cosi úchvatného, nezadržitelně vítězného. Andrij pocítil ve své duši pokornou bázeň a stál před ní bez hnutí. Také ona byla podle všeho překvapena vzeřením kozáka, který před ní stanul v celé kráse a síle mladistvé mužnosti a který, jak se zdálo, už samou nehybností svých údů prozrazoval rozvernou volnost pohybu; jeho oko zářilo jasnou pevností, smělým obloukem se klenulo jeho sametové obočí, osmahlá líce zářila plným jasem jinošského ohně a mladý černý knír se leskl jak hedvábí.

„Ne, nikterak ti nedovedu poděkovati, velkodušný rytíři,“ pravila a stříbrný zvuk jejího hlasu se všecek zavlnil. „Jediný Bůh se ti může odvděčit, ne já, slabá žena...“ Sklopila oči. Jako překrásné sněžné polokruhy stáhla se nad nimi víčka, lemovaná řasami, dlouhými jako šípky; její čarokrásný obličej se naklonil a jemný ruměnc zatemnil jej zespod. Nic nedovedl na to Andrij říci; byl by rád vypověděl vše, co měl v duši, rád by to byl vypověděl tak žhavě, jak žhavé to bylo v jeho duši — a nemohl. Cítil, že mu cosi zahradilo ústa; slovům byl odňat zvuk: Andrij cítil, že on, vychovaný bursou a vojenským kočovným životem, nedovede odpověděti na takovou řeč, i zanevřel na svou kozáckou povahu.

V tu chvíli vešla do světnice Tatarka. Byla již zatím rozkrájela chléb a pokrmy, jež rytíř donesl, nesla je na zlaté míse a postavila je před svou pannu. Krasavice na ni pohlédla, pohlédla na chléb a zvedla pak oči k Andrijovi — a mnoho bylo v očích těch. Tento tklivý pohled, který říkal, že je příliš vysílenu, že nemá sil vysloviti city,

keré ji plní, byl Andrijovi srozumitelnější než všechny řeči. Jeho duši se náhle ulehčilo; jako by se v něm všechno uvolnilo. City, jež jako by byl až dosud zadržoval těžkou uzdou, pocítily se nyní osvobozenými, volnými, a chtěly se už vyliti nezadržitelným proudem slov, když tu náhle krasavice, obrácena k Tatarce, vzrušeně se jí otázala: „A matka? Zaneslas jí?“

„Ona spí.“

„A otcí?“

„Zanesla; řekl, že sám přijde rytíři poděkovat.“

Panna vzala chléb a pozdvihla jej k ústům. S nevýslovnou rozkoší díval se Andrij, jak panna láme chléb zářnými prsty svými a pojídá jej, když tu si náhle vzpomněl na muže, zešlivšího hladem, který před jeho očima vypustil duši, když byl pozřel kousek chleba. Andrij zbledl, chytil pannu za ruku a vykřikl: „Dost! Více nejez! Nejedlas tak dlouho, chléb ti bude nyní jedem.“ A panna ihned stáhla ruku, položila chléb na mísu a dívala se mu do očí jako poslušné děťátko. A kdyby něčí slovo dovedlo vyjádřiti... Ale ani dláto, ani štetec, ani velemohutné slovo není s to, aby vyjádřilo, co někdy lze zřítí v očích dívčiny, ani onen cit pokory, jenž naplní toho, kdo do takových dívčích zraků se dívá.

„Cařice,“ zvolal Andrij, jehož srdce, duše a celá bytost překypovala. „Čeho je ti třeba, čeho si přeješ? Poruč mi! Ulož mi službu nej nemožnější, jaká je na světě — poběžím, abych ji vykonal. Rozkaž mi udělati to, co vykonal není s to žádný člověk — já to udělám, sebe zničím. Zničím, zničím se! A zničit se kvůli tobě, zapřísahám se ti svatým křížem, je mi tak sladké... Ale já nemám sil, abych to vyslovil. Mám tři vesnice, polovina koňských stád otcových mi patří, vše, co přinesla otcí moje matka, ano i to, co před ním skrývá — vše je mé. Žádný z našich kozáků nemá nyní takovou zbraň, jakou mám já; pouze za rukojeť mé šavle mi dávají stádo nej krásnějších koní a tři tisíce ovcí. A já se všeho toho vzdám, opustím to, odhodím, spálím to, utopím, jestliže ty řekneš jediné slovo, ba

jestliže i jen pohneš svou jemnou, černou brvou. Ale já vím, že možná pronáším hloupé a nevhodné řeči a že to vše se sem nehodí a že já, který jsem strávil celý svůj život v burse a na Záporožci, nedovedu mluvit tak, jak je zvykem mluvit tam, kam přicházejí králové, knížata a vše, co je nej krásnějšího ve velmožném rytířstvu. Vidím, že ty jsi jiné stvoření Boží, než jsme my všichni, a že daleko za tebou zůstávají všechny jiné bojarské ženy a dívky. My nejsme hodni býti tvými otroky; jenom andělé nebesíť mohou ti sloužit.“

Se vzrůstajícím údivem, všechna proměněna v sluch, nepřonášejíc ani jediné slovo, poslouchala dívka otevřenou, upřímnou řeč, ve které jako v zrcadle se odrážela mladá duše kozákova, plná síly. A každé prosté slovo této řeči, pronesené hlasem, jenž se dral přímo ze dna srdce, bylo oděno silou. I naklonila vpřed celý svůj krásný obličej, prudce odhodila dozadu překážející vlasy, pootevřela ústa a dlouho na něj hleděla. Potom chtěla cosi říci a náhle se zarazila, neboť si připomněla, že jiná dráha určena jest rytíři, že jeho otec, bratří a celá otčina jeho stojí za ním jako krutí mstitelé, že strašní jsou Záporožci, kteří oblehli město, že k ukrutné smrti jsou odsouzeni všichni zde v městě i se svým městem... A její oči se náhle naplnily slzami; rychle uchopila šátek, vyšíтый hedvábím, zastřela si jím obličej a šátek ve chvílce všecek zvlhl; i seděla dlouho, zvrátivši nazad svou krásnou hlavu, kousajíc se sněhobílými zuby do svého krásného spodního rtu, jako by znenadání byla pocítila uštknutí jedovatého hada, a nesnímala šátek s tváře, aby rytíř neviděl její mučivý bol.

„Řekni mi jediné slovo!“ pravil Andrij a vzal ji za atlasovou ruku. Jiskřivý oheň proběhl mu žilami od tohoto doteku a Andrij tiskl ruku, která bezcitně ležela v jeho dlani.

Ale panna mlčela, nesnímala šátek s obličjeje a zůstávala nehybna.

„Proč jsi tak smutná? Pověz mi, proč jsi tak smutná!“ Odhodila šátek, odhodila dlouhé vlasy svého vrkoče, které jí padaly do očí, a všechna se rozlila v žalostná slova, pronášejíc je tichým, tichým hlasem, podobně jako vítr, jenž se zvedl za překrásného večera,

proběhne pojednou po hustém shluku pobřežního rákosí; zaševlí, zazvučí a rozletí se náhle v nývé a jemné zvuky, a zastavivší se poutník naslouchá jim s nepochopitelným smutkem, nevšímaje si ani dohasínajícího večera, ani rozléhajících se veselých písní lidu, který se vrací ze své polní práce, z žatvy, ani rachotu vozu, jedoucího kdesi v dáli.

„Zda si nezasloužím věčného politování! Zda není nešťastna matka, která mne přivedla na svět! Zda není hořký úděl, který mi byl přirčen? Zda nejsi mým litém katem, ty můj ukrutný osude? Všecky jsi je přivedl k mým nohám: nejvzácnější dvořany z celé šlechty, pány nejbohatší, hrabata a cizozemské barony a vše, cokoliv je výkvětem našeho rytířstva. Ti všichni rádi by mne byli milovali, za veliké blaho každý z nich by byl pokládal mou přízeň. Bylo by stačilo, abych pokynula rukou, a každý z nich, ten nejkrásnější svou tváří a nejvzácnější svým rodem, stal by se mým manželem. Ale k žádnému z nich nepřičarovals mé srdce, ty ukrutný můj osude! Přičarovals mé srdce, pomíjeje nejlepší rytíře země naší, k cizinci, k nepříteli našemu. Za co, řekni Ty, Přečistá Matko Boží, za jaké hříchy, za jaká těžká provinění, pronásleduješ mne tak neúprosně a nemilosrdně? V hojnosti a v přepychovém nadbytku všeho plynuly moje dni; nejlepší, nejdražší jídla a nejsladší vína stávala na mém stole. A nač bylo to vše? K čemu bylo to vše? Zda k tomu, abych nakonec umírala lítou smrtí, jakou neumírá ani poslední žebrák v království. Ale nestačí, že jsem odsouzena k údělu tak strašnému, nestačí, že před svým koncem musím zřítí, jak v nesnesitelných mukách umírají můj otec a má matka, pro jejichž zachránění bych byla ochotna dvacetkrát položit svůj život; toho všeho není dosti; bylo třeba, abych před svým koncem se dožila toho, že uslyším slova a uvidím lásku, jaké jsem nikdy neviděla. Bylo třeba, aby on slovy svými rozerval na kusy mé srdce, tak aby hořký úděl můj byl ještě hořčí, tak aby ještě více mi bylo líto mého mladého života, tak aby ještě strašnější mi připadala moje smrt, a abych umírajíc ještě více

reptala proti tobě, můj ukrutný osude, i proti Tobě — odpusť mi můj hřích! — Přesvatá Matko Boží!“

A když umlkla, zračil se v jejím obličejí cit zoufalé beznaděje; nvyým smutkem mluvil každý jeho rys a vše, od bolestně schýleného čela a sklopených očí až do slz, ustydlých a zaschlých na jejích tiše planoucích tvářích, vše jako by říkalo: Není štěstí ve tváři této.

„Nebylo slýcháno na světě a nemůže tak býti,“ zvolal Andrij, „aby nejkrásnější a nejlepší z žen se dostalo údělu tak hořkého, té, která je zrozena k tomu, aby před ní jako před svatyní se sklánělo vše, co je na světě nejlepšího. Ne, ty nemůžeš, nesmíš umřít! Zapřísahám se svým zrozením a vším, co je mi na světě drahé — ty neumřeš! A pakliže se tak stane a nebude-li lze ničím, ani silou, ani modlitbou, ani statečností, odvrátit hořký osud, pak zemřeme spolu, ale dříve zemru já, zemru před tebou, u tvých překrásných kolenou, a jen mrtvého mne rozloučí s tebou.“

„Neklam se, rytíři, neklam sebe ani mne,“ odušila panna, pokyvujíc lehce překrásnou svou hlavou. „Vím, a k velikému svému žalu vím až příliš dobře, že není ti možno mne milovat; a vím také, jaká je tvá povinnost a úkol tvůj; tebe volá otec, druhové tvoji, tvoje vlast, a my — my jsme tvoji nepřátelé.“

„A co je mi po otci, po družích a po vlasti?“ zvolal Andrij, pohodiv prudce hlavou a vzpřimiv se celou svou postavou, rovnou jako pobřežní topol. „Jestliže je tomu tak, pak ti tedy říkám: Nemám nikoho! Nikoho, nikoho!“ opakoval oním hlasem a slova svá doprovázel oním pohybem ruky, s jakým pružný, ničím nezdolatelný kozák vyjadřuje své odhodlání k podniku neslýchanému a pro jiného nemožnému. „Kdo řekl, že mou vlastní je Ukrajina? Kdo mi ji určil za otčinu? Otčinou je to, co hledá naše duše, co je jí ze všeho nejmilejší. Otčina moje — tos ty! Ejhle, moje otčina! A já ponesu otčinu tu na svém srdci, ponesu ji, dokud živ budu na světě, a podívám se: ať někdo z kozáků ji vyrve z mého

srdce! A všechno, co mám, vše prodám, vše daruji, vše zničím pro tuto otčinu!“

Ztrnuvši na okamžik jako krásná socha, hleděla mu dívka do očí a pojednou zaštkala a s kouzelným ženským zápalem, jakého bývá schopna jen žena bezměrně velkodušná, stvořená pro krásná hnutí srdce, vrhla se mu na šíji, objala ho sněhobílýma, divukrásnýma rukama a zalkala. V tu chvíli se na ulici ozval jakýsi nejasný pokřik, provázený vířením trub a bubnů; ale rytíř nic nevnímal: vnímal jen to, že kouzelná ústa ho objímala vonným teplem svého dechu, že její slzy tekly proudem po jeho tvářích a že její vlasy, zcela teď rozpuštěné a vonné, ho celého ovily svým temným a zářivým hedvábím.

V tu chvíli s radostným křikem vběhla k nim do světnice Tatarka: „Jsme zachráněni, zachráněni!“ volala celá bez sebe. „Naši vnikli do města, přivezli chléb, proso, mouku a svázané Záporožce.“ Ale ani rytíř ani panna neposlouchali, jací „naši“ vnikli do města, co s sebou přivezli a jaké Záporožce svázali. Naplněn slastí, jaké není dáno okoušeti pozemšťanu, líbal Andrij libovonná ústa, která se přitiskla k jeho tváři, a vonná ústa ta nezůstala mu dlužna odpověď. Odpověděla stejně a v tomto polibku, v němž jejich ústa spolu splynula, pocítili oba to, co jenom jednou v životě dáno je člověku pocítit.

Veta je po kozáku! Ztracen je pro všechno kozácké rytířstvo! Neuvidí již nikdy ani Záporoží, ani otcovské dvorce své, ani chrám Boží. A stejně i Ukrajina nespátří už nejstatečnějšího ze svých synů, kteří povstali, aby ji hájili. Vyrve si starý Taras šedý chumáč vlasů ze své čupřiny a prokleje den a hodinu, kdy ke své hanbě zplodil takového syna.

VII.

Zahučel a zahýbal se tábor záporožský. Z počátku nikdo nedovedl říci s určitostí, jak se stalo, že polské vojsko prošlo táborem do města. Později se ukázalo, že celý perejaslavský kureně, který ležel táborem před boční branou městskou, se zpil do němoty; není tedy divu, že polovina kureně byla pobita a druhá že byla svázána ještě dříve, než se všichni dověděli, oč jde. A nežli sousední kureně, probuzené hlukem se dostaly k tomu, aby se chopily zbraně, vcházelo již polské vojsko do brány a poslední jeho řady střílely na ospalé a napolo vstřízlivělé Záporožce, kteří na ně v nepořádku doráželi.

Košový vydal rozkaz, aby se všichni shromáždili; když se pak všichni seskupili do kruhu okolo něho a ztichli, sňavše čepice, promluvil košový:

„Tak tady vidíte, páni bratři, co se stalo dnes v noci; tady vidíte, k čemu vede pití! Jakou potupu nám učinil nepřítel! Tak to patrně již u vás chodí: jestliže vám člověk povolí dvojnásobnou porci, vy si hned pospíšíte zřít se tak, že nepřítel vojska Kristova nejen s vás stáhne šarovary, ale že vám nakýchá do samého obličej, aniž co uslyšíte.“

Všichni kozáci stáli se sklopenými hlavami, jsouce si vědomi své viny; jediný jen nezamajkivský kurenní ataman Kukubenko se ozval: „Počkej, baťko!“ pravil. „V zákoně sic nestojí, že by se smělo něco namítat, hovoří-li košový před tváří všeho vojska, ale je nutno říci, že věc se neměla tak, jak pravíš. Pokárals celé vojsko křesťanské ne zcela spravedlivě. Kozáci byli by vinni a zasloužili by smrti, kdyby se byli opili na pochodu, v boji nebo při namáhavé, těžké práci; ale my jsme seděli bez práce, váleli a nudili se před městem. Nebyl půst a nebylo žádného jiného křesťanského příkazu zdržlivosti: jak je tu možné, aby se nenapil člověk, který zahálí? Nejsme tedy vinni. Ale raději

jim ukážeme, co znamená přepadat nevinné lidi. Bili jsme je dosud dobře, teď však je budeme bít tak, že ani paty domů nedonesou.“

Řeč kurenního atamana se zalíbila kozákům. Pozvedli trochu hlavy, předtím už docela svěšené, a mnozí z nich pochvalně pokývli hlavou a připojili: „Dobře to řekl Kukubenko!“ A Taras Bulba, který stál nedaleko od košového, řekl: „Tak což, košový, je vidět, že Kukubenko řekl pravdu? A co ty na to řekneš?“

„Co já řeknu? Řeknu: Blahoslavený otec, který zplodil takového syna; neboť není velikou moudrostí říci slovo káravé; ale velkou moudrostí je říci takové slovo, které, netupíc člověka pro jeho neštěstí, ho obodří a dodá mu ducha, jako ostruhy dodávají ducha koni, osvěživšímu se v napajedle. Sám jsem vám chtěl nakonec říci slovo potěchy, ale Kukubenko se dovtipil a předešel mne.“

„Dobře promluvil i košový!“ ozvaly se hlasy v řadách Záporožců. „Správně řečeno,“ opakovali jiní. A i ti nejšedivější, kteří tu stáli jako siví holubi, i ti pokývli hlavou, potrhli šedivým knírem a řekli tiše: „Dobře řekl slovo!“

„Poslyšte mne, pánové!“ pokračoval košový. „Dobývat pevnosti, škrábat se na hradby a podkopávat se pod ně, jak to dělají cizozemští němečtí mistři — čert aby je vzal! — to se pro kozáka nesluší a nehodí. Ostatně podle všeho se zdá, že nepřítel vnikl do města se zásobami nevelkými: aspoň vozů měl s sebou jaksi poskrovnu; lid v městě je hladov a sní tedy všechno naráz; co pak se týče sena pro koně... sám opravdu nevím, možná že jim je shodí nějaký ten jejich svatý s nebe na vidle... Ale to je ještě u Boha; a jejich ksjondzi jsou chlapáci jen hubou. Z toho či onoho důvodu Poláci vyrazí z města. Proto se rozdělte na tři skupiny a obsaďte tři cesty, vedoucí do tří městských bran. Před branou hlavní se postaví pět kureňů, přede dvěma druhými po třech kureních. Ďadkivský a korsunský kureň do zálohy! Plukovník Taras se svým plukem do zálohy! Tytarevský a tymoševský kureň na ochranu pravého boku obozů, ščerbinovský a steblykivský horní do levého boku! A kromě toho ať vystoupí z

řady chlapci, kteří mají jazyk nabroušený, ať dráždí nepřítelé! Lach je od náтуры pošetilý: posměch nesnese; a je možné, že už dnes všichni vylezou z bran. Kurenní atamané, každý si přehlédni svůj kureň; kdo nemá plný stav, doplň jej ze zbytků kureň perejaslavského! Všecko si znovu přehlédněte! A všemu vojsku dejte po sklence na zahánání kocoviny a po bochníku na každého kozáka! Ačkoliv jistě je každý syt ještě od včerejška, neboť, mám-li pravdu říci, najedli jste se všichni tak, až se divím, že nikdo v noci nepukl. A ještě jeden rozkaz: jestliže někdo, třeba nějaký šenkýř žid, prodá kozáku i jen jedinou skleničku šedé, přibiju mu, psu, prasečí ucho na samé čelo a pověším ho nohama vzhůru. Do práce, bratři! Do práce!“

Takováto opatření učinil košový a všichni se mu poklonili po pás; a nepokrývající hlav, odcházeli ke svým vozům a do svých táborů a nasadili si čepice, až když už byli hodně daleko. Všichni se počali připravovati; zkoušeli své šavle a palaše, nasypávali prach z pytlíků do prachovnic, opravovali a řadili vozy a vybírali si koně.

Odcházejí k svému pluku, přemýšlel Taras, aniž se čeho dovedl dopřemýšleti, kam se asi poděl Andrij. Zajali ho zároveň s ostatními a svázali ho ve spaní? Ale ne, Andrij není ten, který by se dal zajmouti živý.

Mezi zabitými kozáky rovněž nebyl. Hluboce zamyslel se Taras a kráčet před plukem, neslyše, jak už chvíli ho kdosi volá jménem. „Co si kdo přeje ode mne?“ zvolal konečně, vytrhnuv se ze svého zadumání. Před ním stál žid Jankel.

„Pane plukovníku, pane plukovníku!“ mluvil žid spěšně a udýchaně, jako by mu chtěl oznámit cosi, co není bez důležitosti. „Já byl v městě, pane plukovníku!“

Taras pohlédl na žida a podivil se, že žid už dokázal vetřít se do města. „Který čert tě tam donesl?“

„Hnedle to povím,“ řekl Jankel. „Sotva jsem za svítání uslyšel hluk, a jakmile kozáci začali střílet, popadl jsem kaftan a utíkal jsem tam, ani si ho neobléknuv; až cestou jsem vstrčil ruce do rukávů,

poněvadž jsem chtěl co nejdříve zvědět, co znamená ten hluk a proč kozáci hned za svítání začali střílet. Utíkal jsem a doběhl k samé bráně městské právě v okamžiku, kdy poslední oddíl vstupoval do města. Koukám — v čele oddílu kráčí pan korouhevník Galandowicz. Toho pána já znám: od předloňska je mi dlužen sto dukátů. Pustím se za ním, jakoby s úmyslem vypáčit z něho dluh, a vešel jsem zároveň s nimi do města.“

„Jakže, tys vešel do města a ještě i dluh jsi chtěl vypáčit?“ řekl Bulba. „A nerozkázal, aby tě hned na místě pověsili jako psa?“

„Pán Bůh ví, že mě pověsit chtěl,“ odpověděl žid; „jeho sluhové mě dokonce už popadli a vsunuli mi oprátku na krk, ale já jsem pána uprosil, řekl mu, že mu počkám, jak dlouho bude pán chtít, a slíbil jsem, že mu ještě půjčím, jen co mi pomůže vybrati dluhy od jiných rytířů; neboť pan korouhevník — já řeknu pánovi všechno — nemá v kapse ani jediný dukát, ačkoliv má dvory i usedlosti a čtyři zámky a stepní půdy od samého Šklova; ale grošů má tolik jako kozák, to jest ani jeden. I nyní, kdyby ho nebyli vyzbrojili vratislavští židé, neměl by, v čem se vypravit na vojnu. On z toho důvodu ani na sněmu nebyl...“

„A cos dělal v městě? Viděls tam naše?“

„Jak by ne! Našich je tam mnoho: Icka, Rachum, Samujlo, Chajvaloch, žid nájemce...“

„Čert je vem, psy!“ vykřikl dopáleně Taras. „Co ty mi strkáš pod nos své židovské plemeno? Já se tě ptám na naše Záporožce.“

„Naše Záporožce jsem neviděl; viděl jsem jen jediného pana Andrije.“

„Andrije viděls?“ vykřikl Bulba. „Mluv, kdes ho viděl? Ve sklepe? V jámě? Zneuctěného? Svázaného?“

„Kdož by směl svázat pana Andrije? On je teď takový vzácný rytíř... Bůh ví, že jsem ho nepoznal. Nárameníky samé zlato, na rukávech samé zlato, krunýř samé zlato, čapka samé zlato, opasek samé zlato a všude zlato, jen zlato a zlato. Tak jako když na jaře

slunce vyhlédne, když v zahradě každý ptáček zapíská a zazpívá a travička zavoní, tak i on všecek září zlatem. I koně mu dal vojvoda nejlepšího, jízdného: dvě stě dukátů stojí jen kůň.“

Bulba ztrnul. „Proč má na sobě cizí odění?“

„Protože je lepší, proto si je oblekl. Projíždí se sám, i druzí se projíždějí; on je učí, i oni jeho učí; vyhlíží jako nejbohatší polský pán.“

„A kdo ho k tomu přinutil?“

„Já neříkám, že ho k tomu někdo přinutil. Což pán neví, že on sám ze své vůle přešel k nim?“

„Kdo přešel?“

„No pan Andrij.“

„Kam přešel?“

„Přešel na jejich stranu; on je teď už docela jejich.“

„Lžeš, prasečí ucho!“

„Jak je možné, abych lhal? Cožpak jsem hlupák, abych lhal? Chci snad přijít o hlavu, abych lhal? Což nevím, že žida pověsí jako psa, selže-li před pánem?“

„To tedy znamená, že on podle tebe prodal svou otčinu a víru?“

„Vždyť já neříkám, že něco prodával; já jen řekl, že přešel k nim.“

„Lžeš, čertův žide! Taková věc se nestala na křesťanské zemi! Mluvíš nesmysly, pse!“

„Ať tráva vyroste na prahu mého domu, jestliže mluvím nesmysly! Ať kdekdo naplije na hrob mého otce, mé matky, tchána i otce mého otce, i otce mé matky, mluvím-li nesmysly. Jestliže pán chce, řeknu mu dokonce, proč k nim přešel.“

„Proč?“

„Vojvoda má dcerku-krasavici. Pane Bože, jakou krasavici!“ — Tu se žid vynasnažil, jak jen dovedl, aby ve svém obličejí zobrazil krásu: rozepjal ruce, přimhouřil oči a zkřivil ústa na stranu, jako kdyby byl něčeho okusil.

„Nu a co je z toho?“

„On to všecko udělal pro ni a přešel k nim. Jestliže se člověk zamiluje, pak je zrovna takový jako podešev, namočená ve vodě: vezmi ji a ohni — ohne se.“

Bulba se hluboce zamyslel. Vzpomněl, že velká je moc slabé ženy, že mnoho silných mužů zahubila, že poddajná je v tomto směru povaha Andrijova; a dlouho stál Bulba, jak do země vkopán, na jednom a též místě.

„Nechť pán poslouchá, já vše pánu vypovím,“ mluvil žid. „Jakmile jsem uslyšel hluk a spatřil, že polské vojsko vchází do městské brány, honem jsem s sebou vzal pro všechny případy šňůrečky perel, neboť v městě jsou krasavice a šlechtičny; a jsou-li tam krasavice a šlechtičny, řekl jsem si, pak i kdyby neměly co do úst dát, perly přece koupí. A sotvaže mě pustili sluhové korouhevnickovi, rozběhl jsem se do vojvodova paláce prodávat perly. Na všecko jsem se vyptal služky Tataruky; svatba bude hned, jak jen zaženou Zápороžce. Pan Andrij slíbil, že Zápороžce zazene.“

„A tys ho nezabil hned na místě, čertova syna?“ vzkřikl Bulba.

„Proč bych ho zabíjel? Přešel k nim z vlastní vůle. Čím se provinil? Tam je mu lépe, proto tam přešel.“

„A tys ho viděl tváří v tvář?“

„Bůh je mi svědek, tváří v tvář! Jaký nádherný voják! Je ze všech nejhezčí. Bůh mu dej zdraví, hned mě poznal; a když jsem k němu přistoupil, ihned řekl...“

„Co řekl?“

„Řekl — nejdříve kývl na mne prstem a potom řekl: Jankele! Já na to: pan Andrij! povídám. Jankele! Řekni otci, řekni bratru, řekni kozákům, řekni Zápороžcům, řekni všem, že otec mi už není otcem, bratr není bratrem, kamarád není kamarádem a že já s nimi se všemi se budu bít, budu se bít se všemi.“

„Lžeš, čertův Jidáš!“ zařval Taras, ztrativ vládu nad sebou. „Lžeš, pse! I Krista jsi ukřižoval, člověče Bohem prokletý! Já tě zabiju,

satanáši! Utíkej odtud, ne-li — na místě tě skolím.“ Pověděv tato slova, tasil Taras šavli. Vyděšený žid vzal hned nohy na ramena a běžel tak rychle, jak mu dovolila jeho tenká, suchá lýtka. Dlouho ještě běžel kozáckým táborem, aniž se ohlédl, a potom daleko do širého pole, ačkoliv Taras se za ním vůbec nehnal, uváživ, že není rozumné vylívat si svou prchlivost na prvním, kdo se namane.

I Teď si teprve vzpomněl, že minulé noci viděl Andrije projiti táborem s jakousi ženštinou; i svěsil šedivou hlavu, ale stále ještě nechtěl uvěřit, že by se mohlo státi skutkem něco tak hanebného a že by jeho vlastní syn prodal svou víru i duši.

Konečně zavedl Bulba svůj pluk do zálohy a skryl se s ním za lesem, jenž jediný nebyl ještě kozáky vypálen. Zatím Záporožci, pěší i jízdni, obsazovali tři cesty, vedoucí ke třem branám. Jeden za druhým valily se kureně: umaňský, popovyčevský, kanivský, steblykivský, nezamajkivský, Hurhuzův, tytarevský, tymoševecký. Jediný jen perejaslavský chyběl. Silně si zahýřili jeho kozáci a prohýřili své životy. Některý se probudil svázán v rukou nepřítele a jiný se ani vůbec neprobudil, nýbrž ve spánku přešel do syré země, a sám ataman Chlib bez šarovarů a svrchního oděvu octl se v moci Lachů.

V městě si povšimli ruchu v kozáckém táboře. Všichni se vyhrnuli na hradební násep a před kozáky se rozvinul živý obraz; polští kavalíři, druh druhu sličnější, stáli na valu. Jejich měděné přilbice zářily jako slunce, ozdobeny pery jak labuť bílými. Jiní měli na hlavách lehké čepičky růžové i blankytné s dýnkou, ohnutými na stranu; měli kaftany s volně visícími rukávy, vyšívané zlatem či prostě lemované šňůrami. Někteří měli šavle a zbraně bohatě vykládané, za které draho platívali polští páni — a mnoho bylo všeliké jiné parády. V popředí stál nadutě buždanovský plukovník v červené čapce, ozdobené zlatem. Plukovník byl objemný, byl vyšší a tlustší než všichni ostatní a jen tak tak se vešel do svého širokého, drahého kaftanu. Na druhé straně, skoro u poboční brány, stál druhý plukovník, člověk nevelký a všecek vyschlý; ale malá, bystrá jeho očka

dívala se živě zpod hustého obočí a plukovník se rychle obracel na všechny strany, ukazuje velitelsky svou tenkou, suchou rukou a udíleje rozkazy; bylo zřejmo, že přes svou malou postavu se dobře vyzná ve vědě válečné. Nedaleko od něho stál korouhevník, vysokánský člověk s hustými kníry, v jehož obličejí, jak se zdálo, nebylo nedostatku barev: pán měl rád silné nápoje a rád si vyhodil z kopytka. A za nimi bylo vidět mnoho různých šlechticů, vyzbrojivších se, jeden za své dukáty, druhý na řad královský, třetí za peníze židovské, když už byli dali do zástavy vše, co našli na zámcích svých předků. Nemálo bylo i všelikých senátorských příživníků, které senátoři s sebou tahali po hostinách ke své poctě, kteří se stolů a z příborníků kradli stříbrné pohárky, a kteří, dnes poctěni senátory, zítra usedali na kozlík a řídili koně některého z pánů. Všelijací byli tam lidé. Někteří z nich ani na koňalku neměli, ale na vojnu se vyfintili všichni.

Řady kozáků stály tiše pod hradbami. Na žádném z nich nebylo zlata, ledaže tu a tam se zablýštělo na rukojetích šavlí ana kování ručnic. Kozáci se neradi bohatě šňořili do boje; měli na sobě prosté drátěné košile a krzna a zdaleka se černaly a červenaly jejich černé beraní čepice s červenými vršky.

Dva kozáci vyjeli kupředu ze záporožských řad. Jeden byl ještě zcela mlád, druhý byl postarší, ale oba měli ostré jazyky a také v práci nebyli to kozáci špatní: Ochrim Naš a Mykyta Holokopytenko. Za nimi v patách vyjel i Demid Popovyč, plecítý kozák, který se už dávno nuzně protloukal na Síči, byl pod Drinopolem a mnoho vytrpěl ve svém životě: byl pálen v ohni a přiběhl na Síč s hlavou smolou zalitou a zčernalou a s ohořelými kníry; ale znovu okřál Popovyč, hodil si za ucho vrkoč vlasů a nechal si narůst kníry, husté a černé jako smůla. A silný byl Popovyč v kousavých slovech.

„Krásné župany má celé vaše vojsko, ale chtěl bych vědět, je-li i síla vojska tak krásná?“

„Já vás naučím!“ křičel shora tlustý plukovník. „Všecky vás

svázu! Skládejte zbraně, chámi, a odvádějte koně! Viděli jste, jak jsem svázal vaše kozáky? Vyvedte jim na násep Záporožce!“

I vyvedli na násep Záporožce, spoutané provazy. V jich čele byl kurenní ataman Chlib bez šarovarů a svrchního šatu — tak jak ho chytili opilého. Sklopil hlavu k zemi ataman, stydě se před svými kozáky za svou nahotu i za to, že se dostal do zajetí jako pes, ve spánku. Za jedinou noc zešedivěla jeho tvrdá hlava.

„Nermuť se, Chlibe! Vysvobodíme tě!“ křičeli na něho zdola kozáci.

„Nermuť se, kamaráde!“ ozval se kurenní ataman Borodatý. „Na tom nemáš vinu ty, že tě chytili nahého: neštěstí se může přihodit každému člověku; ale na ně je to hanba, že tě vystavili posměchu, nepřikryvše slušně nahoty tvé.“

„Je vidět, že na opilé lidi kuráž máte,“ volal na ně Holokopytenko, vzhlížeje na násep.

„Jen počkejte, však my vám uřežeme vaše čuby!“ křičeli na ně s vřsky.

„Chtěl bych se věru podívat, jak nám budou řezat čuby,“ pravil Popovyč, obraceje se s koněm, a pak, pohledv na své lidi, dodal: „Ostatně je možné, že Laši mluví pravdu; vyvede-li je z města tamten pupkáč, budou všichni dobře chráněni.“

„Proč myslíš, že budou dobře chráněni?“ ptali se kozáci, vědouce, že Popovyč má už jistě za lubem nějaké šelmovství.

„Inu proto, že se za ním schová celé vojsko a pak se pro jeho pupek ani za čerta nedostaneš k nikomu kopím.“

Všichni kozáci se zasmáli; a dlouho ještě mnozí z nich potřásali hlavou, říkajíce: „Inu, tenhle Popovyč! Když ten někomu vpálí slovíčko, pak už nu...“ — Ale jaké nu, to už kozáci nedopověděli.

„Ustupte, rychle ustupte od hradeb!“ vykřikl košový; Laši, jak se zdálo, nesnesli kousavého slova a jejich plukovník mávl rukou.

Sotvaže kozáci ustoupili, již dali s náspu salvu kartáčů. Na náspu nastal ruch, ukázal se tam na koni sám šedivý vojvoda. Brána se

otevřela a vojsko vyjelo z města. Vpředu jeli v pravidelném jízdním šiku husaři ve vyšívaných kabátcích, za nimi lehkooděnci, pak těžkooděnci s kopími, pak jezdcí v měděných přílbách; potom vyjeli odděleně nejvzácnější šlechtici, každý se svou četou a každý oděn po svém vkusu. Nechtělit se pyšní šlechtici směřovati s druhými a ten z nich, který neměl svou četou, jel sám, jen se svými sluhy. Potom nové řady a za nimi vyjel korouhevník; za ním opět řady a za nimi vyjel tlustý plukovník; vzadu pak za vším vojskem jako poslední vyjel maličký plukovník.

„Nedovolte jim, nepřipusťte, aby se připravili a sešikovali!“ křičel košový. „Obořte se na ně všechny kureně naráz! Nechte být poboční brány! Kurení tytarevský, zaútoč s boku! Kurení dadkivský, útoč s druhého boku! Kukubenko a Palyvodo, udeřte jim do týla! Zmaťte je, spleťte je a rozrazte je!“

I udeřili kozáci se všech stran, rozbili a pomíchali Lachy a sami se smíchali. Nedali jim ani vystřelit; došlo hned na meče a na kopí. Všecko se srazilo do jednoho chumlu a jeden každý měl možnost ukázat, co dovede.

Demid Popovyč probodl tři prosté Poláky a dva nejvzácnější šlechtice srazil s koní, volaje: „Ej, jaké dobré koně! Takové koně chtěl jsem už dávno získat.“ A zahnal koně daleko do pole, křiče na kozáky tam stojící, aby koně převzali. Pak se znovu prosekal do chumáče bojujících a znovu vyrazil na šlechtice, sražené s koní: jednoho zabil, ale druhému hodil smyčku na krk, přivázal ho k sedlu a vlekl ho za sebou po poli, odňav mu šavli s drahocennou rukojetí a odvázal mu od opasku váček, plný dukátů.

Kobita, dobrý a mladý ještě kozák, utkal se rovněž s jedním z nejchrabřejších rytířů polského vojska; bili se dlouho. Už se chytili do křížku. Kozák už zvítězil, a povaliv soka na zem, vrazil mu ostrý, turecký nůž do prsou. Sám však smrti neušel: vzlítat mu v téměř okamžiku do spánku žhavá koule. Skolil ho nejznamenitější z pánů, překrásný rytíř ze starého knížecího rodu. Ztepilý jak topol, proháněl

se na svém plavém koni. A mnoho již vykonal chrabrých bojarských činů bohatýrských: dva Záporožce rozsekl vejpůl; Fjodora Korže, kozáka dobrého, překotil i s koněm, střelil do koně a kozáka probodl pod koněm kopím; mnohým usekl hlavu i ruce a skolil kozáka Kobitu, vevnav mu kuli do spánku.

„Ejhle, na kom bych chtěl zkusit svou sílu!“ zakřičel nezamajkivský kurenní ataman Kukubenko. Pustiv koni uzdu, vletěl mu přímo do týlu a zařval tak, že všichni, kdo stáli poblíž, nelidským tím řevem se zachvěli. Lach již chtěl otočit koně a postavit se útočníku tváří v tvář; ale kuň ho neuposlechl; poděšen strašlivým skřekem, uskočil stranou a Kukubenko zasáhl rytíře kulí z ručnice. Žhavá koule vltla mu mezi lopatky a rytíř se svalil s koně. Ani teď se Lach ještě nevzdal, stále ještě se chystal zasadit nepříteli ránu, ale jeho ruka i se šavlí klesla slabostí. A Kukubenko chopil obouruč svůj těžký palaš a vsekl mu jej přímo do zbledlých úst: palaš mu vyrazil dva jak cukr bílé zuby, rozsekl mu jazyk ve dvě, roztrástil mu hrdelní obratel a zasekl se do země. Tak ho tam přibil Kukubenko navěky k syré zemi. Proudem vytryskla do výše urozená šlechtická krev, rudá jako kalina nad potokem, a zbarvila červeně celý jeho žlutý kaftan, pošíť zlatem. Ale Kukubenko už ho nechal být a prosekal se se svými Nezamajkivci do druhého chumáče.

„Ech, nechá tu ležet takový drahocenný oděv!“ zvolal umaňský kurenní ataman Borodatý, odloučiv se od svých a přijížděje k místu, kde ležel šlachtic, ubitý Kukubenkem. „Sedm šlachticů jsem skolil vlastní rukou, ale takový oděv jsem neviděl na žádném z nich.“ I dal se zlákat kořistí Borodatý, sehnul se, aby sňal s mrtvého jeho drahé odění; odebral mu již turecký nůž, posázený drahými kameny, odvázal mu od opasku sáček s dukáty, sňal mu s prsou brašnu s jemným prádlem, drahým stříbrným náčiním a dívčí kadeří, památkou pečlivě uchovávanou. Neslyšel Borodatý, jak odzadu naletěl na něho červenonosý korouhevník, který už jednou byl vyhozen ze sedla Borodatým a dostal od něho pořádný šrám na

památku. Rozmáchl se ze vsí síly a sekl ho šavlí do sehnuté šíje. Nepřivedla k dobrému kořist kozáka: odskočila mohutná jeho hlava a upadl bezhlavý jeho trup, daleko kolem dokola postříkav zemi. Vzletěla k výši drsná duše kozácká, mračíc se a zlobíc a zároveň se i divíc, že tak brzy vyletěla z těla tak silného. Ale korouhevník neměl kdy popadnout atamanovu hlavu za čub, aby ji přivázal k sedlu, neboť již tu byl přísný mstitel.

Jako jestřáb, plující nebesy, když byl mnohokrát zakroužil silnými křídly, pojednou se zastaví, rozpjat na jednom místě, a odtud se vrhá jako střela na křepela, který se rozpištěl u samé cesty, tak Tarasův syn Ostap vletěl náhle na korouhevníka a rázem mu hodil na krk smyčku. Ještě více zrudl červený obličej korouhevníkův, když mu krutá oprátka stáhla hrdlo; sáhl sic po pistoli, ale křečí stažená ruka nedovedla již namířiti a koule zaletěla do pole, nezasáhnuvši Ostapa. V tom okamžiku odvázal již Ostap od sedla hedvábnou šňůru, kterou korouhevník vozil s sebou na vázání zajatců, a jeho vlastní šňůrou svázal ruce i nohy korouhevníkovy, připevnil konec provazu k sedlu a vlekl ho za sebou po poli, hlasitě svoláváje všechny kozáky umaňského kureně, aby šli vzdát poslední poctu svému atamanovi.

Když Umaňci uslyšeli, že jejich kurení ataman Borodatý není již mezi živými, opustili bojiště a běželi pro jeho tělo; a tu hned se začali vespolek radit, koho si mají zvoliti za kureního. „Načpak se radit? Lepšího nemůžeme najít, než je Bulbenko Ostap. Pravda, je z nás nejmladší, ale rozumu má jako starý.“

Ostap sňal čapku a děkoval všem druhům-kozákům za prokázanou čest, aniž se vylouval na své mládí a na mladý svůj rozum, neboť věděl, že doba je válečná a že na takové věci není teď kdy; a ihned je vedl přímo do chumáče bojujících a už hned jim všem ukázal, že ne nadarmo si ho zvolili za atamana. Pocítili Laši, že jim začíná být příliš horko, couvli a přeběhli pole, aby se sešikovali na jeho druhém konci. A malinký plukovník dal rukou znamení

čtyřem čerstvým setninám, stojícím zvlášť u samé brány; i jali se tam odtud pálit kartáči do houfů kozáckých, ale trefili málokoho: kule zasáhly kozácké býky, divoce hledící na bitvu. Zabučeli polekaní býci, rozběhli se ke kozáckému táboru, zporáželi vozy a mnoho jich rozdupali. Ale v tu chvíli vyrazil Taras ze zálohy se svým plukem a s křikem se vrhl proti nim. Zběsilé stádo, poděšené křikem, obrátilo se nazpět, vrhlo se na lašské pluky, srazilo jízdu k zemi, všecky pošlapalo a rozehnalo.

„O díky vám, volové!“ volali Záporožci. „Sloužili jste nám po celý pochod a teď jste nám i vojensky posloužili.“ A s novými silami udeřili na nepřítele. Mnoho tehdy pobili nepřátel. Mnozí se vyznamenali: Metelyca, Šylo, oba Pysarenkové, Vovtuzenko a nemálo ještě jiných. Uviděli Laši nakonec, že je zle, vztyčili korouhev a křičeli, aby jim otevřeli městskou bránu. Se skřípotem otevřela se brána, pobitá železem, a do ní, jako ovce do ovčince, hrnuli se jezdcí, zmoření a pokrytí prachem. Mnozí ze Záporožců se hnali za nimi, ale Ostap zadržel své Umaňce, řka: „Raději dál, dál, páni bratři, od hradeb! Není radno příliš se k nim blížit.“ A děl pravdu, neboť v tom okamžiku počali s hradeb pálití a zasypávati útočníky vším, co jim přišlo do rukou, a mnohé ranili. V tu chvíli dojel košový a pochválil Ostapa slovy: „Ejhle, nový ataman, ale vojsko vede jako starý.“ Ohlédl se starý Bulba, aby se podíval, který je to nový ataman, a spatřil Ostapa s čapkou na stranu, jedoucího na koni v čele všech Umaňců a třímajícího v ruce atamanskou palici. „Podívejme se na něho!“ řekl Bulba, hledě na Ostapa; zaradoval se stařec a jal se děkovat všem Umaňcům za čest, prokázanou synovi.

Opět couvli kozáci, chystajíce se zpátky do tábora, a na městských hradbách se znovu ukázali Laši, ale již v potrháných jepančách. Na mnohých drahých kaftanech zasychala krev a prachem byly pokryty krásné měděné přilby.

„Tak co, svázali jste nás?“ křičeli na ně zdola Záporožci.

„Však já vám dám!“ křičel zase shora tlustý plukovník, ukazuje

jim provaz, a pořád ještě nepřestávali jim hrozit zaprášení, zmoření vojáci a všichni, kdo byli hádavější povahy, častovali se s obou stran peprnými slovy.

Konečně se všichni rozešli. Někteří ulehli k odpočinku, znaveni jsouce bojem. Někteří hlinou posypávali si rány a na obvazy trhali šátky a drahé oděvy, svlečené se zabitého nepřítele. Jiní, kteří nebyli tak znaveni, jali se odklízeti mrtvá těla a prokazovati jim poslední poctu: palaši a kopími vyrývali jim hroby; v čepicích a v šosech snášeli hlínu; s poctami uložili kozácká těla do země a zasypali je čerstvou hlinou, aby vrány a draví orlové jim nemohli vyklovat oči. Ale těla Lachů přivazovali, jak se nahodilo, po desítkách k ocasům divokých koní, pustili koně do širého pole a dlouho ještě potom se hnali za nimi a švihali je biči přes boky. Jako zběsilí letěli koně přes brázdy, pahorky, strže a potoky a lašské mrtvoly, pokryté krví a prachem, otloukaly se o zemi.

Potom zasedly všechny kureně v kroužcích k večeři a dlouho hovořily o činech a skutcích hrdinských, jakých se komu dostalo údělem, aby věčně se o nich vyprávělo příchozím a potomkům. Dlouho se neukládali k spánku; ale déle než všichni bděl starý Taras, stále přemítaje, co to znamená, že Andrij nebyl v šicích nepřátelských. Nedalo snad svědomí Jidáši, aby vytáhl proti svým sourodákům, anebo lhal snad žid a Andrij se dostal prostě do zajetí? Ale tu si Taras vzpomněl, že příliš náchylné je srdce Andrijovo dáti sluchu ženským řečem, zkormoutil se a pevně v duši zapřísáhl odemstít Polce, která učarovala jeho synovi. A Bulba by dovedl dostáti své přísaze; nedbal by její krásy, chytil by ji za její hustý, pyšný cop a vlekl by ji za sebou po celém poli přede všemi kozáky. Rozbily by se o zem její krásné prsy, a ramena, zářící jako věčné sněhy, jež pokrývají horské štíty, pokryla by se krví a prachem; po kusech roznesl by po poli její pyšné, překrásné tělo. Ale nevěděl Bulba, co Bůh připravuje člověku na zítřejší den, i začal podléhati dřímotě a nakonec usnul. A kozáci hovořili ještě dlouho do noci a

po celou noc stála u ohňů hlídka, střízlivá, nezavírající oči a pozorně hledící na všechny strany.

VIII.

Ještě nedostoupilo slunce do půli nebe, když všichni Záporožci se shromáždili do kruhu. Ze Síče došla zpráva, že v nepřítomnosti Kozáků Tataři v ní všechno vyloupili, vykopali poklad, jež kozáci tajně ukrývali pod zemí, že pobili nebo vzali do zajetí všechny, kteří tam zůstali, a se všemi uloupenými stády dobytka i koní se pustili přímo k Perekopu. Jediný jen kozák, Maxim Holoducha, vyrval se cestou z rukou tatarských, probodl tatarského knížete, odvázal mu měsíc s cechýny a na tatarském koni a v tatarských šatech prchal půl druhého dne a dvě noci před pronásledovateli, uhnal koně k smrti, přesedl cestou na druhého, uhnal i toho a teprve na třetím dojel do tábora záporožského, dověděl se cestou, že Záporožci jsou pod Dubnem. Dovedl jen oznámit, jaké neštěstí se přihodilo; ale proč se přihodilo, zda si zahýřili na Síči zbylí Záporožci po obyčejí kozáckém a zda opílí se dostali do zajetí, i kterak zvěděli Tataři, na kterém místě je zakopán vojskový poklad — o tom posel nic nepověděl. Bylť se náramně zmořil kozák, všecek otekl, tváře měl spálené sluncem a větrem; na místě padl na zem a usnul hlubokým spánkem.

V takových případech bývalo u Záporožců zvykem hnát se neprodleně za lupiči ve snaze dostihnouti je cestou, neboť zajatí kozáci mohli by se jinak octnout na tržištích Malé Asie, ve Smyrně i na krétském ostrově a bůhví v jakých ještě místech neobjevily by se čubaté hlavy záporožské. Právě proto se shromáždili Záporožci, Všichni do jednoho stáli tu v čapkách, neboť nepřišli proto, aby vyslechli z vůle představených rozkaz atamanův, nýbrž aby se vespolek poradili jako rovní s rovnými. „Radte, napřed starší!“ křičeli ze zástupu. „Porad, košový!“ volali jiní.

A košový sňal čapku, ne už jako náčelník, nýbrž jako soudruh,

děkoval všem kozákům za poctu a pravil: „Mnoho je mezi námi soudruhů starších a k radě způsobilejších; ježto však jste mě poctili, zde je má rada: neztrácej čas, kamarádi, a hnáti se za Taty; neboť sami víte, co za člověka je Tatařin: nebude s naloupeným zbožím vyčkávat našeho příchodu, ale rozprodá je v mžiku, takže po něm ani stopy nenajdeš. A proto radím: dát se na pochod! Zde jsme se už poveselili, Laši už vědí, co jsou kozáci; víru svou, pokud to bylo v silách našich, jsme pomstili; kořisti pak v hladovém městě mnoho nebude. A tak tedy radím — dát se na pochod!“

„Na pochod!“ rozlehlo se hlasitě po záporožských kureních. Ale Tarasu Bulbovi se slova ta nezalíbila a Taras svěsil ještě níže k očím svá chmurná, černobílá obočí, podobná křoviskům, vyrostlým na vysokém temeni hory, jejichž vršky jsou zcela zaneseny jehlicemi severního jíní.

„Ne, není správná tvoje rada, košový!“ zvolal Bulba. „Nemluvíš tak, jak bys mluvit měl: tys patrně zapomněl, že naši, lapení Lachy, jsou dosud v zajetí. Ty patrně chceš, abychom přestali cítit základní posvátný zákon kamarádství, abychom své bratry ponechali jejich osudu, dopustili, aby nepřítel s nich za živa sedřel kůži, nebo aby rozčtvrtil na kusy jejich kozácká těla a rozvezl je po městech a po vsích, jak to už udělal s hetmanem a s nejlepšími ruskými junáky na Ukrajině. Což se ještě málo natupil naší svaté víry? Co jsme tedy vlastně, táži se vás všech? Jaký je to kozák, který v neštěstí opustí kamaráda, opustí ho a jako psa ho nechá zahynout v cizině? Došli-li to už tak daleko, že už nikdo za nic nepokládá kozáckou čest a nechává si naplívati do svých šedivých vousů a urážlivě si nechá nadávat, pak ať to nikdo nevyčítá mně! Zůstanu tu třeba sám.“

Nerozhodnost se zmocnila všech Záporožců, stojících vůkol.

„A což jsi zapomněl, udatný plukovníku,“ řekl na to košový, „že i v rukou Tatařů jsou naši kamarádi, a pakli je teď hned nevysvobodíme, že budou životy jejich odsouzeny k věčnému otroctví mezi pohany, což je horší než sebekrutější smrt? Což jsi

zapomněl, že se Tatar zmocnil všech našich peněz, dobytých křesťanskou krví?“

Zamyslili se všichni kozáci a nevěděli, co říci. Nikomu z nich se nechtělo vydat své jméno potupě. Tu vystoupil v popředí Kasjan Bovduch, kozák věkem nejstarší v celém záporožském vojsku. Byl ctěn a vážen všemi kozáky; po dvakráte byl již zvolen košovým a i v bojích byl to kozák slavně proslulý; už dávno však zestárl a vojenských výprav se už neúčastnil; také rady nikomu rád neudílel; nejraději lehával starý ten voják na boku v kozáckých krouzcích, naslouchaje vyprávění o různých příhodách a o kozáckých výpravách. Nikdy se nevměšoval do hovoru a vždy jen poslouchal a přitlačoval si prstem tabák ve své kratičké dýmce, již nevyndával z úst; dlouho tak sedával, přimhouřiv zlehka oči, takže kozáci ani nevěděli, spí-li či poslouchá-li ještě. Žádné z posledních výprav se nezúčastnil, zůstal doma; ale tentokráte se staříku zachtělo pochodu. Po kozácku mávl rukou a řekl: „I vzal to čert! Vydám se i já: může být, že se kozáctvu ještě k něčemu přihodím.“ Všichni kozáci ztichli, když nyní Bovduch předstoupil před shromáždění, neboť dávno již od něho neslyšeli žádnou řeč. Každý chtěl vědět, co Bovduch řekne.

„Došlo i na mne, abych k vám promluvil, páni bratři!“ začal. „Poslyšte, děti, co vám řekne stařec. Moudře mluvil košový; a jako hlava kozáckého vojska, on, jenž je povinen je opatrovati a pečovati o jeho poklad, nic moudřejšího říci nemohl. Tak! To je první část mé řeči. A nyní poslechněte, co vám řekne druhá moje řeč. Hle, co vám řekne má druhá řeč: velikou pravdu vyslovil i Taras-plukovník; popřej mu, Bože, mnoho let a dej, aby takových plukovníků bylo na Ukrajině povíc! První povinností a prvním závazkem cti kozácké jest zachovat věrnost kamarádu. Co jsem živ na světě, neslyšel jsem, páni bratři, aby kozák opustil, anebo nějak zradil svého kamaráda. I ti, i oni jsou naši soudruzi; je-li jich méně nebo víc, to je lhostejno, všichni jsou naši soudruzi, všichni jsou nám drazí. A tak poslyšte, co vám řeknu: ti, kterým jsou milí soudruzi, odvlčení Tataři, nechť

se vydají stíhati Tatary, a ti, kterým jsou milí druhové, vzatí vplen Lachy, a kteří nechtějí opustit věc spravedlivou, nechť zůstanou! Košový podle své povinnosti půjde s jednou polovinou na Tatary, kdežto polovina druhá si zvolí atamana náměstného. A chcete-li poslechnout bílou hlavu, za atamana náměstného se nikdo nehodí lépe než sám Taras Bulba. Není mezi námi nikoho, kdo by se mu vyrovnal udatenstvím.“

Tak řekl Bovduch a zmlkl; i zaradovali se všichni kozáci, že takovýmto způsobem jim dal stařec rozum. Všichni vyhazovali čapky do výše a křičeli: „Díky tobě, baťko! Mlčel jsi, mlčel, dlouho jsi mlčel, ale nakonec jsi své slovo přece pověděl; neříkals nadarmo, když ses chystal na výpravu, že budeš kozáctvu ještě dobrý; tak se také stalo.“

„Nuže, souhlasíte s tím?“ optal se košový.

„Všichni souhlasíme,“ vzkřikli kozáci.

„To znamená, že rada se skončila?“

„Rada se skončila!“ křičeli kozáci.

„Poslyšte tedy nyní můj vojenský rozkaz, děti!“ řekl košový, postoupiv kupředu a nasadiv si čapku; a všichni Záporožci, co jich tu bylo, sňali čapky a stáli tu s obnaženými hlavami, sklopivše oči k zemi, jak tomu bývalo vždycky mezi kozáky, kdykoli se chystal promluvit starešina. „Rozestupujte se nyní, páni bratři! Kdo chce odejít, jdi na pravou stranu, kdo chce zůstat, jdi nalevo! Kam přejde větší část kureně, tam půjde i ataman; přejde-li jen menší část, pak nechť se připojí k druhým kurenům!“

I začali se všichni rozestupovati, někteří na pravou, někteří na levou stranu. Kam přešla větší část kureně, tam přešel i kurenní ataman; přešla-li menší část, připojovala se k druhým kurenům; dopadlo to tak, že na obou stranách byl bezmála stejný počet vojska. Zůstati se rozhodli: skoro celý kureň nezamajkivský, větší polovina kureně popovyčevského, celý kureň umaňský, celý kureň kanivský, větší polovina kureně steblykivského, větší polovina kureně tymoševského. Všechny ostatní se rozhodly, že se vydají stíhati

Tatary. Mnoho bylo na obou stranách silných a chrabrých kozáků. Mezi těmi, kdo se rozhodli pronásledovati Tatary, byl Čerevatý, dobrý, starý kozák; byl i Pokotypole, Lemiš, Prokopovyč Choma; také Demid Popovyč přešel k nim, neboť to byl kozák povahy velmi podnikavé a nedovedl dlouho sedět na jednom místě; zkusil již, jaká je práce s Lachy, a chtělo se mu ještě zkusiti to s Tatary. Kurenními byli: Nosťuhan, Pokryška, Nevelyčkij; a mnoho ještě slavných a chrabrých kozáků zatoužilo vyzkoušeti meč i mohutná plece v křížku s Tatařinem. Nemálo bylo i dobrých, znamenitých kozáků mezi těmi, kteří chtěli zůstat: kurenní Demytrovič, Kukubenko, Vertychvist, Balaban, Bulbenko Ostap. Ale vedle nich bylo ještě mnoho jiných slovutných a vynikajících kozáků: Vovtuzenko, Čerevyčenko, Sťepan Huska, Ochrim Huska, Mykola Hustý, Zadorožnij, Metelyca, Ivan Zakrutyhuba, Mosij Šylo, Dohťarenko, Sydorenko, Pysarenko, pak jiný Pysarenko, potom ještě Pysarenko, a mnoho bylo jiných, dobrých kozáků. Všichni prošli a sjezdili celý svět; byli na anatolských březích, byli v krymských slaných močálech a stepích, na všech řekách, velikých i malých, které ústí do Dněpru, na všech zátokách a dněprovských ostrovech; byli v zemi moldavské, valašské a turecké; sjezdili celé Černé moře na dvoukormidlových člunech kozáckých; útočili v řadách o padesáti člunech na nej bohatší, nejvyšší koráby; potopili nemálo tureckých galejí a mnoho, přemnoho prachu vystříleli ve svém životě. Nejednou trhali na onuce drahé brokáty a aksamity; nejednou si nacpávali kapsy svých opasků cekýny z ryzího zlata. A co majetku, jenž by jinému vystačil na celý život, každý z nich probil a prohýřil, to ani spočítat nelze. Po kozácku všecko rozházeli, hostíce kdekoho a najímající hudbu, aby se veselilo vše, co je na světě. Ještě i teď bylo málo takových mezi nimi, kteří si nezakopali nějaký ten majetek: poháry, stříbrné lžíce a náramky, ukryté pod rákosím na dněprovských ostrovech, aby jich Tatařin nenašel, jestliže by se mu na neštěstí podařilo znenadání přepadnouti Síč; ale těžko bylo by

Tatařinu je nalézt, vždyť i sám jejich majetník už zapomínal, na kterém místě je zakopal. Takoví byli kozáci, kteří se rozhodli zůstat a pomstít se Lachům za věrné svoje druhy a za Kristovu víru! I starý kozák Bovduch vyslovil přání zůstat s nimi, pravě: „Nejsem už v takových letech, abych se honil za Tatary; a zde je místo, kde lze zemřítí dobrou kozáckou smrtí. Už dávno jsem prosil Boha, aby mi dopřál, pakliže mi bude souzeno skončit svůj život, položit jej v boji za svatou věc křesťanství. Tak se také stane. Konce slavnějšího pro starého kozáka nikde jinde není.“

Když se všichni rozestoupili a sešikovali po obou stranách ve dvou řadách podle kureňů, prošel košový mezi řadami a řekl: „Nu což, páni bratři, jste spokojeni strana se stranou?“

„Všichni jsme spokojeni, baťko!“ odpovídali kozáci.

„Nu tak se pocelujte a dejte druh druhu sbohem, neboť Bůh ví, bude-li nám dáno, abychom se v životě ještě uviděli. Poslouchejte svého atamana a konejte, co je vaší povinností: sami víte, co vám káže čest kozácká.“

A všichni kozáci, co jich tu bylo, líbali se vespolek. První začali atamané, a pohladivše si rukou své šedé kníry, pocelovali se křížem, vzali se pak za ruce a silně si je tiskli; druh druhu chtěl se otázat: „Což, pane bratře, uvidíme se ještě či neuvidíme?“ Ale neotázali se, mlčeli — a zamyslíly se jejich šedivé hlavy. A kozáci, všichni do jednoho, se loučili, vědouce, že mnoho práce čeká na ty i na ony; ale uznali za dobré nerozejít se hned teď, nýbrž vyčkati temné noční doby, aby skryli před nepřítelem, že kozáckého vojska ubylo. Potom se všichni po kureních odebrali k obědu.

Po obědě všichni ti, kteří měli před sebou cestu, ulehli k odpočinku a spali tvrdým a dlouhým spánkem, jako by tušili, že snad naposled je jim přáno vyspat se v takové svobodě. Spali až do samého západu slunce; a když slunce zašlo a poněkud se setmělo, jali se mazati vozy. Když byli připraveni k cestě, nechali zprvu odjeti vozy, a sami, mávajíce znovu a znovu čapkami svým druhům, tiše se dali za vozy

na pochod; za pěšáky bez pokřikování a bez hvízdání na koně rozjela se lehce a v plném pořádku jízda a brzo zmizela ve tmě. V noční temnotě hluše se ozýval jen koňský dusot a sem tam zaskřípění kola, které se ještě nerozjelo, anebo nebylo dobře namazáno.

Dlouho ještě kamarádi, kteří zůstali, jim mávali z dále rukama, ač nic už nebylo viděti. A když se konečně vrátili do svého ležení a ve svitu jasně zářících hvězd spatřili, že polovina vozů není již na místě a že mnoho, mnoho kamarádů chybí, tu neveselo bylo u srdce každému z nich a všichni se mimovolně zamyslili, schýlivše k zemi své bujné hlavy.

Taras viděl, jak se zkormoutily řady kozácké a jak unylost, nedůstojná chrabrého vojáka, se znenáhla zmocňuje hlav kozáckých; ale neřikal nic: chtěl jim popřáti času, aby se vyrovnali se smutkem, vyvolaným loučením s kamarády. A zatím se v tichosti chystal, že je všechny rázem probudí kozáckým zahouknutím, tak aby znovu, a s větší ještě silou než dřív, se každému vrátila do duše bodrost, čehož je schopna jediná jen povaha slovanská, povaha široká a mohutná, která ve srovnání s druhými je tím, čím je moře ve srovnání s mělkými řekami; je-li čas bouřlivý, promění se celé v řev a hrom, hromadíc a zdvíhajíc vlny, jakých malomocné řeky vytvořit nedovedou; a jestliže je bezvětří a klid, pak jasněji než všechny řeky rozestírá moře svou neobzírnou, zrcadelnou hladinu, věčnou potěchu očí.

I rozkázal Taras svým sluhům, aby vyložili náklad jednoho z vozů, stojícího stranou. Byl větší a pevnější než všechny ostatní vozy v kozáckém obozu; dvojí silnou obručí byla stažena jeho široká kola; byl vrchovatě naložen, pokryt houněmi, silnými volskými kožemi a pevně převázán nasmolenými provazy. Ve voze byly samé soudky a bečky starého, dobrého vína, které dlouho leželo ve sklepích Tarasových. Vzal je s sebou pro případ slavnostní: nadejde-li taková velká chvíle a bude-li všem jim podejmout se činu, hodného, aby byl zvěstován potomkům, pak nechť se dostane jednomu každému z kozáků po číši vzácného vína, tak aby ve veliké chvíli i veliký cit

naplnil člověka. Uslyševše rozkaz plukovníkův, vrhli se sluhové k vozu, přesekávali palaši pevné provazy, stahovali tlusté volské kůže a houně a vykládali z vozu soudky a bečky.

„Všichni si vezměte,“ řekl Bulba, „všichni, co vás tu je, vezměte, co kdo má: džbán či vědro, kterým napájíte koně, rukavici nebo čepici, a nemáte-li nic, pak prostě nastavte obě dlaně!“

I brali si všichni kozáci, co jich tu bylo, co kdo měl: někdo džbán, jiný vědro, kterým napájel koně, třetí rukavici, čtvrtý čepici a někdo prostě podstavil obě dlaně. Všem jim sluhové Tarasovi, procházejíce mezi řadami, nalévali ze soudků a beček. Ale Taras velel nepít, dokud nedá znamení, chtěje, aby se napili všichni naráz. Bylo viděti, že hodlá cosi říci. Vědělť Taras, že silné je sice samo o sobě staré, dobré víno a že dovede velmi posílit ducha lidského; jestliže se však k němu ještě připojí vhodné slovo, pak se síla i vína i ducha zdvojnásobí.

„Já vás hostím, páni bratři,“ tak řekl Bulba, „ne k oslavě toho, že jste mne zvolili svým atamanem, i když sebevětší je to pro mne čest, ani na počest rozloučení s našimi kamarády. Nikoli! Na to i na ono najde se jiný čas, příhodnější; chvíle přítomná je zcela jiné povahy. Máme před sebou podnik, jenž nás bude stát mnoho potu a vyžádá si velkého kozáckého udatenství. A protož vypijme, kamarádi, především první doušek na svatou pravoslavnou víru: aby nakonec nadešel čas, kdy po celém světě se rozšíří a všude bude vyznávána jediná svatá víra a kdy všichni basurmané, co jich je na světě, všichni se stanou křesťany. Potom druhý doušek vypijme na Síč, aby dlouho stála na zkázu všemu basurmanstvu, aby každým rokem z ní vycházeli molodci, jeden lepší druhého, jeden druhého krásnější. A nakonec všichni se spolu napijme i na naši vlastní slávu, aby vnuci a synové těch vnuků řekli, že byli tenkrát kozáci, kteří neposkvrnili kamarádství a nezradili své druhy. Nuže na víru, páni bratři, na víru!“

„Na víru!“ provolali hromovými hlasy všichni ti, kdo stáli v

předních řadách. „Na víru!“ opakovali po nich vzdálenější, a všichni, co jich bylo, staří i mladí, připili si na víru.

„Na Síč!“ zvolal Taras a zvedl ruku vysoko nad hlavu.

„Na Síč!“ odezvaly se hlasně přední řady. „Na Síč!“ řekli tiše staří, pohnuvše šedým knírem; a zachvěvše se jako mladí sokoli, opakovali mladí: „Na Síč!“ I slyšelo širé pole, jak vzpomínali kozáci své Síče.

„A nyní poslední doušek, kamarádi, na slávu všech křesťanů, kteří žijí na světě!“

A všichni kozáci, do posledního, vypili poslední doušek na slávu všech křesťanů, co jich je na světě. A ještě dlouho opakovaly hlasy po všech řadách a po všech kureních: „Na všechny křesťany, co jich je na světě!“

Džbánky už byly prázdné, ale pořád ještě stáli kozáci s rukama pozdvíženými; a třebaže vesele hleděly oči všech, rozzářivše se vínem, přece jen hluboce zamyslili se kozáci. Nemyslili teď na kořisti a na válečné zisky, nemyslili na to, komu z nich se podaří nabrat si dukátů, drahých zbraní, vyšíváných kaftanů a čerkeských koní; ale zamyslili se, jak se zamýšlejí orlové, usednuvše na vrcholech skalnatých hor, srázných vysokých hor, s nichž daleko je vidět vlnící se nekonečné moře, jako drobným ptačtvem poseté galejemi, koráby a rozličnými loděmi, ohraničené po stranách sotva viditelnými, úzkými břehy s pobřežními městy, jak mušky malými, a s lesy, sklánějícími se jako drobná travička. Jako orlové obzírali očima celé prostranství kol dokola a v daleku se černající svůj osud. Bude, bude celé to prostranství s úhory i cestami pokryto jejich bílými kostmi, trčícími z pole, štědře napojeného kozáckou jich krví a pokrytého rozbitými vozy, rozlámanými šavlemi a kopími; široko daleko budou po něm poházeny vlasaté hlavy se zkroucenými, speklou krví splepenými čuby a dolů visícími kníry; a přiletěvší orlové budou z nich rváti a vyklovávati oči kozácké. Ale veliké dobro se tají v tomto široko a volně se prostírajícím loži smrtelném. Ani jediný velikodušný skutek neupadne v zapomenutí a nezapadne sláva

kozácká jako zrnečko prachu z hlavně ručnice. Přejde, přijde bandurista s šedivou bradou po pás, stařec s duchem věšteckým, bělohlavý sice, ale snad ještě plný zralé mužnosti, a zazpívá o nich svou zvučnou, mohutnou píseň. A roznese se jejich sláva po celém světě a vše, co se později narodí, bude si o nich vyprávět; neboť daleko se roznáší mohutná píseň, podobná zvučnému kovu zvonu, do něhož zvonař přimíchal mnoho drahého, ryzího stříbra, aby daleko do měst, chýší, paláců i vesnic se nesl krásný jeho hlahol, svolávající všechny stejně k posvátné modlitbě.

IX.

V městě se nikdo nedověděl, že polovina Záporožců odtáhla, aby stíhala Tatary. Hlídky s radniční věže jen postřehly, že část vozů odjela za les; ale pomysly si, že kozáci se chystají vytvořit zálohu; totéž si myslil i francouzský inženýr. A zatím slova košového se neukázala lichými a v městě se brzy projevil nedostatek potravin. Podle zvyku minulých století nerozpočtla si vojska, kolik potravy spotřebují. Zkusili provést výpad, ale polovina odvážlivců byla hned na místě pobita kozáky a druhá polovina byla zahrnuta do města s prázdnými rukama. Ale židé využítkovali výpadu a vyčenichali všecko: kam a proč se vypravili Záporožci, se kterými vojevůdci a které to byly kureně, kolik jich bylo a kolik jich zůstalo na místě, i co zamýšlejí dělat — slovem, během několika minut věděli už v městě všecko. Plukovníci nabyli odvahy a chystali se svést bitvu. Taras to poznal podle ruchu a hluku v městě a horlivě konal přípravy, šikoval své vojsko a udílel rozkazy a poučení; kureně rozdělil do tří táborů a obehnal je vozy na způsob pevnosti, což byl způsob boje, ve kterém Záporožci byli nepřemožitelní; dvěma kurenům poručil, aby se stáhly do zálohy; část pole dal posázeti ostrými koly, rozbitými zbraněmi a polámanými kopími, aby tam po případě zahrnul nepřátelskou jízdu. A když vše bylo připraveno, jak třeba, proslovil ke kozákům řeč, nikoli proto, aby jim dodal mysl i obodřil je — věděli, že i tak jsou kozáci ducha pevného — ale prostě proto, že jemu samému se chtělo vypovědět vše, co měl na srdci.

„Rád bych vám řekl, pánové, v čem spočívá naše kamarádství. Slýchali jste od svých otců i dědů, v jaké vážnosti byla u všech národů naše země; i Řekové dobře o ní věděli a Cařihrad jí platil dukáty; pyšná byla v ní města i chrámy i knížata rodu ruského, vlastní knížata a ne katoličtí kacíři. Vše to uloupili busurmani, vše zhybnulo; zůstali

jsme jen my, sirotci, a stejně jako my osiřelá naše země, připomínající vdovu, již zemřel silný muž. Hle, v jaké době podali jsme si my, kamarádi, ruce na bratrství! Hle, na čem spočívá naše kamarádství! Není svazku světějšího nad kamarádství. Otec miluje své dítě, matka miluje své dítě, dítě miluje otce i matku; ale to není to, bratři: i zvíře miluje své mládě! Ale spříznit se příbuzenstvím duševním a ne krevním, to může jediný jen člověk. I v jiných zemích bývali kamarádi; ale takových kamarádů, jací jsou v zemi ruské, nebylo nikdy a nikde. Nejednen z vás často a dlouho prodléval v cizině; všichni víte, že i tam jsou lidé. I tam je také člověk Boží a rozhovořiti lze se s ním jako se svým vlastním; ale jakmile dojde na to, říci slovo srdečné — vidíte, že to nedovede. Lidé jsou to šikovní, ale ne to, co u nás; stejně lidé jako my, ale jiní než u nás. Ne, bratři, tak milovat, jak dovede ruská duše — milovat nikoli rozumem anebo něčím jiným, ale vším, co ti dal Bůh, co vůbec je v tobě — ech!“ zvolal Taras, mávl rukou, potřásl šedivou hlavou a zahýbal knírem. A řekl: „Ne, tak milovat nedovede nikdo! Víím, že podlost nyní zavládla v naší zemi: každý myslí jenom na to, jak si přivlastnit obilné stohy, kupy sena, stáda koní; jak si zachovat ve sklepích nedotčenu zapečetěnou medovinu; lidé přejímají čertvíjaké busurmanské zvyky; stydí se za svůj vlastní jazyk; svůj se svým nechce mluvit; svůj svého prodává, tak jako se prodává nemá tvář na tržišti. Milost cizího krále, ba ani ne krále, nýbrž jen ohavná milost polského magnáta, který svou žlutou botou je kope do čumáku, je jim dražší než všecko bohatství. Ale i nejposlednější padouch, ať je, jaký je, i když se celý vyválel v sázích a v patolízalství, i ten má v sobě, bratři, jiskřičku ruského citu; a probudí-li se časem tento cit — pak udeří se nebožák do prsou, honě bycha, chytí se za hlavu a prokleje hlasitě podlý svůj život, hotov jsa mukami vykoupit svou hanbu. Nechť vědí všichni, co v ruské zemi znamená kamarádství! A dojde-li už na to umírat, pak nikdo z nich nedovede umírat tak jako my. Nikdo, nikdo! Nestačí jim na to jejich myší povaha.“

Tak mluvil ataman, a když skončil svou řeč, dlouho ještě potřásal hlavou, stříbrem se pokrývá na výpravách kozáckých. Všecky, kdo tu stáli, silně dojala ta řeč, hluboko pronikla do samého jejich srdce; nejstarší z kozáků stáli v řadě nehnutě, k zemi naklonivše šedivé hlavy; tiše řinula se jim slza ze starých očí; pomalu stírali ji rukávem. A potom všichni, tak jako by se byli smluvili, mávli v jednu a touž chvíli rukou a potřásli mnoho přeživšími hlavami. Bylo zřejmo, že mnoho jim připomněl starý Taras, mnoho známého a krásného, co se skrývá v srdci člověka, zmoudřelého hořem, lopotou, zápasem a všelikým příkořím života, anebo i člověka, který, byť toho všeho nepoznal, mnoho vycítí svou mladou, jak perla jasnou duší, k věčné radosti starých rodičů, kteří ho zplodili.

Ale z města vyjíždělo už nepřátelské vojsko za rachotu litaver a vřeskotu trub, a polští páni, podepřevše si boky, vyjížděli z brány, obklopeni nesčetnou čeledí. Tlustý plukovník udílel rozkazy. I jali se zblízka dorážeti na tábory kozáků, hrozíce jim, míříce na ně pistolemi, blýskající očima a svítíce svými měděnými krunýři. Jakmile kozáci postřehli, že se nepřítel přiblížil na dostřel z pušky, vypálili na něj všichni naráz ze sedmipíďových pistolí a pálili všichni dále bez přestávky. Daleko se rozléhaly hromové rány po všech okolních polích a nivách a slévaly se v nepřetržitý hukot; celé pole se zahalilo kouřem; a Záporožci pálili dále, nedopřávající si oddechu; zadní řady jen nabíjely a podávaly zbraně řadám předním, v úžas uvádějící nepřítele, jenž nemohl pochopit, kterak to, že kozáci střílejí, aniž ručnice znovu nabíjeli. Pro hustý dým, který zahalil i to i ono vojsko, nebylo už viděti, že v řadách chybí zde ten a tam onen bojovník; ale Laši cítili, že koule lítají hustě a že jim začíná být horko; a když poněkud ustoupili, aby se dostali z kouře, a ohlédli se, tu nedopočetali se mnohých ve svých řadách, kdežto u kozáků připadali snad jenom dva nebo tři mrtví na celou setninu. A dále pálili kozáci ze svých pistolí, ani na chvíli neustávající. Sám cizozemský inženýr žasl nad takovou taktikou, jaké nikdy neviděl, a přede všemi

řekl: „Stateční chlapíci Záporožci! Tak by se měli bít i jiní v jiných zemích!“ A poradil Polákům, aby ihned namířili děla na kozácké ležení; široká hrdla ocelových děl rozeřvala se temným hukotem. Zatřásla se a daleko se rozhučela země a dvakrát hustším dýmem se zahalilo celé pole. Zápach prachu bylo cítit na náměstích a ulicích v dalekých i blízkých městech. Ale ohněstrůjci namířili příliš vysoko a žhavé koule vylétly příliš vysokým obloukem. Strašně zahvízdavše ve vzduchu přeletěly přes hlavy celého tábora a zaryly se hluboko do země, vyrvaše a vyhodivše vysoko do vzduchu černou hlínu. Francouzský inženýr se chytil za hlavu, vida takovou nedovednost, a sám se jal řídit děla, neohlížeje se na to, že kozáci nepřetržitě do nich pálili a zasypávali je kulemi.

Už z dálky viděl Taras, že zle se bude dítí celému kurení nezamajkivskému a steblykivskému; i zaryčel: „Honem odstupte od vozů a všichni na koně!“ Ale nebyli by měli na to čas kozáci, kdyby byl v tu chvíli neudeřil Ostap na sám střed: vyrazil doutnáky šesti dělostřelcům, ale čtyřem už je vyrazit nemohl; Laši ho zahnali zpět. A v tu chvíli cizozemský kapitán sám se chopil doutnáku, aby vypálil z největšího děla, jaké nikdo z kozáků dosud neviděl. Strašně se šklebilo dělo svou širokou tlamou a hleděla z něho tisícerá smrt. A když vypálilo a hned za ním tři ostatní, takže čtyřikrát se zatřásla země, hučíc jim v odpověď — mnoho natropila hoře! Pro nejednoho kozáka zavzlyká stará matka, tlukouc se kostnatýma rukama do vetších prsou; nejedna vdova zůstane v Hluchově, Němirově, Černihově a jiných městech. Bude chudinka vybíhat každého dne na tržiště, chytajíc za rukáv kdekoho z mimojdoucích, hledíc každému do očí, neuvidí-li mezi nimi jednoho, ze všech nejmilejšího; a mnoho projde městem všelikých vojsk, ale nikdy nebude v nich jeden, ze všech nejmilejší.

Tak jako by nikdy nebylo poloviny nezamajkivského kureně! Jako když krupobití potluče náhle celý lán, v němž jako dukát o plné váze zářil krásou každý klas, tak byli pobiti a k zemi sraženi.

Jak se tu vzepjali kozáci! Jak se všichni vzchopili! Jak vzkypěl hněvem kurenní ataman Kukubenko, vida, že lepší polovina jeho kureně je ta tam! Vrhel se s ostatními Nezamajkivci do samého středu nepřátel. Ve hněvu rozsekal na kaši prvního, kdo se mu namanul, mnoho jezdců shodil s koní, probodnuv kopím jezdce i koně; prodral se až k dělostřelcům a jedno dělo již zatloukl; ale tu vidí, že se tu přičiňuje a stará umaňský kurenní ataman a že Stěpan Huska zatlouká už největší dělo. I obrátil se od Umaňců a vrhl se se svými kozáky do jiného nepřátelského chumlu: a kudy prošli Nezamajkivci, tam vznikla ulice! A kde se obrátili — tam už byla ulička. Přímo bylo vidět, jak řidnou řady nepřátel, a Laši padali jako snopy. U samých vozů bil se Vovtuzenko, u předních Čerevyčenko a u vzdálenějších vozů Dohťarenko a ještě dále za ním kurenní ataman Vertychvist. Už dva šlechtice nabodl na kopí Dohťarenko, ale nakonec narazil na třetího, nepoddajného. Obratný a silný byl Lach, pyšné a skvostné měl brnění a padesát sluhů přivedl si s sebou. Rozehnal se mocně po Dohťarenkovi, srazil ho k zemi a už se po něm rozmáchl šavlí, křiče: „Není mezi vámi, psy kozáckými, ani jeden, který by se mi odvážil postavit!“

„A zde jest!“ řekl Mosij Šylo a skočil kupředu. Silný to byl kozák. Na nejedné výpravě zámořské byl atamanem a mnoho zakusil útrap všelijakých. Zmocnili se ho Turci u samého Trapezuntu, poslali všechny kozáky jako nevolníky na galeje, ruce i nohy jim zakovali do železných pout, po celé týdny jim nedávali jíst a napájeli je protivnou mořskou vodou. Vše to snesli a přetrpěli ubozí otroci a nezradili svou pravoslavnou víru. Ale nevydržel to ataman Mosij Šylo, nohama pošlapal svaté náboženství, hříšnou svou hlavu ovinul ošklivým turbanem, získal si důvěry pašovy a stal se klíčníkem na korábu a dozorcem nade všemi nevolníky. Velmi se nad tím zarmoutili ubozí nevolníci, neboť věděli, že zaprodá-li našinec svou víru a přidá se k utiskovatelům, pak tíže a hůře se žije pod jeho rukou než pod kterýmkoliv nekřesťanem. A tak tomu také bylo. Po

třech vedle sebe zakoval je Mosij Šylo do nových okovů a krutými provazy, zařezávajícími se až do bílých kostí, spoutal jim ruce; a tloukl je všechny po hřbetě a častoval je políčky. Ale když Turci v radosti, že získali takového služebníka, se dali do hodování, a zapomenuvše na příkaz svého náboženství, všichni se opili, přinesl Šylo všechny šedesát čtyři klíče a rozdal je otrokům, aby si jimi odemkli pouta, zahodili řetězy a okovy do moře, aby místo nich se chopili šavlí a sekali Turky. Mnoho kořisti nabrali tehdy kozáci a se slávou se vrátili do své otčiny a dlouho oslavovali banduristé Mosije Šyla. Kozáci byli by ho zvolili za košového, ale byl to kozák velmi podivínský. Někdy vykonal takovou věc, že ani nej chytřejší člověk by na ni nepřípadl, ale po druhé zas zrovna jako by bláznovství posedlo kozáka. Propil a prohýřil všechno, u kdekoho na Siči se zadlužil a ke všemu se ještě dopustil krádeže jako nějaký sprostý zloděj: v noci odtáhl z cizího kureně celou kozáckou výzbroj a zastavil ji u krčmáře. Za tento hanebný čin ho přivázali na tržišti ke sloupu a vedle něho položili dubový klacek, aby každý podle svých sil mu napráskal; ale mezi všemi Záporožci se nenašel nikdo, kdo by na něho zvedl hůl, neboť každý si byl vědom jeho dřívějších zásluh. Takový byl kozák Mosij Šylo.

„Jsou tady takoví, kteří vás bijí, psi!“ vykřikl, vrhaje se na Lacha. Ach, jak se ti dva dali do sebe! Pod úderý šavlí se jim oběma prohnuly nárameníky i krunyře. Lach rozsekl na Šylovi železnou košili a dostal se mu ostrím až na samé tělo. Rudě se zbarvila kozácká košile. Ale nevšiml si toho Šylo a rozmáchl se naplno svou žilnatou rukou (a těžká byla ta svalnatá ruka) a omráčil Lacha nenadálou ranou přes hlavu. Rozletěla se mosazná jeho přilba, zavrával a svalil se Lach; a Šylo jal se do omráčeného bušiti a sekati. Nedobíjej, kozáče, nepříteli, ale raději se obrať dozadu! Neobrátil se však kozák a v tom okamžiku jeden z čeledi zabitého pána ho bodl nožem do šíje. Obrátil se Šylo a už by byl zasáhl opovážlivce mečem; ten však zmizel v dýmu střelného prachu. Se všech stran se rozléhaly výstřely

ze samopalných ručnic. Zavrával Šylo a pocítil, že jeho rána je smrtelná. Klesl na zem, položil si ruku na ránu a zvolal, obraceje se ke svým druhům: „Sbohem, páni bratří, kamarádi! Ať na věčné časy pevně stojí pravoslavná ruská země a věčná jí čest!“

A zamhouřil slábnoucí své oči a vyletěla duše kozácká z drsného těla. Ale tam už vyjíždí Zadorožnij se svými kozáky, tam už rozráží řady nepřátel kurenní Vertychvist, tam řadí se k útoku Balaban.

„Nu což, pánové?“ zvolal Taras, obraceje se ke kurenním. „Máte ještě prach ve svých prachovnicích? Nezeslábla ještě síla kozácká? Necouvají kozáci?“

„Máme ještě, baťko, prach ve svých prachovnicích. Nezeslábla ještě síla kozácká! Necouvají ještě kozáci!“

I obořili se prudce kozáci na Lachy a uvedli ve zmatek všechny jejich řady. Maličký plukovník poručil bubnovat a vztyčit osm malovaných praporů, aby shromáždil své šiky, které se roztrousily daleko po celém bojišti. Všichni Laši utíkali ku praporům; neměli však ještě pokdy, aby se sešikovali, když tu již kurenní ataman Kukubenko udeřil znovu se svými Nezamajkivci na jejich střed a vrhl se přímo na břichatého plukovníka. Neodolal plukovník, a obrátiv koně, dal se tryskem na útěk; a Kukubenko ho hnal daleko přes pole a nedovolil mu vrátit se k pluku. Zahlédl je z pobočního kureně Stěpan Huska a pustil se napříč k nim s lasem v ruce, přitisknuv hlavu až ke krku koňovu; vyhlédnuv si okamžik, jedním vrhem vhodil smyčku plukovníkovi na krk. Ten všecek zrudl, chytil se oběma rukama za provaz, chtěje jej přetrhnouti; vtom však obrovským rozmachem vrazil mu kozák smrtící píku přímo do břicha. A tak tam zůstal ležeti, připíchnut k zemi. Ale ani Huska nečekalo nic dobrého! Ještě se ani kozáci neohlédli a už spatřili Stěpana Husku, nabodnutého na čtyři kopí. Sotva stačil ubožák říci: „Ať zhynou všichni nepřátelé, ať jásá na věky věkův ruská země!“... A pověděv to, vypustil duši.

Ohlédli se kozáci a vidí, jak tam s boku kozák Metelyca častuje

Lachy, mlátě přes hlavu toho i onoho; a tam zas s druhého boku dotírá se svými kozáky ataman Nevelyčkij; u vozů zahání a bije nepřítele Zakrutyhuba; tam u vzdálenějších vozů třetí Pysarenko zahnal už celý zástup; ale tam u jiných vozů chytili se do křížku a bijí se na samých vozech.

„Což, pánové,“ volá na ně ataman Taras, vyjížděje před řady. „Máte ještě prach v prachovnicích ? Pevná je ještě síla kozácká? Necouvají ještě kozáci?“

„Jest ještě, baťko, prach v prachovnicích. Ještě je pevná síla kozácká. Ještě necouvají kozáci!“

Ale vtom se již skácel Bovďuh s vozu. Přímo pod samé srdce zasáhla ho koule; tu sebral stařec všechny své síly a zvolal: „Není mi líto rozloučit se se světem. Dejž Bůh každému takový konec! Nechť na věky věkův ve slávě trvá ruská země!“ I vznesla se k výšinám duše Bovďuhová, aby pověděla starcům dávno odešlým, jak se umějí bít jejich vnukové v ruské zemi, a nad to, jak umějí umírat v ní za svatou víru.

Brzy nato klesl na zem i kurenní ataman Balaban. Třemi smrtelnými ranami byl zasažen: kopím, kulí a těžkým palašem. A byl to jeden z nej udatnějších kozáků; mnoho podnikl výprav po moři za svého atamanství, ale nej slavnější ze všech byla výprava ku břehům anatolským.

Mnoho cekýnů nabrali tehdy kozáci, mnoho tureckých drahých látek, stuh a všelikých oděvů, ale na zpáteční cestě postihlo je neštěstí: dostali se chudáci do deště tureckých granátů. Sotva na ně vypálili z korábu — již polovina člunů se převrhla a ne jeden kozák se octl v moři; ale otepi rákosí, přivázané k bokům člunů, zachránily je před utonutím. Balaban poručil veslovat všemi vesly, dostal se s čluny mezi koráb a slunce a tak se stal turecké posádce neviditelným. Po celou noc vybírali pak kozáci vědry a čepicemi vodu z člunů, ucpávali proražená místa, rozřezali kozácké kalhoty a sešili si z nich plachty, rozletěli se po moři a ani nejrychlejší turecký koráb je

nedohonil. Nejenže se šťastně vrátili na Síč, ale přivezli také ještě zlatem vyšívanou řízu archimandritovi Mezihorského kyjevského kláštera a pro marianský obraz, chovaný v Záporoží, rámeček z ryzího stříbra. Dlouho potom oslavovali banduristé zdařilou výpravu kozáků. Sklonil teď Balaban hlavu, cíťe muka předsmrtná, a řekl tiše: „Zdá se mi, páni bratři, že umírám krásnou smrtí: sedm jsem jich rozsekal, devět jsem jich probodl kopím, mnoho jsem jich pošlapal koněm a už si nevzpomenu, kolik jsem jich složil kulí. Ať na věky vzkvétá ruská země!“ I odletěla jeho duše.

Kozáci, kozáci, neopouštějte nej krásnější květ svého vojska! Již obklíčili Kukubenka; už jen sedm lidí zůstalo z celého nezamajkivského kureně; už i ti se brání z posledních sil; už se zkrvavily jejich oděvy. Sám Taras vida, v jaké je nesnázi, spěchal, aby ho vysvobodil. Ale pozdě dorazili kozáci: dříve, než zahnali nepřítel, který ho obklopil, vjelo mu již kopí hluboko pod srdce. Tiše padl na ruce kozáků, kteří ho zachytili, a proudem se vyřinula mladá krev jako vzácné víno, které neopatrní sluhové nesli ze sklepa ve skleněné nádobě: hned u samého vchodu uklouzli a drahou nádobu rozbili a všechno víno se vylilo na zem; i příběhl hospodář a chytil se za hlavu, neboť je schovával pro nej krásnější okamžik života, aby, dá-li mu Bůh na sklonku let setkati se s druhem svého mládí, vzpomněl s ním při tomto víně na staré, jiné časy, kdy jinak a lépe se veselili lidé... Rozhlédl se Kukubenko kolem sebe hasnoucímí zraky a řekl: „Děkuji Bohu, že mi dal umřít před vašima očima, kamarádi. Nechtě po nás žijí kozáci ještě lepší než my a nechtě věčně se stkví v kráse ruská země, Kristem milovaná!...“ I vyletěla mladá duše z jeho těla. Andělé ji vzali na ruce a odnesli ji do nebes. Dobře mu tam bude. „Posad se, Kukubenko, po mé pravici!“ řekne mu Kristus. „Tys nezradil své druhy, neučinils nic nečestného. Neopustils člověka v neštěstí, chránils a bránils mou církev.“ Všecky zarmoutila smrt Kukubenkova. Už silně řidly řady kozácké; mnoho, mnoho chrabrých junáků již pohřešovali; ale ještě stáli a drželi se kozáci.

„A což, pánové,“ zvolal Taras na kureně, které zbývaly. „Jest ještě prach v prachovnicích? Neztupily se ještě vaše šavle? Neznavila se síla kozácká? Necouvli kozáci?“

„Dost je ještě prachu, baťko. Dost ostré jsou ještě šavle. Neznavila se síla kozácká. Necouvli ještě kozáci.“

I vyřítili se znovu kozáci, jako by žádných ztrát nebyli utrpěli. Už jen tři kurení atamané byli na živu; všude se už červenaly potoky krve. Vysoko se pnuly přes ně mosty z těl kozáckých i nepřátelských. Pohlédl Taras k nebi a tam přilétalo již řadou hejno dravců. Nu, budou tu dnes hody! A tam již na kopí pozdvihli Metelycu; už hlava druhého Pysarenka se zaškubala a zavřela oči; už klesl a udeřil o zem Ochrim Huska, rozsekaný na čtyři kusy. „Nu!“ zvolal Taras a zamával šátkem. Porozuměl Ostap tomuto znamení, a vyraziv ze zálohy, udeřil celou silou na jízdu. Nevydrželi Laši tohoto silného náporu a Ostap je hnal a zahnal je přímo na místo, kde byly natlučeny do země koly a úlomky kopí. Koně počali klopýtati a padati a přes jejich hlavy padali Laši. A v tu chvíli Korsunci, kteří poslední stáli za vozy, zpozorovavše, že nepřítel je na dostřel ručnic, vystřelili náhle ze samopalných pušek. Zmatek a nepořádek nastal v řadách Lachů a kozáci nabyli ducha. — „Vítězství je naše!“ ozývaly se na všech stranách záporožské hlasy, zavřeštěly trubky a vzhůru se vznesla korouhev vítězství. Poražení Laši všude utíkali a schovávali se. „Ne, to není ještě úplné vítězství,“ řekl Taras, pohlížeje na městskou bránu. A měl pravdu.

Brána se otevřela a z ní vyletěl husarský pluk, ozdoba všech jízdních pluků. Všichni jezdci jeli na stejných tmavohnědých koních kabardinských; přede všemi nesl se junák všech ztepilejší, všech sličnější; jeho černé vlasy jen jen poletovaly zpod jeho mosazné přílby; jeho ruka byla ovinuta drahocennou stužkou, vyšitou rukama nejsličnější krasavice. Taras ztrnul, poznáv, že je to Andrij. Ale ten zatím, zahalen prachem a rozohněn bojem a prahna zasloužit si dárek, jenž mu byl na ruku uvázán, rozletěl se jako mladý ohař, nej

krásnější, nej rychlejší a nej mladší ze smečky. „Chyťte!“ vykřikl a něho zkušený lovec — a ohař se rozběhl, do přímé čáry natáhl ve vzduchu nohy, celým tělem se nahnul na bok a letí, odhazuje sních vzhůru a desetkrát předbíhaje zajíce v žáru svého běhu. Zastavil se starý Taras a dívá se, jak si Andrij klestí cestu před sebou, jak rozhání šiky, seká a rozdává rány napravo i nalevo. Nesnesl to Taras a vzkřikl: „Jakže, své rodáky? Svě vlastní biješ, čertův synu?“ Ale Andrij nedbal, kdo je před ním, zda jeho rodáci či kdo jiný; neviděl nic. Jen kadeře viděl, kadeře, dlouhé, dlouhé kadeře a ňadra bílá jak říční labuť a sněhobilou šiji i ramena a vše, co je stvořeno k šiléným polibkům.

„Hej, chlupci, přilákejte mi ho k lesu, jen mi ho přilákejte!“ volal Taras. I bylo hned třicet nej rychlejších kozáků pohotově, aby ho přilákali. Narazivše si lépe vysoké čepice, pustili se na koních kolmo na směr jízdy husarů. Udeřili s boku na přední řady, uvedli je ve zmatek, oddělili je od zadních a uštedřili dárek tomu i onomu a Holokopytenko přetáhl Andrije plochou šavlí po zádech; ihned však se dali na útěk před husary, pokud jim jen kozácká síla stačila. Jak vzkypěl hněvem Andrij! Jak zabouřila mu ve všech žilách mladá krev! Pohodnuv koně břitkými ostruhami, rozletěl se, co mu dech stačil, za kozáky, neohlížeje se nazad a nevida, že za ním sotva dvacet mužů postačuje; a kozáci letěli na koních plným tryskem a zahrnuli přímo k lesu. Rozletěl se Andrij za nimi a už už dohání Holokopytenka, ale vtom chytí čísi silná ruka jeho koně za uzdu. Andrij se ohlédl: před ním stál Taras! Zachvěl se Andrij na celém těle a náhle zbledl: tak školák, jenž neopatrně vrazil do svého soudruha a dostal za to od něho pravítkem po čele, vzplane jak oheň, zběsile vyskočí z lavice a žene se za svým polekaným kamarádem, hotov jsa roztrhat ho na kusy, a náhle vrazí do učitele, vstupujícího do třídy: okamžitě hasne zběsilý vztek a klesá jeho malomocná zuřivost. Takto v jediném okamžiku zmizel hněv Andrijův, jako by ho vůbec nikdy nebylo. A Andrij viděl před sebou jen svého strašného otce.

„Nu, copak teď budeme dělat?“ řekl Taras, hledě mu přímo do očí. Ale Andrij nedovedl na to říci nic a jen stál, upíraje oči k zemi.

„Což, synku, pomohli ti tvoji Laši?“

Andrij mu nedal odpovědi.

„Tak prodat? Prodat víru, prodat své bratry? Počkej, slézej s koně!“

Poslušně jako dítě slezl Andrij s koně a položiv, polomrtev stál před Tarasem.

„Stůj, ani se nehni! Já jsem tě zplodil a já tě zabiju!“ řekl Taras, a couvnuv o krok, sňal s ramene ručnici. Bled jak plátno byl Andrij; bylo vidět, jak jeho ústa se tiše pohybují a jak pronášejí čísi jméno; ale nebylo to jméno otčiny, ani jméno matky, ani jméno bratří — bylo to jméno překrásné Polky. Taras vystřelil.

Jak obilný klas, podťatý srpem, jako mladý beránek, pocítivší pod srdcem smrtící ocel, tak svěsil Andrij hlavu a padl na trávu, aniž pronesl jediné slovo.

Zastavil se synovrah a dlouho hleděl na bezduché tělo. I ve smrti byl Andrij překrásný; v mužné jeho tváři, ještě před chvílí plné síly a kouzla, vítězícího nad ženami, stále se ještě zračila čarovná krása; obočí, černá jako smuteční samet, činila jeho pobledlé rysy jen ještě výraznějšími. „Co mu chybělo do kozáka?“ řekl Taras. „Postavy byl vysoké, brvy měl černé, tvář šlechtice a ruku v boji silnou. A zahynul, zahynul neslavně jak podlý pes!“

„Baťko, cos to udělal? To tys ho zabil?“ zvolal Ostap, který v tu chvíli sem dojel. Taras pokývl hlavou.

Pozorně zahleděl se Ostap mrtvému do očí. Líto mu bylo bratra, i řekl ihned: „Odevzdáme ho baťko, se ctí zemi, aby ho nezhanobili nepřátelé a aby jeho tělo neroznesli draví ptáci.“

„Pohřbí ho i bez nás,“ řekl Taras. „A bude mít i plačky, i utěšitelky.“

A zamyslel se na dvě, na tři minuty: má-li ho nechat na pospas potulným vlkům, anebo uctít v něm rytířské udatenství, jež chrabrý

voják je povinen ctíti v každém, bud si to kdokoliv. Ale tu vidí, jak cválá k němu Holokopytenko: „Běda, atamane, Laši se vzdali, na pomoc jim přišly svěží síly!“ ... Nestačil to dořící Holokopytenko a již sem dojíždí Vovtuzenko: „Běda, atamane, nové ještě síly se na nás valí!“ ... Nedomluvil ještě Vovtuzenko, a již sem běží úprkem Pysarenko bez koně: „Kde jsi, bačko? Kozáci tě hledají. Zabit je už kurenní ataman Nevelyčkij, Zadorožnij je zabit, Čerevyčenko je zabit; ale kozáci stojí, nechťejí umřít, aniž ti pohleděli do očí; chtějí, abys i ty na ně pohleděl, než nadejde jejich poslední hodina.“

„Na koně, Ostape!“ zvolal Taras, pospíchaje, aby zastal kozáky ještě na živu, aby na ně ještě pohleděl a aby i oni pohlédli ještě před smrtí na svého atamana. Ale nevyjeli ještě z lesa, a již nepřátelské voje obklíčily les se všech stran a všude mezi stromy se vyrojili jezdcí s šavlemi a kopími. „Ostape! Ostape, nepoddávej se!“ křičel Taras, a sám, vytasiv šavli, jal se sekati do všech, kdo se mu dostali pod ruku, až v nich kosti praštěly. Ale na Ostapa se jich náhle vrhlo šest; zřejmě však se na něho nevrhli ve své šťastné chvíli. Jednomu uletěla hlava, druhý se skácel, ucouvnuv dozadu; třetí dostal kopím do žeber; čtvrtý byl smělejší, uhnul se hlavou kouli, ale rozžhavená koule vletěla koni do prsou; i vzepjal se zděšený kůň, zřítíl se na zem a umačkal jezdce pod sebou. „Dobře, synku! Dobře, Ostape,“ křičel Taras. „Jsem ti v patách.“ A nepřestával odrážet útočníky. Rubá a bije se Taras, sype dárky na hlavu tomu i onomu, ale sám upírá zrak stále dopředu, na Ostapa, a vidí, jak zas již bezmála osm nepřátel najednou popadlo se s ním do křížku. „Ostape! Ostape, drž se!“ Ale Ostapa již přemáhají; již mu hodil jeden z nepřátel smyčku na krk, už ho jímají, už ho svazují. „Ech, Ostape, Ostape!“ křičí Taras, probíjeje se k němu, sekaje na kaši každého, kdo se mu dostal do rány zpředu či zboku. „Ostape, Ostape!“ ... Ale sám v tu chvíli jako by dostal těžkým kamenem, všecko se s ním zatočilo a převrátilo se mu v očích. Na okamžik se před ním kmitla směsice hlav, koní, dýmu, záblesků ohně, větví a

stromového listí, které se mu zamíhalo před samýma očima. A Taras se skácel jako podřátý dub. A mlha mu pokryla oči.

X.

Dlouho jsem spal,“ řekl Taras, procitnuv jakoby z těžkého, opilého spánku a snaže se rozpoznat předměty, které ho obklopovaly. Strašlivá slabost ochromovala jeho údy. Nejasně míhaly se před ním stěny a kouty neznámé světnice. Konečně si uvědomil, že u něho sedí Tovkač, naslouchající, jak se zdálo, každému jeho vzdechnutí.

„Ba,“ pomysлил si Tovkač, „byl bys usnul snad už na věky.“ Ale neřekl nic a jen mu pohrozil prstem, aby mlčel.

„Tak mi přece řekni, kde to jsem?“ otázal se Taras, napínaje smysly a snaže se připomenout si, co předcházelo.

„Mlč!“ zakřikl ho přísně kamarád. „Co chceš ještě vědět? Což nevidíš, že jsi celý posekán? Už jsou tomu dva týdny, co spolu ujíždíme, ani oddechnout si nemohouce, a co se zmítáš v zimnici a v horečce a blábolíš nesmysly. Dnes po prvé jsi spal klidně. Mlč, nechceš-li se sám přivést do neštěstí.“

Ale Taras se nepřestával namáhat ze všech sil, aby své myšlenky sebral dohromady a aby si připomněl, co bylo předtím. „Ale vždyť mě lapili Laši a zcela mě obklíčili. A mně bylo přece zhola nemožné vysekat se z jejich zástupu.“

„Říkám ti, mlč, čertova dětino,“ vzkřikl Tovkač pohněvaně, tak jako chůva, pozbyvší trpělivosti, křičí na neposlušné, rozpustilé děcko. „Co z toho budeš mít, dovíš-li se, jak ses dostal ven? Dost je na tom, že ses ven dostal. Našli se lidé, kteří tě nenechali na holičkách — a to ti musí stačit. Ještě nemálo nocí bude nám spolu ujíždět. Či myslíš, že tě považují za prostého kozáka? Ba ne, na tvou hlavu vypsalí dva tisíce dukátů.“

„A Ostap?“ vykřikl náhle Taras, snaže se mocí pozvednout a uvědomiv si v té chvíli, že Ostapa chytli a svázali před jeho očima a že Ostap je nyní v rukou Lachů. I padlo hoře na starou hlavu.

Serval a strhal si Taras obvazy se všech svých ran; zaházel je daleko od sebe, chtěl cosi hlasitě říci — ale místo toho jen cosi zablábolil; znovu upadl v horečku a v blouznění a z úst se mu drala šílená slova beze smyslu a souvislosti. A zatím jeho věrný kamarád stál u něho, hubuje a zasypáváje ho spoustou krutých pokárání a výčitek. Nakonec ho vzal za nohy a za ruce, zavinul ho jako dítě, znovu mu obvázal všechny rány, zabalil ho do volské kůže, svázal ho do destiček, a připevnil ho provazy k sedlu, pustil se s ním na další cestu.

„Třeba neživého, ale dovezu tě přec! Nedopustím, aby si Laši tropili smích z tvé kozácké tváře, aby na kousky roztrhali tvoje tělo a naházeli je do vody. I když ti bude orel vyklovávat oči zpod čela, ať je to aspoň náš stepní orel a ne lašský, ne ten, který přilétá z polské země. Třeba neživého, ale na Ukrajinu dovezu tě přec!“

Tak mluvil věrný kamarád. Uháněl bez oddechu po celé dny a noci a dovezl Tarasa v bezvědomí až do samé záporožské Síče. Tam se ho jal neúnavně léčit bylinami a nácinky; našel jakousi lékařství znalou židovku, která Tarasa měsíc napájela různými odvary, až se mu konečně udělalo lépe. Snad to byly léky a snad to, že železná jeho přirozenost nabyla vrchu; jisté je, že Taras po půl druhém měsíci se znovu postavil na nohy; rány se zacelily a jen podle sečných šrámů bylo poznat, jak hluboké rány utržil kdysi starý kozák. Stal se však zřejmě chmurným a zesmutněl. Tři hluboké vrásky se mu vryly do čela a už nikdy s něho nemizely. Rozhlížel se kolem sebe po Síči: vše tu bylo nyní nové, staří jeho druhové všichni pomřeli. Nebyl tu ani jediný z těch, kdo bojovali za věc spravedlivou, za víru a bratrství. Ale ani těch, kteří se vydali s košovým stíhati Tatary, ani těch už dávno nebylo: všichni složili své hlavy, všichni pohynuli. Někteří ztratili hlavu počestnou přímo v boji, jiní zhynuli žízni a hladem uprostřed krymských slaných močálů; někteří pomřeli v zajetí, nesnesše potupy; i sám bývalý košový už dávno nebyl na světě, aniž kdo ze starých jeho soudruhů, a už dávno zarostla travou kozácká síla, kdysi mohutně tryskající. Slyšel jen Taras, že hody byly

veliké, hlučné: že na střepy rozbili všechny poháry; ani kapka vína nikde nezbyla, hosté a sluhové rozchvátili všechny drahocenné číše a nádoby — a smuten stojí tu pán domu, říká si: „Kéž těch hodů raději nebylo!“ Marně se snažili Tarasa něčím zaujmout a rozveselit; marně bradatí, šediví banduristé, přicházejíce po dvou i po třech, slavili jeho kozácké činy — přísně a lhostejně hleděl Taras na to vše a v jeho nepohnutém obličejí se zračila nepohasínající bolest, a jen, schýliv hlavu, tiše říkal: „Synu můj! Ostape můj!“

Záporožci se chystali na mořskou výpravu. Dvě stě člunů bylo spuštěno na Dněpr a Malá Asie je uviděla s jejich oholenými hlavami a dlouhými čuby, jak ohněm a mečem pustoší kvetoucí její břehy; uzřela turbany svých mohamedánských obyvatelů poházené po polích, mokvajících krví, podobné nesčíslným květům, anebo plovoucí u břehů. Spatřila nemálo záporožských šarovarů, umazaných dehtem, nemálo svalnatých rukou, třímajících černé nahajky. Záporožci vyjedli a zpřelámali všechny vinice; v mešitách zanechali celé hromady hnoje; drahých perských šálů užívali místo očkurů a přepasovali jimi své ušpiněné haleny. Ještě dlouho potom nalézali lidé na oněch místech krátké dýmčičky záporožské. Vesele pluli kozáci nazpět; za nimi se hnal turecký koráb o deseti dělech a salvou ze všech svých kusů jako ptáky rozehnal útlé jejich čluny. Třetina jich utonula v mořských hlubinách; ale ostatní se znovu shromáždily a dorazily k ústí Dněpru s dvanácti bečkami, nabitými zlatými cekýny. Ale to všecko už nezajímalo Tarasa. Odcházel do luhů a do stepí, prý na lov, ale náboje zůstávaly v ručnici lovcově. A odloživ ručnici, usedal pln stesku na břeh moře. Dlouho tam sedával, svěsiv hlavu a stále říká: „Ostape můj! Ostape můj!“ Před ním se třpytilo Černé moře, prostírajíc se do dále; v dalekém rákosí křičel racek; bílý knír Tarasův se leskl stříbrem a slza za slzou mu kanula s očí.

Konečně nesnesl toho již Taras. „Děj se co děj, půjdu a vyzvím, co s ním je. Je-li živ? Je-li v hrobě? Či už ani v hrobě není? Vypátrám to, stůj co stůj!“ A už za týden nato objevil se v městě

Umani, vyzbrojen, na koni, s kopím i šavlí, s putovní čutorou u sedla, pochodovým hrnkem salamaty, s patronami na prach, s koňskými pouty i s ostatními potřebami. Zajel rovnou k nečistému, umazanému domku, jehož nevelká okénka sotva bylo vidět, tak byla ušpiněna, bůhví čím; komín byl ucpán hadrem a děravá střecha byla celá poseta vrabci. Hromada všemožného smetí ležela před samými dveřmi. Z okna vyhlédala hlava židovky v čepci se zčernalými perlami.

„Je muž doma?“ otázal se Bulba, slézaje s koně a přivazuje otěž k železnému háku u samých dveří.

„Doma,“ řekla židovka a ihned spěšně vyšla ven s mírkou pšenice pro koně a s korbelem piva pro rytíře.

„A kde je tvůj žid?“

„Modlí se v druhé světnici,“ odvětila židovka, klanějíc se a přejíc zdraví Bulbovi, když pozvedl korbek ke rtům.

„Zůstaň zde, nakrm a napoj mého koně, já si s židem promluví sám. Musím s ním cosi projednat.“

Žid ten byl Jankel, náš známý. Stal se již zatím zdejšíím nájemcem a krčmářem; všechny okolní pány a šlechtice dostal již ponenáhlu do svých spárů, vyssál z nich pomaloučku skoro všechny peníze a zanechal již zjevné stopy své židovské přítomnosti v tomto kraji. Do vzdálenosti tří mil na kteroukoliv stranu ani jedna chalupa nebyla celá: vše se bořilo a rozpadalo, vše se propíjelo a zbývala jen bída a hadry; celý kraj zpustl jak po požáru nebo po moru. A kdyby zde Jankel zůstal ještě deset let, vydrancoval by podle všeho celé vojvodství.

Taras vešel do světnice. Žid se modlil a ve svém dost ušpiněném rubáši se právě obrátil, aby si naposled odplivl, jak to žádalo jeho náboženství, když tu jeho oči spatřily Bulbu, stojícího za ním. Především skočily židovi do očí dva tisíce dukátů, které byly vypsány na Tarasovu hlavu; ale zastyděl se za svou ziskuchtivost a snažil se

potlačit v sobě věčnou myšlenku na zlato, která jako červ prolézá duši židovu.

„Poslyš, Jankele,“ řekl Taras židovi, který se před ním začal klaněti a opatrně zavřel dveře, aby je nikdo neviděl. „Zachránil jsem ti život; Záporožci by tě byli roztrhali jako psa; teď je řada na tobě, abys mi prokázal službu.“

Obličej židův se poněkud svažil.

„Jakou službu? Jestliže je to taková služba, jakou lze prokázati, proč ji neprokázati?“

„Nemluv zbytečně! Zavez mě do Varšavy!“...

„Do Varšavy? Jak, do Varšavy?“ zvolal Jankel. Jeho obočí i ramena se úžasem zvedla do výše.

„Nic mi nepovídej! Vez mě do Varšavy! Děj se co děj, chci ho ještě jednou spatřit, říci mu, byť jen jediné slovo.“ „Komu říci slovo?“

„Jemu, Ostapovi, mému synu.“

„Což pán neslyšel, že už...“

„Vím, všecko vím; za mou hlavu dávají dva tisíce dukátů. Vědí hlupáci, jakou má cenu. Já ti dám pět tisíc. Tu máš dva tisíce hned (Bulba vysypal z koženého váčku dva tisíce dukátů) a ostatní dostaneš, jakmile se vrátíme.“

Žid ihned popadl ručník a zakryl jím dukáty.

„Aj, slavná mince! Aj, dobrá mince!“ říkal, otáčeje jeden z dukátů v prstech a zkoušeje jej v zubech. „Myslím, že člověk, jemuž pán vzal tak dobré dukáty, nezůstal už ani hodinu na světě: ihned skočil do řeky a utopil se v ní, když pozbyl takové nádherné dukáty.“

„Neobracel bych se k tobě. Sám bych možná našel cestu do Varšavy; ale prokletí Laši mě mohou nějak poznat a lapit, neboť já nejsem silný v chytrých nápadech. Ale vy židi, vy jste k tomu zrovna stvoření. Vy podvedete i čerta; vy se vyznáte ve všech chytrostech. A proto jsem přišel k tobě. Však ani ve Varšavě bych sám nic nepořídil. Ihned zapřáhni do vozu a vez mne!“

„A pán se domnívá, že to jde, rovnou vzít kobylu, zapřáhnout a: hyjé, nu, vykroč, siva! Domnívá se pán, že mohu pána vézti tak jak je, aniž jsem ho ukryl?“

„Nu tak mě ukryj, ukryj, jak dovedeš; snad do prázdné bečky, nemyslíš?“

„Aj, aj! A pán myslí, že je možné schovat ho do bečky? Což pán neví, že si každý pomyslí, že v bečce je kořalka?“

„Nu ať si myslí, že je v ní kořalka.“

„Jak? Ať si myslí, že je v ní kořalka?“ zvolal žid a chytil se oběma rukama za pejzy a pak pozdvihl ruce do výše.

„Nu, copak jsi tak zkoprněl?“

„A což pán neví, že Bůh stvořil kořalku k tomu, aby ji každý ochutnával? Tam jsou samí labužníci, samí mlsouni. Šlachtic poběží pět verst za bečkou, vyvrtá do ní díрку, ihned uvidí, že nic neteče, a řekne si: ‚Žid nepoveze prázdnou bečku; v tom jistě něco vězí. Chyťte žida, svažte žida, seberte židovi všechny peníze, zavřete žida do žaláře!‘ Poněvadž vše, co jen je nedobrého, všecko se svaluje na žida; poněvadž žida má každý za psa; poněvadž se každý domnívá, že jsi-li žid, nejsi už člověk.“

„Nu tak mě polož do vozu s rybami!“

„To není možné, pane; bůhví, že to není možné. V celém Polsku jsou teď lidé vyhladovělí jak psi; ryby mi rozkradou a pána nahmatají.“

„Tak mě vez na čertovi, ale vez mne!“

„Poslyš, poslyš, pán,“ řekl žid, zahrnuv si manžety rukávů a blíže se k Bulbovi s roztaženýma rukama. „Tohle uděláme! Teď všude stavějí pevnosti a zámky; z Německa přijeli francouzští inženýři a proto se po všech cestách vozí mnoho kamení. Pán si lehne na dno vozu a já ho svrchu pokryju cihlami. Pán, jak vidět, je zdravý a silný, a tak mu to nic neudělá, budou-li cihly trošičku těžké; ale já udělám dole ve voze díрку, abych mohl pána krmit.“

„Udělej to, jak chceš, jen mě vez!“

A za hodinu vyjel z Umaně vůz s cihlami, do něhož byly zapřaženy dvě herky. Na jedné z nich seděl vysoký Jankel a jeho dlouhé kučeravé pejíky poletovaly zpod jeho plstěné čepičky, podle toho, jak Jankel, dlouhý jako verstový sloup, stojící při silnici, poskakoval na koni.

XI.

Tou dobou, kdy se odehrávaly popisované události, nebyli ještě na hranicích žádní celní úředníci, ani jízdní strážníci, tato strašná metla podnikavých lidí, a proto mohl každý převážet, co se mu líbilo. Jestliže přece někdo prováděl prohlídku a revisi, pak to dělal povětšinou pro své vlastní potěšení, zvláště byly-li na voze předměty, vábné pro oči, a měla-li jeho vlastní ruka náležitou váhu a pádnost. Ale cihly nenacházely zájemců a vjely bez překážek do hlavní městské brány. Ve své těsné kleci mohl Bulba slyšet leda hluk ulice, křik vozků a nic víc. Hopkaje na svém krátkém, zaprášeném klusáku, zahrnul Jankel, udělav několik zatáček, do tmavé, uzounké ulice, které se říkalo Špinavá a také Židovská, protože v ní opravdu bydlili židé skoro z celé Varšavy. Tato ulice se neobyčejně podobala vnitřku zadního dvora, obrácenému naruby. Slunce sem asi nepřicházelo vůbec. Dřevěné domy, docela zčernalé, s množstvím žerdí, trčících z oken, ještě zveličovaly temnotu. Zřídka se mezi nimi začervenala cihlová zeď, ale i ta už byla na mnoha místech docela černá. Jen časem zasvítíl někde ve výši bělostí, očím nesnesitelnou, obilný kousek zdiva, zalitý sluncem. Všecko tu silně bilo do očí: roury, hadry, šupiny, vyhozené a rozbité kadečky. Každý vyhazoval na ulici vše, čeho už nemohl upotřebit, a dával tak mimojdoucím nejlepší příležitost, aby se pásli všemi smysly na tomto smetišti. Jezdec na koni skoro dosahoval rukou žerdí, natažených přes ulici z domu do domu, na kterých byly rozvěšeny židovské punčochy, kratičké kalhoty a uzená husa. Chvillemi dosti hezounká tvářička, okrášlená zčernalými skleněnými perlami, vyhlížela z. vetchého okénka. Hromada žídat s kudrnatými vlasy, umazaných a otrhaných, křičela a válela se v blátě. Zrzavý žid, s pihami po celém obličejí, které ho činily podobným vrabčímu vajíčku, vyhlédl z okna, pustil se ihned s Jankelem do

rebenění ve své hatmatilce, načež Jankel vjel do jednoho dvora. Po ulici šel jiný žid, zastavil se, dal se také do hovoru, a když se Bulba nakonec vyhrabal zpod cihel, užířel tři židy, rozkládající s velkým zápalem.

Jankel se k němu obrátil a řekl, že všechno se zařídí, že jeho Ostap sedí v městském žaláři, a že ač je těžko přemluvití strážce, přece prý doufá, že mu obstará shledání se synem.

Bulba vešel s třemi židy do světnice.

Židé začali znovu mezi sebou mluvit svým nesrozumitelným jazykem. Taras pozoroval každého z nich; bylo vidět, že cosi ho silně rozechvívá: na jeho hrubé a lhostejné tváři zaplál jakýsi dojemný plamen naděje — té naděje, která leckdy navštěvuje člověka v posledním stupni zoufalství; jeho staré srdce začalo silně bít jak srdce jinochovo.

„Poslechněte, židé,“ pravil a v jeho slovech bylo cosi nadšeného. „Vy dovedete udělat všechno na světě, vykopáte to třeba i ze dna mořského, a dávno říká přísloví, že žid ukradne sebe sama, zachce-li se mu krást. Vysvobodte mi mého Ostapa! Dejte mu možnost uprchnout z ďábelkých spárů! Hledte, tomuto člověku jsem slíbil dvanáct tisíc dukátů — já přidávám dalších dvanáct. Všecky drahocenné poháry, kolik jich mám, i zlato, v zemi zakopané, svou chatu i poslední svůj oděv prodám a uzavru s vámi kontrakt na celý život, že o všechno, čeho dobudu ve válce, se s vámi rozdělím na polovic.“

„Ó, to není možné, miloučký pane! To není možné!“ se vzdechem řekl Jankel.

„Ne, to není možné!“ řekl druhý žid.

Všichni tři židé se na sebe podívali.

„Ale pokusit se o to,“ řekl třetí, vzhlížeje bázně na dva ostatní, „to snad Pán Bůh dá.“

Všichni tři židé spustili po německu. Ať jakkoli Bulba napínal sluch, nedovedl z toho nic vyrozumět; slyšel jen, že často pronášejí slovo „Mardochaj“, ale jinak nechápal nic.

„Poslyš, pán,“ řekl Jankel, „je nutno se poradit s takovým člověkem, jakého ještě nikdy nebylo na světě. U, u! S tak moudrým, jako byl Šalomoun, a když ten nic nesvede, pak už nikdo na světě nic nesvede. Sed zde, tu máš klíč a nikoho nepouštěj!“ Židé vyšli na ulici.

Taras zamkl dveře a hleděl malinkým okénkem na špinavou židovskou ulici. Tři židi se zastavili uprostřed ulice a jali se hodně živě hovořiti; k nim se brzy přidružil čtvrtý a konečně i pátý. Znovu slyšel Bulba, jak opakují: „Mardochaj, Mardochaj!“ Židé pohlíželi neustále na jednu stranu ulice; konečně se objevila na jejím konci noha v židovském střevíci, vykročivší z kteréhosi chatrného domu, a zamíhaly se záhyby polokaftanu. „A, Mardochaj, Mardochaj!“ vzkřikli všichni židé jedním hlasem. Vychrtlý žid, o něco kratší než Jankel, ale mnohem víc pokrytý vráskami, s přehromným vrchním rtem, přiblížil se k netrpělivému hloučku a všichni židé se jali o překot mu cosi vykládat; při tom pohléděl Mardochaj několikrát na malinké okénko a Taras se dovtípil, že je řeč o něm. Mardochaj mával rukama, poslouchal, skákal židům do řeči, často plival stranou, a zvedaje záhyby polokaftanu, strkal ruku do kapsy a vyndával z ní jakési tretky, při čemž ukazoval své praošklivé kalhoty. Konečně spustili všichni židé takový křik, že žid, stojící na stráži, jim musel dávat znamení, aby ztichli, a Taras se už začal obávat o své bezpečí; ale uklidnil se, připomněv si, že židé nedovedou jinak rokovati než na ulici a že jejich švadronění ani sám dábel neporozumí.

Asi za dvě minuty nato vstoupili všichni židé do jeho světničky. Mardochaj přistoupil k Tarasovi, poklepal mu na rameno a řekl: „Když já a Bůh si umíníme, že něco uděláme, pak se stane to, čeho třeba.“

Taras pohléděl na tohoto Šalomouna, jakého ještě nebylo na světě, a nabyl trochu naděje. Vskutku vzezření jeho dovedlo vzbudit jakousi důvěru: horní jeho ret byl prostě strašidelný; nebylo pochyby, že jeho tloušťka vzrostla z příčin zevnějších. Na bradě měl tento

Šalomoun jen patnáct chloupků, a to na levé straně. Na Šalomounově obličejí bylo pak tolik stop výprasků, jichž se mu dostalo za udatnost, že beze vší pochyby dávno už zapomněl, kolik jich je, a přivykl si je pokládat za mateřská znaménka.

Mardočaj odešel se svými soudruhy, plnými údivu nad jeho moudrostí. Bulba osaměl. Byl ve stavu podivném, jakého dosud nezakusil: po prvé v životě pociťoval neklid. Jeho duše byla zimničně rozechvěna. To nebyl už dřívější, nepoddajný, nekolísavý, jak dub silný Bulba; byl malomyslný; byl nyní sláb. Každé zašramocení, každá nová židovská postava, objevivší se na konci ulice, ho rozechvívala. V takovém stavu trávil celý den bez jídla a bez pití a jeho oči se ani na chvíli neodvracely od nevelkého okénka, vedoucího na ulici. Konečně už pozdě navečer ukázal se Mardočaj s Jankelem — srdce Tarasovo přestalo bít.

„Jak? Podařilo se?“ otázal se jich, netrpěliv jako divoký kůň.

Ale ještě dříve, než se židé vzmohli na odpověď, všiml si Taras, že Mardočaj už nemá svou poslední kadeř, která, ač hodně nečistá, přece jen se vila v prstencích zpod jeho čepičky. Zřejmě chtěl cosi říci, ale zadrholil jen něco, čemu Taras vůbec nerozuměl. I Jankel přikládal si často ruku k ústům, jako by byl nasydlý.

„Ó, rozmilý pane!“ řekl Jankel; „teď to vůbec není možné. Bůh ví, že to není možné. Takový je to ošklivý lid, že by zasloužil naplít přímo na hlavu. I tuhle Mardočaj to potvrdí. Mardočaj vykonal tolik, že ještě žádný člověk na světě tolik nevykonal; ale Bůh si nepřál, aby se to stalo. Tři tisíce vojska stojí připraveny a zítra je vsecky popraví.“

Taras pohleděl židům do očí, ale již bez netrpělivosti a bez hněvu.

„Jestliže pán chce se s ním vidět, pak tam musí zajít zítra ráno, dokud ještě slunce nevyšlo. Hlídky jsou srozuměny a jeden leventář nám to slíbil. Ať nemají žádného štěstí na onom světě, oj vej mir! Jaký

to ziskuchtivý lid! Ani mezi námi není takových: padesát dukátů jsem dal každému a leventáři...“

„Dobrá, ved mě k němu,“ řekl Taras s rozhodností a všechna pevnost se vrátila do jeho duše. Souhlasil s návrhem Jankelovým, aby se převlékl za cizozemského hraběte, který přijel z německé země; prozíravý žid opatřil už zatím k tomu účelu potřebný oděv. Nastala noc. Majetník domu, známý nám už zrzavý žid s pihami, vytáhl tenkou matraci, pokrytou jakousi rohoží, a prostřel ji na lavici pro Bulbu. Jankel si lehl na podlahu na stejnou matraci. Zrzavý žid vypil nevelkou skleničku jakéhosi likéru, svlekl si polokaftan, a v punčochách a ve střevících, podoben poněkud kuřeti, ulehl se svou židovkou do čehosi, co se podobalo truhle. Dvě židata si lehla jak dva domácí psíckové na podlahu vedle truhly. Ale Taras nespal; seděl bez pohnutí a lehce bubnoval prsty po stole; v ústech držel dýmku a vypouštěl dým, který nutil žida v polospánku, aby kýchal a zarýval nos do pokrývky. Sotva pak se na nebi ukázala bleďá předzvěst úsvitu, již štouchal Jankela nohou: „Vstávej, žide, a dej sem tvůj hraběcí oděv!“

V minutě se oblekl; načernal si kníry a obočí, na temeno hlavy si nasadil malinkou tmavou čepičku — a nikdo z jeho nejbližších kozáků by ho nebyl poznal. Na pohled nebylo mu víc než třicet pět let. Zdravý ruměnc ne rozkvétal mu na tvářích a šrámy dodávaly cosi velitelského jeho vzezření. Oblek, vyzdobený zlatem, velmi mu slušel.

Ulice ještě spaly. Ani jediná merkantilní bytost se ještě neukázala v městě s košem na rukou. Bulba s Jankelem došli k budově, která se podobala sedící volavce. Byla nízká, široká, ohromná a zčernalá a s jedné její strany vyčuhovala jako čapí krk dlouhá úzká věž, na jejímž vrcholu trčel kousek střechy. Tato budova vykonávala množství různých funkcí. Byly v ní i kasárny i vězení, ano i hrdelní soud. Naši poutníci vešli do brány a octli se uprostřed prostorného sálu či spíše krytého dvora. Asi tisíc lidí spalo tu pohromadě. Přimo

naproti byly nizounké dveře, před nimiž seděli dva strážní vojíni a hráli hru, která záležela v tom, že jeden druhého bil dvěma prsty po dlani. Příchozích si tuze nevšimli a obrátili k nim hlavy, až když Jankel řekl: „To jsme my; slyšíte, pánové, to jsme my!“

„Jděte,“ řekl jeden z vojáků, jednou rukou otvíraje dveře a druhou nastavuje úhozům svého soudruha.

Poutníci vstoupili do úzké a temné chodby, která je opět přivedla do podobné síně jako prve, s malinkými okénky nahoře. „Kdo to sem jde?“ vzkřiklo několik hlasů a Taras uviděl značné množství vojáků v plné zbroji. „Nám bylo poručeno nikoho nepouštět.“

„To jsme my,“ křičel Jankel. „Sám Bůh ví, žerly, jasní pánové!“ Ale nikdo ho nechtěl poslouchat. V tu chvíli přistoupil k nim na štestí jakýsi tlusťoch, který podle všech známek byl jejich velitelem, neboť nadával víc než ostatní.

„Pane, to jsme my; vy nás už znáte a pan hrabě vám ještě poděkuje.“

„Pustte je, u sta dáblů čertovy mámy! Ale víc už nikoho nepouštějte! A nikdo ať neodkládá šavli a neváli se po podlaze jako pes!...“

Pokračování tohoto krasořečného rozkazu naši poutníci už nezaslechli. „To jsme my, to jsem já, my jsme naši,“ říkal Jankel, kdykoli někoho potkal.

„A což, je možno nyní?“ otázal se jednoho ze strážců, když nakonec došli k místu, kde chodba končila.

„Možno; jenom nevím, pustí-li vás do samé věže. Teď už tam nestojí Jan; místo něho je tam kdosi druhý,“ odpověděla hlídka.

„Aj, aj,“ řekl tiše žid, „to je špatné, rozmilý pane.“ „Ved mne!“ velel tvrdohlavě Taras. Žid poslechl.

U dveří sklepení, vybíhajících do výše v ostře lomený oblouk, stál hajduk s kníry o třech patrech. Vrchní patro knírů směřovalo

dozadu, druhé trčelo přímo vpřed a třetí klesalo dolů, což ho činilo velmi podobným kocouru.

Žid se skrčil jako hromádka neštěstí a skoro bokem přiblížil se k němu. „Vaše Jasno velmožnosti! Jasněvelmožný pane!“

„To, žide, říkáš mně?“

„Vám, jasněvelmožný pane!“

„Hm... Ale já jsem jen hajduk,“ řekl třípatrový vousáč se smějícíma se očima.

„A já, Bůh je mi svědek, já myslil, že jste sám vojvoda. Aj, aj, aj...“ Přitom zakroutil žid hlavou a roztáhl prsty. „Aj, jaké důstojné vzezření! Přisám Bohu plukovník, celý plukovník! Jenom ještě o palec přidat a bude to celý plukovník! Pána by měli posadit na hřebce, rychlého jako moucha, a nechat ho přehlížet pluky.“

Hajduk si pohladil spodní patro knírů, při čemž se jeho oči docela rozesmály.

„Ach, ti páni vojáci!“ pokračoval dále žid. „Och, vej mir, jací to jsou krasavci! Samá šňůra, samý plíšek... taková z nich jde záře jako ze slunce; a curky, kde jen uvidí pána od vojenských... Aj, aj!...“ A žid znovu zakroutil hlavou.

Hajduk si v prstech natočil svrchní kníry a vypustil skrze zuby zvuk, poněkud podobný koňskému zaržání.

„Prosím pána, aby nám prokázal laskavost,“ mluvil žid.

„Tuhle kníže přijel z cizí země, chce se podívat na kozáky. Co je živ, ještě neviděl, co je to za národ.“

Příjezd cizozemských hrabat a baronů byl v Polsce zjevem dosti obvyklým: byliť sem často zlákáni pouhou zvědavostí seznati tento skoro poloasijský kout Evropy; zemi Moskevskou i Ukrajinu počítali už vůbec k Asii. A proto hajduk, pokloniv se dosti nízko, shledal slušným připojit několik vlastních slov:

„Nechápu, Vaše Jasnovelmožnosti,“ vece, „proč se vám vlastně chce na ně se dívat. To jsou psi a ne lidé. I víru mají takovou, které si nikdo neváží.“

„Lžeš, čertův synu!“ zvolal Bulba. „Sám jsi pes! Kterak smíš říci, že naši víry si nikdo neváží? Vaší kacířské víry si nikdo neváží.“

„Ehe, ehe,“ řekl hajduk, „však já vím, příteli, kdo jsi: sám jsi z těch, kteří už tu u mne sedí. Však počkej, přivolám sem naše.“

Taras si uvědomil svou neprozřetelnost, ale tvrdohlavost a zlost mu nedaly ani pomyslit na to, aby ji hleděl napravit. Na štěstí vmísil se v tu chvíli do řeči Jankel.

„Jasněvelmožný pane! Jak je možné, aby hrabě byl kozákem? A kdyby byl kozákem, kde by vzal takový oděv a takové hraběcí vzezření?“

„Povídej to druhému!...“ a hajduk již otevřel široká ústa, aby zavolal.

„Vaše královské Veličenstvo! Mlčte, mlčte proboha,“ zakřičel Jankel. „Mlčte! Zaplatím vám za to tak, jak jste ještě nikdy nedostal zapláceno — dáme vám dva zlaté červonce.“

„Ech, dva červonce! Dva červonce nejsou pro mne nic: dva červonce já dávám lazebníku jen za vyholení polovice brady. Sto červonců dej, žide!“ Tu si hajduk zakroutil svrchní kníry. „A nedáš-li sto červených, hned zavolám!“

„A proč tak mnoho?“ žalostně pravil zblednuvší žid, rozvazuje svůj kožený měšec; ale byl rád, že v jeho váčku nebylo jich víc a že hajduk neuměl počítati než do sta.

„Pane, pane! Odejďme rychle! Vidíte, jaký je tu daremný lid,“ mluvil Jankel, vida, že hajduk přepočítává na ruce peníze, jako by litoval, že si neřekl o víc.

„A co ty, čertův hajduku,“ pravil Bulba, „peníze vzals a ukázat vězně nemíníš? Ne, ty je musíš ukázat. Když dostals peníze, nemáš práva to odepřít.“

„Táhněte, táhněte k ďáblu! A nezmizíte-li, ihned zavolám stráž a vás tu... Honem koukejte, ať jste pryč, povídám vám!“

„Pane, pane, pojdme, pro Boha pojdme! Ďas je vem! Ať se jim zdá něco, aby museli plít,“ křičel ubohý Jankel.

Svěsiv hlavu, obrátil se Bulba zvolna a kráčel nazpět, pronásledován výčitkami Jankela, který se užíral zármutkem při pomyšlení na marně vyhozené červonce.

„Proč ho pán nenechal? Ať pes nadává! To už je takový lid, že nemůže nenadávat. Och vej mir! Jaké štěstí sesílá Bůh některým lidem! Sto červonců jen za to, že nás vyhnal! Ale našinci, tomu vyrvou pejzy a hubu mu zřídí tak, že pohledět na ni je nemožné, ale sto červených mu nikdo nedá. Ó, Bože můj! Bože milosrdný!“

Ale jejich nezdar zapůsobil daleko víc na Bulbu: bylo to poznati podle zžirajícího plamene v jeho očích.

„Pojďme!“ zvolal pojednou, jako by se otrásl. „Pojďme na náměstí, chci vidět, jak ho budou mučit.“

„Oj, pane! Proč chodit? Vždyť nám to nepomůže.“

„Pojďme!“ opakoval Bulba zarytě a žid vzdychaje táhl se jako chuva za ním.

Nebylo těžko nalézt náměstí, na němž se měla konati poprava: se všech stran valil se tam lid. V onom hrubém věku bývaly popravy jedním z nejlákavějších divadel netoliko pro spodinu, ale i pro vyšší třídy obyvatelstva. Mnohé stařeny, i ty nejnábožnější, mnohé mladé dívky a ženy, i ty nejbojácnější, kterým se pak po celou noc zdálo o zkrvavených mrtvolách a které křičely ze sna tak hlasitě, jak dovede křičet jen opilý husar, nedaly si ujíti takovou zajímavou podívanou. „Ach, jaká muka!“ vykřikovaly mnohé z nich v hysterické horečce, zakrývajíce si oči a odvracejíce se, ale přesto vystály tam často celé hodiny. Mnohý divák, otevřev ústa a natáhnuv ruce kupředu, nejraději by byl vyskočil všem na hlavy, aby lépe viděl. Ze shluku hubených, malých a obyčejných hlav vystrkoval řezník svou tlustou tvář, pozoroval celou proceduru se vzezřením znalce a jednoslabičnými slovy vedl rozmluvu s mistrem zbrojířem, kterému říkal „kmoťre“, protože o svátcích spolu chlastali v jednom šenku. Někteří rozprávěli se záplem, jiní se dokonce sázeli; ale nejvíc bylo takových, kteří na celý svět a na všechno, co se na něm děje, se

koukají, dloubající se prstem v nose. Na prvním místě, hned vedle vousáčů, z nichž se skládala městská garda, stál mladý šlechtic (či jen domnělý šlechtic), ve vojenském šatě, který na sebe navlekl rozhodně vše, co vůbec měl, takže doma v bytě nechal jen roztrhanou košili a staré boty. Na šíji mu visely, jeden přes druhý, dva řetízký s jakýmsi dukátem. Stál tu se svou kochankou Juzyskou a ustavičně se ohlížel, aby jí někdo nepošpinil její hedvábné šaty. Vložil jí všechno tak dokonale, že opravdu už nebylo, co k tomu připojit: „Podívejte se, dušičko Juzysko,“ vykládal, „všichni ti lidé, které tu vidíte, přišli proto, aby se podívali, jak budou popravovat zločince. A tam ten, dušičko, který, jak vidíte, drží v ruce sekeru a jiné instrumenty, to je kat, který bude popravovat. A když začnou zločince lámat kolem a jinak ho mučit, tu bude zločinec ještě žít; jakmile mu však useknou hlavu, tu on, dušičko, ihned umře. Před tím bude křičet a hýbat se; sotva mu však useknou hlavu, tu již nebude moci ani křičet, ani jíst, ani pít, protože, dušičko, nebude mít hlavu.“ A Juzyska to všechno poslouchala se strachem i zvědavostí. Střechy domů byly posety lidmi. Z vikýřů vyhlížely prapodivné držky s kníry i v čemsi, co se podobalo čepcům. Na balkonech pod baldachýny seděla šlechta. Hezounká ručka smějící se panny, stkvějící se jak bílý cukr, držela se zábradlí. Jasně velmožní pánové, dosti tělnatí, přihlíželi s vážnou tváří. Hajduk ve skvostném kabátci, s rukávy odhozenými nazad, roznášel mezi ně různé nápoje a jídla. Často černooká čtveračka, uchopivši bílou ručkou koláč nebo ovoce, házela je do obecenstva. Tlupa hladových rytířů nastavovala o překot své čapky a jakýsi vysoký šlechtic, převyšující zástup o hlavu a oblečený v červený opelichaný kontuš se zčernalými zlatými šňůrkami, chytal je svýma dlouhýma rukama první; líbal ulovenou kořist, tiskl si ji k srdci a pak ji kladl do úst. Sokol ve zlaté kleci, visící pod balkonem, byl také divákem. Otočiv stranou zobák a zdvihnuv pařát, i on, co na něm bylo, si stejně pozorně prohlížel lid. Ale vtom zahlučel zástup a se všech stran se ozvalo volání: „Vedou je, vedou kozáky!“

Šli s obnaženými hlavami, s dlouhými čuby; brady jim obrostly vousy. Nešli ani bojácně, ani pochmurně, nýbrž s jakousi tichou hrдостí; jejich oděvy z drahého sukna byly obnošeny a visely na nich jako vetché cáry; nedívali se na obecenstvo a neukláněli se mu. V čele všech kráčel Ostap.

Co pocítil starý Taras, když spatřil svého Ostapa? Co se v té chvíli dalo v jeho srdci? Hleděl na něho ze zástupu a ani jediný jeho pohyb mu neušel. Kozáci došli k popravišti. Ostap se zastavil. Jemu prvnímu bylo vypítí těžkou tu číší. Podíval se na své soudruhy, zdvihl ruce a zvolal hlasitě: „Dej Bože, aby nikdo z bezbožných kacírů, kteří tu stojí, neuslyšel slova nářku z úst mučeného křesťana! Aby nikdo z nás nepronesl jediného slova!“ Po těchto slovech přistoupil k popravišti.

„Dobře, synku, dobře,“ řekl tiše Bulba a nachýlil šedou hlavu k zemi.

Kat sňal s Ostapa jeho vetché cáry; ruce a nohy mu přivázali k držadlům, schválně k tomu cíli zhotoveným, a... Nebudeme však rozrušovati čtenáře líčením pekelných muk, při jichž popisu by jim hrůzou vstávaly vlasy na hlavě. Toto mučení bylo výplodem onoho hrubého, sveřepého věku, kdy lidský život byl jen řadou krvavých bojů, v nichž lidská duše zatvrdla a ztratila cit lidskosti. Nadarmo stavěli se nemnozí mužové, kteří byli výjimkami ve své době, proti těmto strašlivým způsobům trestu. Marně upozorňoval král a mnozí rytíři osvíceného rozumu i duše, že tresty tak ukrutné leda jen rozpálí pomstychtivost kozáckého národa. Ale moc králova a jeho rozumných rádců nebyla ničím proti nepořádku a drzé svévoli říšských magnátů, kteří svou nerozmyslností, nepochopitelným nedostatkem veškeré prozíravosti, svou dětinskou samolibostí a nicotnou nadutostí udělali ze sněmu satiru na vládní moc.

Ostap snášel trýznění a muky jako skutečný rek. Ni výkřiku, ni stonu neuslyšeli z jeho úst, ani když mu začali přerážeti kosti na rukou i na nohou, když strašlivé jich praštění doléhalo uprostřed

ztichlého zástupu až ke vzdáleným divákům, když panenky odvracely oči — nic podobného zasténání se nevydralo z jeho úst a jeho tvář se nezachvěla. Taras stál v davu se sklopenou hlavou a v tu chvíli, hrdě zvednuv oči, jen pochvalně zašeptal: „Dobře, synku, dobře.“

Ale když Ostapa podrobili posledním smrtelným mukám, tu se zdálo, že jeho síly začínají ochabovati. Rozhlédl se očima kolem sebe: Bože, samé neznámé, samé cizí tváře! Kdyby aspoň někdo z blízkých lidí byl tu při jeho smrti! Nechtěl by slyšeti vzlyky a pláč slabé matky, ani šílený nářek manželky, rvoucí si vlasy a tlukoucí se do bílých prsou, ale chtěl by tu teď spatřiti tvrdého muže, který by rozumným slovem ho posílil a potěšil v jeho poslední hodině. I opustily ho síly a Ostap zvolal, poklesnuv na duchu: „Baťko! Kde jsi, slyšíš-li pak mne?...“

„Slyším!“ ozvalo se za hlubokého ticha a všechno množství lidu se v tom okamžiku zachvělo. Oddíl jízdních vojáků ihned se jal důkladně prohlížeti davy lidí. Jankel zbledl jako smrt, a když se jezdci od něho poněkud vzdálili, ohlédl se pln strachu po Tarasovi; ale Taras už vedle něho nebyl; zmizela i každá stopa po něm.

XII.

Stopa Tarasova se našla. Kozácké vojsko v počtu stodvaceti tisíc objevilo se na hranicích Ukrajiny. To už nebyla žádná malá skupina nebo oddíl, vypravivší se za kořistí, či aby stíhal Tatary. Ne, to již povstal celý národ, neboť trpělivost lidu byla vyčerpána. Povstal, aby se mstil za výsměch svým právům, za urážlivé snižování svých lidí, za tupení víry svých předků i posvátných obyčejů, za zhanobení chrámů, za ukrutenství cizáckých pánů, za útisk, za unii, za potupnou vládu židovstva nad půdou křesťanskou, za vše, co ode dávných časů hromadilo a jitiřilo divokou nenávisť kozáků. Mladý, ale duchem silný hetman Ostranica vedl celou tu nespočetnou sílu kozáckou. Jemu po boku stál staříčkový, zkušený jeho druh a rádce Huňa. Osm plukovníků velelo plukům o dvanácti tisících mužů. Dva generální jesaulové a generální bunčuzný jeli za hetmanem. Generální korouhevník nesl hlavní prapor před vojskem; mnoho jiných korouhví a praporů vlálo daleko široko; bunčukoví soudruzi nesli bunčuky. Bylo i mnoho jiných hodnostářů plukovních, vozatajských a vojskových soudruhů, plukovních písařů a s nimi oddílů pěších i jízdních; skoro tolik co kozáků rejstrových nabralo se i dobrovolníků jízdních a pěších. Odevšad se hnali povstavší kozáci: od Čihyryna, od Perejaslavi, od Baturina, od Hluchova, s nížinného břehu Dněpru i se všech jeho výšin a ostrovů. Bezpočet koní a nescíslné řady povozů se táhly po polích. A mezi těmito kozáky, mezi těmito jejich osmi pluky, všech znamenitější byl jeden pluk; a pluku toho vůdcem byl Taras Bulba. Po všech stránkách vynikal nad ostatní plukovníky: i pokročilým věkem, i zkušeností, i uměním, jak používat svého vojska, i nenávisť k nepříteli, silnější než u kohokoli jiného. I samým kozákům se zdávalo, že jeho nemilosrdná sveřepest a krutost zabíhá příliš daleko.

Šedivá jeho hlava znala jen jediný rozsudek: oheň nebo šibenici, a v radě vojenské hlas jeho kázal jen jedno: Vyhladit!

Je zbytečno popisovati zde všechny bitvy, v nichž se kozáci vyznamenali, jakož i postupně líčiti průběh celé kampaně: vše to je zaznamenáno na stránkách letopisů. Je známo, jak vypadá vojna v ruské zemi, vzplála-li pro víru. Není větší síly nad víru. Je nerozborná a hrozná jako skála, jež není dílem rukou lidských, jež sama vyvstala uprostřed bouřného, věčně zrádného moře. Ze samé hloubi mořského dna zvedá k nebesům nerozlomné stěny své, zbudována jsou z jediného a jednolitého kvádru. Odevšad je ji vidět, jak hledí přímo do očí vlnám, kolem se ženoucím. A běda korábu, který na ni narazí! V třísky se rozletí jeho slabé stěžně, potápí a na kusy se láme vše, co je na nich, a žalostnými výkřiky tonoucích plní se podešené ovzduší.

Na stránkách letopisů je podrobně vylíčeno, jak utíkaly polské posádky z měst, postupně osvobozovaných; jak byli věšeni svědomí neznající nájemci židovští; jak bezmocen byl korunní hetman Mikuláš Potocki se svou velmi početnou armádou proti této nepřemožitelné síle; jak, poražen a pronásledován, nechal utonouti nejlepší část svého vojska v nevelké říčce; jak v malém městečku Polonném byl obležen hroznými pluky kozáckými, a jak, vehnán do úzkých, polský hetman se zavázal přísahou, že král a místa vládní vyhoví plně všem požadavkům kozáků a vrátí jim všechna dřívější práva a výsady jejich. Ale kozáci nebyli tak bláhoví, aby na to dali; věděli už, co jsou polské přísahy. A Potocki nepávil by se už nikdy na svém šestitisícovém oři kabardinském, upoutávaje na sebe zraky urozených dám a budě závist dvořanů, neřečnil by na sněmích a nestrojil by přepychové hostiny senátorům, kdyby ho nebylo zachránilo ruské duchovenstvo z onoho městečka. Když kozákům vyšlo v ústrety, všichni popi ve světlých, zlatých řízách, nesouce svaté obrazy a kříže, a v jejich čele sám archijerej s křížem v ruce a v mitře biskupské, tu všichni sklonili hlavy a sňali čapky. Nikomu by v onu

chvíli nebyli vzdali úcty, ani samému králi; ale proti své vlastní církvi křesťanské postavit se neodvážili a vzdali poctu svému duchovenstvu. Hetman a s ním i plukovníci přistoupili na to, že povolí Potockému odchod, když byli od něho vzali slavnou přísahu, že bude chrániti svobodu všech křesťanských církví, že zapomene na staré nepřátelství a že se již nedopustí žádné křivdy na vojsku kozáckém. Jen jediný plukovník nesouhlasil s tímto mírem. Tento jediný plukovník byl Taras. Vyrval si chumáč vlasů z hlavy a křičel:

„Hej, hetmane a plukovníci, nedopusťte se takového babství! Nevěřte Lachům, zradí vás, ta psí krev!“ A když plukovník písař vyhotovil smlouvu a když ji hetman vlastní rukou podepsal, tu odepjal Taras svou drahocennou tureckou šavli z čisté, nejlepší damascenské oceli, rozlomil ji ve dvě jako třtinu, oba kusy zahodil na různé strany, daleko od sebe a zvolal: „Sbohem! Jako ty dvě části mého palaše nikdy se už nespojí a nikdy nevytvoří jednu šavli, tak i my, druhové moji, nikdy se už na tomto světě neuzříme! Pamatujte však na má poslední slova... (A při těchto slovech hlas jeho zmohutněl, zvedl se do výše a nabyl síly netušené — a zaraženi byli prorockými slovy všichni, kdo jim naslouchali): V hodině své smrti vzpomenete si na mne! Vy se domníváte, že jste si vykoupili klid a mír, domníváte se, že budete panovat? Jinakým panováním budete panovat: z tvé hlavy, hetmane, stáhnou kůži, nacpou do ní pohankových plev a dlouho ji budou ukazovat po všech jarmarcích! Ani vy, pánové, nezachráníte si hlav! Zahynete ve vlhkých sklepeních, zazděni mezi kamenné stěny, pakliže vás ovšem všechny neuvaří za živa v kotlích jako berany!“

„A vy, chlapi!“ pokračoval Taras, obraceje se ke svým kozákům. „Kdo z vás si přeje zemřít smrtí, jež je vás důstojna? Ne za pecí či na babské posteli, ne jako opilec za plotem šenku jak nějaká mrcha, ale čestnou smrtí kozáckou, všichni na jedné posteli jako ženich s nevěstou? Anebo se snad chcete vrátit domů, odpaďnout od své víry a nosit na svých hřbetech polské ksjondze?“

„Za tebou, pane plukovníku! Za tebou!“ vzkřikli všichni, kdo byli v pluku Tarasově, a k nim se přidalo i nemálo jiných.

„A když za mnou, tak tedy za mnou!“ zvolal Taras, vtiskl si čapku hlouběji do týla, přeměřil hrozným pohledem všechny, kdo zůstali, vzpřimil se na koni a vzkřikl na své kozáky: „Doufám, že nám nikdo nic potupně nevyčte! Nuže hajdy, chlapci, na návštěvu ke katolíkům!“ A hned nato pobodl koně a celý tábor o stu povozů se rozjel za ním a s vozy množství kozácké jízdy i pěchoty; a obrátiv se, hrozil Taras očima všem, kdo zůstali — a pln hněvu byl jeho pohled. Nikdo se neodvážil pluk zadržeti. Odcházel před zraky všeho vojska a dlouho ještě obracel se Taras a stále hrozil.

Zaražen stál tu hetman a plukovníci; zamyslili se všichni a dlouho mlčeli, jako by je tížila zlá předtucha. Neprorokoval Taras do prázdna: tak se vše událo, jak to předpověděl. Za nedlouho poté, po zradě pod Kanivem, naražena byla hlava hetmanova na kůl a s ní i hlavy mnohých nejvyšších hodnostářů.

A co Taras? Ach, celou Polsku sjezdil Taras se svým plukem, osmnáct městeček spálil a téměř čtyřicet kostelů a blížil se už ke Krakovu. Mnoho pobil všeliké šlechty, poplenil nejbohatší a nejkrásnější zámky; rozpečetili a rozlili po zemi kozáci stoletou medovinu i vína, pečlivě schovávaná v panských sklepích; rozřezali a spálili drahocenná sukna, obleky a nábytek, ukrytý v komorách. „Nic nešetřte!“ opakoval stále Taras. Neustrnuli se kozáci nad černobrvými paními, nad dívkami s bílými řadry a světlými líčky: ani u samých oltářů se nezachránily; Taras je spaloval i s oltáři. Nejedny sněhobílé ruce vzpínaly se z ohnivého plamene k nebesům za srdcervoucího křiku, který by byl zachvěl i samou syrou zemi a pod nímž by se žalostí i stepní tráva sklonila k zemi. Ale ukrutní kozáci neslyšeli nic, a napichující v ulicích nemluvnata na kopí, házeli je k ženám do plamenů. „To jsou, ďábelští Laši, pohřební hody za Ostapa!“ jen to podotýkal k tomu Taras. A takové pohřební hody za Ostapa slavival v každé osadě, dokud polská vláda si neuvědomila, že řádění Tarasovo

je cosi víc, než obyčejné loupežení, a dokud nedala příkaz témuž Potockému, aby s pěti pluky stůj co stůj Tarasa se zmocnil.

Po šest dní unikali kozáci postranními cestami všemu úsilí svých pronásledovatelů; jejich koně jen stěží vydrželi tento nezvyklý úprk na záchranu kozáků. Ale Potocki tentokrát ukázal, že stačí na úkol, který mu byl svěřen: pronásledoval kozáky neúnavně a dostihl je na břehu Dněstru, kde Bulba obsadil opuštěnou pevnost v rozvalinách, aby si v ní s vojskem odpočinul.

Nad samým srázem u Dněstruřky bylo vidět polosesutý val pevnosti a zbytky jejího rozvalivšího se zdiva. Vrchol útesu, jenž každou chvíli hrozil sesutím a zřícením, byl poset šterkem a rozbitými cihlami. Zde se dvou stran, přilehlých k rovině, oblehl Tarasa korunní hetman Potocki. Čtyři dny bili a bránili se tu kozáci, odrážejíce útočníky cihlami a kamením. Ale jejich zásoby se tenčily a síly umdlévaly; i rozhodl se Taras, že se probije řadami nepřátel. Probili se už kozáci a snad by jim ještě byli věrně posloužili rychlí jejich koně, když tu v nejprudším útěku se Taras zastavil a vzkřikl: „Počkat, vypadla mi dýmka; ani má dýmka se nesmí dostat do rukou dábelkých Lachů!“ I sehnul se starý ataman a jal se hledati v trávě svou dýmku, nerozlučnou společnici svou na mořích i na souši, na pochodech i doma. A v tu chvíli přihnala se náhle smečka nepřátel a ti ho popadli za mohutné plece. Zatřásl Taras všemi údy svými, ale hajduci, kteří ho drželi, nesesypali se už na zem, jak tomu bývalo dříve. „Ech, stáří, stáří!“ zvolal a zaplakal starý kozák-silák. Ale stáří nebylo tu vinno: síla přemohla sílu. Byloť se mu zavěsilo na ruce a na nohy bezmála třicet mužů. „Chytla se vrána!“ křičeli Laši. „Teď si jen musíme rozmyslit, jak mu nejlépe vzdáme čest, psu.“ I rozhodli se souhlasem hetmanovým, že ho před očima všech za živa upálí. Poblíž stál holý strom, jehož vrchol byl spálen bleskem. Připoutali Tarasa železnými řetězy ke kmeni stromu, ruce mu přibili hřeby, a povytáhnuvše kozáka, aby ho bylo odevšad vidět, počali ihned pod stromem narovnávat hranici. Nedíval se však Taras na hranici,

nemyslí na oheň, v němž se ho chystali upálit; díval se ubohý v tu stranu, kde se kozáci bránili střelbou: se své výšky viděl všechno jako na dlani. „Chlapci, obsadte, rychle obsadte chlum za lesem!“ křičel. „Tam se nedostanou!“ Ale vítr nedonesl k nim jeho slova. „Ech, zahynou, nadarmo zahynou!“ říkal si zoufale a pohleděl pod sebe dolů, kde se blýskal Dněstr. Radost mu zasvítla v očích. Spatřil čtyři lodice, vyčuhující z křoviska, a hlasitě, co měl síly, zakřičel: „Ku břehu, ku břehu, chlapci! Seběhněte pod kopec stezkou vlevo! U břehu jsou čluny, obsadte všechny, aby nemohli za vámi!“

Tentokrát zadul vítr s opačné strany a kozáci uslyšeli všechna jeho slova. Ale za tu radu dostal Taras ihned obuškem přes hlavu, až se mu v očích všechno převrátilo vzhůru nohama.

Plným tryskem pustili se kozáci pěšinou pod kopec; avšak stihatelé jsou jim už v patách. Vidí kozáci: vine a točí se pěšina a mnoho dělá postranních zákrutů. „Ech, kamarádi, špatné je to!“ řekli si všichni, zastavili se na okamžik, napřáhli nahajky, švihli jimi — a jejich tatarské koně, odpoutavše se od země a natáhnuvše se ve vzduchu jako hadi, přeletěli propast a žblunkli přímo do Dněstru.

Jen dva z kozáků nedoskočili do řeky, padli s výše na kameny a zmizeli tam navždy i s koňmi, ani nevykřiknůvše. Ale ostatní plovali už v řece a odvazovali čluny. Laši se zastavili nad propastí, divíce se neslýchanému kousku kozáckému, a rozmýšleli se: skočit či neskočit? Jeden mladý plukovník, živá, horká krev, vlastní bratr krásné Polky, která učarovala ubohému Andriji, nerozmýšlel se dlouho a vrhl se prudce s koněm za kozáky. Třikrát se přemetl i s koněm a dopadl přímo na ostré útesy. Rozbil se na kusy o špičaté kameny a zmizel v hlubině; jeho mozek, smíšený s krví, postříkal keře, rostoucí po křivolakých stěnách propasti.

Když se Taras Bulba vzpamatoval po ráně a pohleděl na Dněstr, byli už kozáci v člunech a pracovali vesly; shůry sypaly se na ně kulky, ale nedoletovaly k nim. I zaplály radostí oči starého kozáka.

„Sbohem, kamarádi!“ křičel na ně s výšky. „Vzpomínejte na mne

a příštího jara přijďte sem a zas pěkně se povesejte! Co jste vydělali, čertovi Laši? Domníváte se, že je na světě něco, čeho by se kozák zalekl? Počkejte, však přijde čas, nadejde den, kdy poznáte, co to je pravoslavná ruská víra! Už teď to tuší dalecí i blízcí národové: ze země ruské povstane car a nebude síly na světě, která by se mu nepokořila!“

Ale už vyšlehoval oheň z hranice, zachvacoval jeho nohy a plameny olizovaly kmen stromu...

Ale což se najde na světě takový oheň a taková síla, která by přemohla sílu ruskou ?

Nemalá je řeka Dněstr a mnoho je v ní zátočin a hustých říčních sítin, mělčin i prohlubin. Jak zrcadlo se blyští hladina řeky a nad ní se rozléhá hlasitý křik labutí a hrdý kačer rychle pluje po ní, i mnoho kulíků, červenozobých jespáků a všelikých jiných ptáků v rákosinách i při březích. Rychle pluh kozáci ve svých úzkých člunech o dvojím kormidle, družně pracovali vesly, opatrně se vyhýbali mělčinám, plašíce ptáky, kteří vzlétli — a hovořili o svém atamanovi.